

03

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

Часопис за политикологију,
комуникологију и примењену политику

POLITICAL REVIEW

Magazine for Political Science, Communications and Applied Politics

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА POLITICAL REVIEW

ISSN 1451-4281

УДК 1+2+3+32+9

Година (XXX) XIX vol 61.

Број 3/2019

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW

Часопис за политикологију, политичку социологију,
комуникологију и примењену политику

ISSN 1451-4281

Број 3/2019 Год. (XXX) XIX vol. 61 стр. 1-244

Часопис излази четири пута годишње

Часопис „Политичка ревија”, покренут као зборник под
називом „Политичке студије” 1968, обновљен као „Политичке
свеске” 1994. као научни часопис излази од 2002. године.

Издавач:

Институт за политичке студије Београд, Светозара Марковића бр. 36
тел. 33-49-204, 30-39-380

E-mail: ipsbgd@eunet.rs www.ipsbgd.edu.rs

За издавача:

др Живојин Ђурић

Главни и одговорни уредник:

др Момчило Суботић, научни саветник

Редакција:

Др Момчило Суботић, др Драган Марковић, проф. др Зоран Милошевић,
проф. др Јован Базић, др Владан Станковић, др Сања Шуљагић,
проф. др Драган Јовашевић, мр Александра Мирковић,
др Марија Ђорић, др Миодраг Радојевић

Секретари:

Душан Достанић

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Савет часописа:

проф. др Миролjub Јевтић, др Никола Жутић, др Драган Новаковић,
проф. др Дарко Маринковић, проф. др Брацо Ковачевић,
проф. др Урош Шуваковић, др Снежана Грк, проф. др Димитриј
Констатинович Безњук, проф. др Петар Ковачич Першин,
проф. др Михаил Лобанов

Слог и штампа:

Ситопринт, Житиште

Тираж:

50 примерака

Радове објављене у овом часопису није дозвољено прештамповати било
у целини, било у деловима, без изричите сагласности Уредништва.

САДРЖАЈ

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Алекса Николић

О ДЕЛОТВОРНОСТИ ЈЕДНЕ УСТАВНЕ
НОРМЕ: СЛУЧАЈ ЈАПАНА 11-29

Милош Петровић, Богдан Стојановић

РЕПУБЛИКА ПОЉСКА: ИНТЕГРАЦИЈЕ
МОТИВИСАНЕ БЕЗБЕДНОСНИМ
ИНТЕРЕСИМА 31-51

Младен Радуловић

ЏЕЈМС БОНД И СТЕРЕОТИПИ
БАЛКАНИЗМА У СВЈЕТЛУ ПОПУЛАРНЕ
ГЕОПОЛИТИКЕ 53-82

ЕВРОПСКЕ ТЕМЕ

Дејана М. Вукасовић

НАЦИОНАЛНО VS. НАДНАЦИОНАЛНО
У ПОЛИТИЦИ НАОРУЖАЊА ЕУ 85-112

Аксана Чмута

THE LEGAL GROUNDS OF EMERGENCE
AND TERMINATION OF MANDATES OF
PARLIAMENTARIANS IN BELARUS AND
IN POLAND: COMPARATIVE ANALYSIS 113-125

АКТУЕЛНО

Момчило Суботић

ОД РЕЗОЛУЦИЈЕ 1244 ДО БРИСЕЛСКОГ
СПОРАЗУМА- ПОЛИТИКА ПРЕПУШТАЊА
КИМ 129-149

Недељко Цветковић, Данило Вујовић

ЕКСПАНЗИЈА ТЕРОРИЗМА У ЗАПАДНОЈ
ЕВРОПИ У СВЕТЛУ МИГРАНТСКЕ КРИЗЕ ...151-168

Љупка Катана

НАСИЛНИ ОБЛИЦИ КОМУНИКАЦИЈЕ:
МОБИНГ; ПРИКАЗ СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА
У ЗДРАВСТВЕНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА 169-187

МЕДИЈИ И КОМУНИКАЦИЈЕ

Владимир Сапунов

ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ЕВРОСОЈУЗА И
ГЛОБАЛНЫЕ МЕДИАКОМПАНИИ:
НОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ В УСЛОВИЯХ
ЦИФРОВИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОГО
ПРОСТРАНСТВА 191-208

Јелена Вујановић

САЈТОВИ ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА У
СРБИЈИ У ИЗБОРНИМ КАМПАЊАМА
2016. И 2017. ГОДИНЕ 209-227

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Зоран Б. Радоњић

ИЗБОРНО ТАКМИЧЕЊЕ ИЛИ ЕТНИЧКО
ПРЕДСТАВЉАЊЕ? ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ
И ЕТНИЧКЕ ПОДЕЛЕ У ЦЕНТРАЛНОЈ И
ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ 231-237

CONTENTS

ESSAYS AND STUDIES

- Aleksa Nikolić*
ON THE EFFECTIVENESS OF ONE
CONSTITUTIONAL NORM: THE CASE OF
JAPAN 11-29
- Miloš Petrović, Bogdan Stojanović*
REPUBLIC OF POLAND: INTEGRATIONS
MOTIVATED BY SECURITY INTERESTS? 31-51
- Mladen Radulović*
JAMES BOND AND STEREOTYPES OF
BALKANISM IN A LIGHT OF POPULAR
GEOPOLITICS 53-82

EUROPEAN TOPICS

- Dejana M. Vukasović*
NATIONAL VS. SUPRANATIONAL IN THE
EU ARMAMENT POLICY 85-112
- Aksana Chmyha*
THE LEGAL GROUNDS OF EMERGENCE
AND TERMINATION OF MANDATES OF
PARLIAMENTARIANS IN BELARUS AND
IN POLAND: COMPARATIVE ANALYSIS 113-125

CURRENT

- Momčilo Subotić*
FROM THE 1244 SC RESOLUTION TO THE
BRUSSELS AGREEMENT – THE POLICY
OF SURRENDERING KOSOVO AND
METOHIJA 129-149
- Nedeljko Cvetkovic, Danilo Vujovic*
EXPANSION OF TERRORISM INTO
WESTERN EUROPE IN LIGHT OF THE
MIGRANT CRISIS 151-168

Ljupka Katana

VIOLENT COMMUNICATION FORMS:
(CASE STUDY OF MOBING IN
HEALTHCARE, IN THE PERIOD FROM
2012-2018) 169-187

MEDIA AND COMMUNICATION

Vladimir Sapunov

EUROPEAN UNION LAW AND GLOBAL
MEDIA COMPANIES: NEW PROBLEMS IN
CONDITION OF INFORMATION SPACE
DIGITALIZATION 191-208

Jelena Vujanović

WEB SITES OF POLITICAL PARTIES IN
SERBIA IN THE ELECTION CAMPAIGNS
OF 2016. AND 2017 209-227

REVIEWS

Zoran B. Radonjić

ELECTORAL COMPETITION OR ETHNIC
REPRESENTATION? POLITICAL PARTIES
AND ETHNICAL DIVISIONS IN CENTRAL
AND EASTERN EUROPE 231-237

УВОДНИК

Трећи број Политичке ревије садржи бројне истраживачки подстицајне и занимљиве чланке наших уважених сарадника. С обзиром на разноврсност доспелих радова, Редакција је одлучила да тему броја представи кроз Огледе и студије који садрже веома квалитетене радове из домена правно-политичких, те безбедносних и геополитичких области.

Сличну квалификацију заслужују и чланци које смо насловили као Европске теме, а тичу се политике наоружања Европске уније, те рад који долази од спољног сарадника о правном основу настанка и гашења мандата у парламентима Белорусије и Пољске- упоредна анализа.

У рубрици Актуелно налазе се три садржајна и занимљива чланка, од којих један расправља на тему Резолуције 1244 СБ УН и Бриселског споразума и њиховог значења за статус јужне српске покрајине – Косова и Метохије; други је коауторски рад о тероризму у контексту актуелне мигрантске кризе, а трећи рад такође презентује једну актуелну до неодавно готово не уочавану појаву у српском друштву, а то је проблематика мобинга , у овом случају мобинг у јавној управи/администрацији, тачније у домовима здравља у Србији, односно Београду.

Медији и комуникације заступљени су кроз два чланка: рад иностраног сарадника који расправља на тему о праву ЕУ и глобалним медијима у условима информационе дигитализације, а други о сајтовима политичких партија у изборним кампањама 2016. и 2017. године.

У рубрици Осврти и прикази налази се један веома добар приказ о политичким странкама и етничким поделама у централној и источној Европи.

Позивамо уважене сараднике, посебно млађе истраживаче да више пишу осврте и приказе, а старије да објављују научну критику и полемику, како би ова рубрика била истраживачки и научно што садржајније и информативније представљена.

Радове за четврти број нашег реномираног часописа Редакција прима до 15. новембра текуће године.

Главни и одговорни уредник

Др Момчило Суботић, научни саветник

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

11

Алекса Николић

О ДЕЛОТВОРНОСТИ ЈЕДНЕ УСТАВНЕ
НОРМЕ: СЛУЧАЈ ЈАПАНА

31

Милош Петровић, Богдан Стојановић

РЕПУБЛИКА ПОЉСКА: ИНТЕГРАЦИЈЕ
МОТИВИСАНЕ БЕЗБЕДНОСНИМ
ИНТЕРЕСИМА

53

Младен Радуловић

ЏЕЈМС БОНД И СТЕРЕОТИПИ
БАЛКАНИЗМА У СВЈЕТЛУ ПОПУЛАРНЕ
ГЕОПОЛИТИКЕ

УДК 342.4(520)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.1>

Прегледни рад

Алекса Николић

*Правни факултет, Универзитет у Београду
Институт за међународну политику и привреду*

О ДЕЛОТВОРНОСТИ ЈЕДНЕ УСТАВНЕ НОРМЕ: СЛУЧАЈ ЈАПАНА*

Сажетак

Јапан је ушао у XXI век са најстаријим неизмењеним Уставом на свету. Међутим, бројне контроверзе прате овај уставни текст. Једна од најзначајнијих представља реинтерпретација тзв. принципа пацифизма исказаног у члану 9 Устава Јапана. Тим поводом аутор ће у овом раду указати на (не) делотворност ове уставне норме.

Сам рад је подељен у пет делова. У уводу, аутор се најпре бави разлозима за доношење важећег Устава Јапана, односно у кратким цртама истиче његове најважније особине. Потом се у другом делу рада бави нормативном анализом члана 9, указујући на јединствен принцип државног пацифизма. У наредном делу, аутор указује на све флексибилније тумачење ове уставне одредбе, имајући у виду развој оружаних снага Јапана у другој половини XX века, па до сада. Након тога се детаљно анализира тзв. доктрина активног пацифизма. На крају, аутор уместо закључка констатује да је у Јапану дошло

---

* Рад представља део пројекта „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународно економски, правни и безбедносни (бр. 179029), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја у периоду 2011-2019. године.

до неформалне промене устава, чиме је створен несклад између стварног и писаног устава. Тим поводом, аутор као једино потенцијално решење неделотворности принципа пацифизма наводи најављену ревизију ове уставне одредбе.

Кључне речи: Јапан, Устав Јапана, члан 9 Устава, тумачење, промена Устава.

1. УВОД

Важећи Устав Јапана, који датира из далеке 1947. године, представља тек други устав у историји јапанског конституционализма. Његов претходник, Устав Јапанског царства из 1889. године, познатији као Меиџи Устав (*Meiji Constitution*), донет је по узору на Устав Пруске.¹ То уставно решење је у потпуности било наклоњено апсолутистичкој владавини Цара. Наиме, он је поседовао врховну власт, док су сва популарна права била ограничена, а дужност људи да му служе и да га поштују апсолутна, изузимајући краткотрајне периоде у пракси када је Кабинет (влада) био одговоран пред Дијетом (парламентом).² Након завршетка Другог светског рата Јапан је, као поражена страна, демилитаризован од стране Сједињених Америчких Држава (САД). Тим поводом, САД су Јапану наметнуле Устав најпре састављен на енглеском језику, који је у први план истицао раскид са насилном прошлошћу. Он је представљао резултат рада тима америчких стручњака и у уставноправној теорији се може окарактерисати као октроисани.³ Састављен у веома кратком временском периоду,

1 Marius Jansen, *The Cambridge History of Japan*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989, p. 651.

2 Glenn Hook, Gavan McCormack, *Japan's Contested Constitution*, Routledge, London and New York, 2005, p. 4.

3 Наиме, на овакав закључак нас најпре упућује чињеница да је Устав плод рада америчких правника, али и чињеница да је текст написан на енглеском језику. С тим у вези, он има доста сличности и са Уставом БиХ (Дејтонским уставом), будући да не представља израз воље јапанског народа, већ је октроисан (подарен) од стране других држава које су имале утицај у постизању мира. Упор. Владан Петров, Дарко Симовић, „Функције модерног Устава: Пример Дејтонског устава”, *Посебна издања Академија наука и уметности БиХ, Академија наука и уметности БиХ*, 2/2006, стр. 280.

Устав послератног Јапана (*Кенпō*)⁴ је донет 3. новембра 1946. године, док је ступио на снагу 3. маја 1947. године.⁵ Иако и даље уређен као монархија, Јапан се модернизовао у духу преовлађујућих парламентарних држава и система власти тог доба.⁶ Улога императора (цара) је у новом уставном тексту значајно ослабљена, те су њему припала стриктно одређена овлашћења, попут могућности да, на предлог Парламента (Диете), именује премијера, односно да, на предлог Владе (Кабинета), поставља судије Врховног суда.⁷ Уз то, на основу члана 7 му је омогућено да доноси измене и допуне Устава и закона, проглашава законе, сазива Парламент, додељује одликовања и помиловања итд. Међутим, сва суштинска власт се налази у Парламенту, који је уређен по британском моделу. Њега чине два дома, Представнички, доњи дом, у ком су изабрани посланици чији мандат траје четири године и Дом саветника, као горњи дом, чији чланови се бирају на временски период од шест година, с тим да се половина чланова обнавља на сваке три године. Да би предлог закона постао закон, неопходно је да буде изгласан у оба дома (чл. 59 ст. 1). У случају несагласности домова око предлога закона, исти постаје закон када га по други пут изгласа Представнички дом већином од две трећине присутних посланика на гласању (чл. 59 ст. 2). Извршна власт је поверена влади (Кабинету), која се састоји из Премијера и осталих министара, који колективно одговарају пред Парламентом и који, као такви, морају да уживају његово поверење.⁸ Судска власт је резервисана за судове и Врховни суд, који се бави оценом уставности закона.⁹ На крају, читаво једно поглавље посвећено је каталогу људских права, чиме је уставотворац хтео да направи отклон од дотадашње тоталитарне прошлости ове азијске државе.

4 Текст Устава доступан на: https://www.constituteproject.org/constitution/Japan_1946.pdf?lang=en, 17.11.2018

5 Тако бројни аутори наводе да је Устав Јапана написан за свега шест дана. Упор. Ray Moore, Donald Robinson, *Partners for Democracy: Crafting the New Japanese State under MacArthur*, Oxford University Press, Oxford-New York, 2004, p. 106; Toshkiyuki Nishikawa, „The Future of Japanese Constitution: From the MacArthur Constitution to What?“, *Comparative law and Culture*, Hitotsubashi University, 17/2008, p. 51.

6 Владан Михајловић, *Уставно право*, Краљево, 2009, стр. 132.

7 Члан 6 Устава Јапана.

8 Чланови 65-68 Устава Јапана.

9 Овакво решење је „креирано“ по узору на амерички модел контроле уставности.

Стога, Михајловић истиче „да је Јапан по новом Уставу од 1946. године уставна монархија са Имератором (царем) на челу, као традиционалном институцијом и симболом јапанске државе и јединства њеног народа.”¹⁰ Међутим, све остало у уставном тексту представља раскид са дотадашњим тоталитарним поретком. С тим у вези, можемо закључити да се послератовски, модерни правни систем Јапана заснива на три уставна принципа; принципу народног суверенитета (чл. 1 Устава), принципу поштовања темељних људских права (чл. 10-40 Устава) и принципу пацифизма (чл. 9 Устава).

2. ПРИНЦИП ПАЦИФИЗМА

Несумњиво је да је највише недоумица у јапанском Уставу изазвао члан 9. Наиме, како истиче Даглас Лумис (*Douglas Lummis*), овај члан је, са једне стране, написан очаравајућом јасноћом, тако да би сваки просечан основац могао да га разуме, а са друге стране, он изазива велике недоумице у тумачењу код високообразованих грађана, нарочито дипломираних правника.¹¹

Сам текст члана 9 Устава Јапана гласи:

Доприносећи искрено међународном миру заснованом на правди и реду, јапански народ се заувек одриче рата као сувереног права државе те претње силом и употребе силе као начина за решавање међународних спорова.

У циљу остварења описаног у претходном члану, овај народ никада неће имати копнене, поморске и ваздушне снаге, нити друге ратне потенцијале. Право државе на ратно стање се не признаје.

Нормативно посматрано, члан 9 Устава садржи три негације: а) негирање рата; б) негирање постојања оружаних снага и в) негирање права на ратно стање. Самим тим, овај тзв. антиратни члан (*no-war article*) представља предмет бројних контроверзи. Наиме, негирањем рата, уставотворац није обухватио само освајачке, него и одбрамбене ратове,

¹⁰ Владан Михајловић, *Уставно право*, нав. дело, стр. 132.

¹¹ Douglas Lummis, „We the Japanese People: Rethinking the Meaning of the Peace Constitution”, *The Asia-Pacific Journal*, Taylor and Francis Group, 2/2018, p. 1.

чиме оваква интерпретација представља јединствен случај у уставном праву. Друга уставна решења, попут Устава Француске из 1791. године, али и међународни споразуми, попут Келог-Бријандовога пакта (*Kellogg-Briand Pact*) из 1928. године су забранили вођење освајачких ратова, за разлику од Устава Јапана који, забраном сваког могућег облика рата, али и постојања војске која би била у стању да га води, „отишао” најдаље.¹² С тим у вези, упоредноправно посматрано, каква-таква паралела се може повући једино са чланом 11 Устава Италије из 1947. године, којим Италија одбацује рат као инструмент за решавање међународних спорова.¹³ Међутим, даље, у члану 52 италијански конституционалиста предвиђа обавезу националне одбране и војне службе, док је чланом 78 Устава предвиђено да Италија има право на вођење одбрамбеног рата. Стога, можемо констатовати да је јапански уставотворац негирањем сваког могућег облика рата заиста створио један преседан у упоредном уставном праву, којим је желео да укаже на раскид са ауторитарном прошлошћу ове азијске државе.

Негирањем постојања оружаних снага, Јапан је себе нормативно-правно гледано „омео” да формира било какав вид војске, чак и оне која би била одбрамбеног карактера. Такав став је својевремено потврдио и јапански премијер Сигеру Јошида (*Shigeru Yoshida*).¹⁴ Тиме је Јапан креирао (или за Јапан креиран – А.Н.) јединствени принцип државног пацифизма, проблематичан за многе који би га ревидирали.¹⁵

На крају, негирањем права на ратно стање Јапан је „пробудио пажњу” целокупне уставноправне науке. Чињеница је да ова фраза представља плод јединствених историјских и друштвених околности у овој земљи. Међутим, нејасно је шта

12 Glenn Hook, Gavan McCormack, *Japan's Contested Constitution*, op. cit, p. 8

13 Yuichiro Tsuji, „Godzilla and the Japanese Constitution: A Comparison Between Italy and Japan”, *The Italian Law Journal*, Società italiana degli Studiosi del diritto civile (SISDIC), 2/2017, pp. 465-473.

14 Јапан је након Другог светског рата, захваљујући првом послератном премијеру Сигеру Јошиди „креирао” посебну доктрину (тзв. Јошида доктрина) која је првенствено била базирана на јачању домаће привреде и економије, док је војно питање било препуштено савезничким Сједињеним Америчким Државама. Детаљније вид. Charles Holcombe, *A History of East Asia: From the Origins of Civilisation to the Twenty-first Century*, Cambridge University Press, New York, 2011, pp. 277-286.

15 Glenn Hook, Gavan McCormack, *Japan's Contested Constitution*, op. cit, p. 7

она заправо значи. Шта је то право на ратно стање? Да ли је оно у складу са међународним правом? Тркуља тако право на ратно стање дефинише као „стање државне нужде у којем је угрожен њен опстанак услед наступања прилика које угрожавају поредак или спољашњу независност земље”.¹⁶ Дакле, ратно стање је правна категорија, за разлику од самог рата, који представља фактичко стање. Међутим, са становишта међународног права, право на ратно стање је забрањено.¹⁷ Стога, можемо закључити да негирање права на ратно стање не представља пацифизам. Пацифизам не тражи одрицање од „права на ратно стање”. Он пориче постојање овог права, сматрајући да нико нема право на ратно стање. Стога, рекло би се да је уставотворац овом фразом непотребно истакао нешто то суштински није дозвољено ни једној држави.

Уз то, важно је истаћи да је овако схваћен члан 9 Устава Јапана у супротности са модерним схватањем државе, које је у правну теорију и социологију увео Макс Вебер (*Max Weber*). Наиме, у свом делу „Политика као позив”, Вебер је створио једну од најзначајнијих дефиниција модерне државе, стављајући нагласак на следећа њена обележја: територијалност, насиље и легитимност. Савремена држава има монопол над законитом употребом насиља на својој територији, а за потребе одбране од других држава, за чување покорности или поретка унутар дате територије [...].¹⁸ Стога је за поједине теоретичаре који су усвојили Веберов концепт модерне државе принцип пацифизма исказан у јапанском Уставу бесмислен, чиме се у науци и пракси створило простора за шире тумачење члана 9.¹⁹

16 Јовица Тркуља, „Странпутице ванредног стања”, *Нова српска политичка мисао*, НСПМ, 1/2003, стр. 1.

17 Сама Повеља ОУН забрањује право на ратно стање наводећи да државе једино у случају оружаног напада споља имају право на индивидуалну и колективну самоодбрану (чл. 51. Повеље ОУН). Детаљније вид. Борис Кривокапић, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Служени гласник, Београд, 2010, стр. 900.

18 Исто.

19 Тако, Даглас Лумис наводи да „за људе образоване у складу са Веберовим учењем чл. 9 Устава Јапана сам по себи нема смисла”, из чега они закључују да „он не може да говори оно што он говори”. Вид. Douglas Lummis, „We the Japanese People: Rethinking the Meaning of the Peace Constitution”, *op. cit.*, p. 9.

3. ПЕРИОД ФЛЕКСИБИЛНОГ ТУМАЧЕЊА ЧЛАНА 9.

Упркос нормативном значењу члана 9, фактичко стање ствари у Јапану почиње значајно да се мења већ од педесетих година двадесетог века. Како се Хладни рат интензивирао, односно са почетком Корејског рата 1950. године, САД су пребациле своју војску стационирану у Јапану у Јужну Кореју. Стога је демилитаризовани Јапан остао без икакве заштите.²⁰ Тим поводом, Сједињене Државе су дозволиле Јапану да оформи тзв. резервни састав Националне полиције (*National Police Reserve*), који је бројао 75 хиљада људи, опремљених лаким пешадијским оружјем.²¹ Њен основни задатак је представљао обезбеђивање националне безбедности. Међутим, како наводи Џеф Кингстон (*Jeff Kingston*), резервни састав Националне полиције је несумњиво представљао *de facto* формирање оружаних снага.²²

С тим у вези, 1952. године су створени сви предуслови за трансформисање резервног састава Националне полиције у Националне одбрамбене снаге (*National Security Forces*). Према новој идеји, јапанска и америчка влада су покушале да члан 9 Устава Јапана прилагоде члану 51 Повеље Уједињених нација (УН) који „свакој земљи признаје неотуђиво право на

---

20 Наиме, како истиче професор Таро Цукимура (*Taro Tsukimura*) са Дошиша Универзитета, у том тренутку су се пред Јапаном нашла три потенцијална решења одбрамбене политике. Прво, да снаге Уједињених нација (УН) бране Јапан, друго, да Јапан али и воде око њега у потпуности буду демилитаризоване и треће, да на основу међународног уговора САД буду гарант мира и безбедности Јапана. Тадашњи премијер Јошида се определио за трећу солуцију потписавши мировни споразум са САД 8. септембра 1951. године. Детаљније: Taro Tsukimura, „Japan and the right of collective self-defence”, in: *Major International Issues in the 21st Century from a Perspective of Japan and Europe* (eds. T. Tsukimura, I. Ladevac), Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2015, p. 17.

21 James Auer, „Article nine of Japan’s Constitution: From Renunciation of Armed Force ‘Forever’ to the Third Largest Defence Budget in the World”, *Law and Contemporary Problems*, Duke University, School of Law, 2/1990, p. 176.

22 Jeff Kingston, *Contemporary Japan: History, Politics and Social Change since the 1980s*, Wiley-Blackwell Publishing, West Sussex, 2011, p. 129.

Међутим, постоје и аутори који значајно критикују овакво становиште. Тако Томас Френч (*Thomas French*) сматра да резервни састав Националне полиције ни по ком основу не представља формирање оружаних снага истичући да у том тренутку оне Јапану нису ни биле потребне, имајући у виду чињеницу да Совјетски Савез, Кина и Северна Кореја нису имале капацитет да воде инвазивне ратове. Упор. Thomas French, „Contested Rearmament: The National Police Reserve and Japan Cold War(s)”, *Japanese Studies*, Japanese Studies Association of Australia, 1/2014, pp. 25-36.

индивидуалну и колективну самоодбрану”²³, а да при том не повреде сам текст Устава. Међутим, у пракси, САД су позвале Јапан да мобилише 300 хиљада припадника националних одбрамбених снага (војника), који би јој пружили помоћ у Корејском рату.²⁴ Годину дана касније, приликом посете Токију, Ричард Никсон (*Richard Nixon*) је оценио да члан 9. јапанског Устава представља грешку.²⁵ Недуго затим, 1954. године, Националне одбрамбене снаге су се претвориле у Самоодбрамбене снаге (*Self-Defense Forces*). Актом о њиховом оснивању, дефинисано је да оне потпадају под надлежност Одбрамбене агенције²⁶, а да их чине 3 гране: копнене снаге, ратна морнарица и ратно ваздухопловство. Тиме је Јапан од својих нових ратних савезника суштински награђен формирањем војске са пуним одбрамбеним капацитетима која је *de iure* била у складу са Уставом, што је у пракси потврдио и Врховни суд Јапана.²⁷

До краја осамдесетих година XX века, активности Самоодбрамбених снага су биле ограничене на територију Јапана. Са падом Берлинског зида, Токио је искористио геополитичке промене на светској сцени, чиме су се створили сви предуслови за његово активно укључивање у разне војне операције широм света. С тим у вези, Будимир и Вуковић истичу да „са завршетком блоковског надметања, Јапан почиње да корак по корак превазилази (само)наметнута ограничења у погледу свог ангажовања у иностранству, трошкова за војне намене, димензија и улога властите армије”²⁸. Већ 1992. године, јапански парламент је, уз знатно противљење опозиције, дела јавности и појединих суседних држава, усвојио Закон о мировним операцијама²⁹, који омогућава јапанским Самоодбрамбеним снагама учешће у мисијама УН-а. Тиме

23 The UN Charter, <http://www.un.org/en/sections/un-charter/chapter-vii/index.html>, 27.11.2018.

24 Glenn Hook, Gavan McCormack, *Japan's Contested Constitution*, op. cit, p. 11.

25 1953: VP Nixon in Japan, <https://www.nixonfoundation.org/2015/06/1953-vp-nixon-in-japan>, 28.11.2018.

26 Одбрамбена агенција је 2007. године реорганизована у Министарство одбране.

27 Наиме, Врховни суд Јапана је заузео став да члан 9 Устава не ускраћује природно право Јапана на самоодбрану. Вид. *Japan vs. Sakata et al Sup. Ct. G. B.*, 16. Dec. 1959

28 Жељко Будимир, Небојша Вуковић, „Партнерство Јапана и Северноатлантске алијансе”, *Политика*, Универзитет у Бањој Луци, 12/2016, стр. 95.

29 Law Concerning Cooperation in U.N. Peacekeeping and Other Operations (Peacekeeping Law), https://www.mofa.go.jp/fp/ipc/page22e_000683.html, 30.11.2018.

је, како наводи професор Шибата (*Akiho Shibata*) са Правног факултета Универзитета у Њујорку, „Јапан послао јасну поруку да је спреман да се интензивније укључи у међународне односе”.³⁰ Овакав став је потврђен и почетком XXI века, нарочито имајући у виду да је јапански војни буџет у једном тренутку стигао до високог трећег места на свету.³¹ Све је то довело до усвајања нова два одбрамбена закона 2015. године чиме је, према мишљењу водећих конституционалиста у Јапану у потпуности обесмишљен члан 9 Устава.

Прихватањем америчког система контроле уставности, добар део „кривице” за овакво флексибилно тумачење чл. 9 Устава Јапана припада Врховном суду Јапана.³² Наиме, Врховни суд Јапана никад није заузео јасан став о питању уставности Самоодбрамбених снага Јапана, као ни међународног војног споразума између САД и Јапана. Он је на оба питања избегао да да одговор, огласивши се ненадлежним, позивајући се на доктрину политичких питања, наводећи да суд не разматра оне случајеве који у себи садрже висок степен политике. То је довело до тога да бројни професори оквалификују Врховни суд Јапана као „најконзервативнији уставни суд на свету” имајући у виду да „пасивна (контролисана) улога судија представља последицу њиховог политичког именованја или незамерања водећој Либерално демократској партији Јапана (ЛДП)”.³³ Врховни суд Јапана никада није остварио онакав утицај у јапанском друштву какав је остварио његов пандан у САД. Речима Тошијукија Нишикаве, „Врховни суд Јапана просто нема довољно ауторитета или снаге да се супротстави другим двама гранама власти”.³⁴

30 Упор. Akiho Shibata, „Japanese Peacekeeping Legislation and Recent Developments in U.N. Operations”, *Yale Journal of International Law*, Yale University, 2/1994, p. 346; Hiroo Nakamura, „Le pacifisme de la Constitution japonaise un pur optimisme ou une lumière au XXIe siècle?”, *Cités*, Presses Universitaires de France, 3/2006, p. 27.

31 Japan’s Military Spending at a Crossroads, https://ips-dc.org/japans_military_spending_at_a_crossroads, 01.12.2018.

32 Члан 81 Устава Јапана.

33 Упор. David S. Law, „The Anatomy of a Conservative Court Judicial Review in Japan” *Texas Law Review*, University of Texas, 7/2009, pp. 1546-1547; J. Marc Ramseyer, Eric B. Rasmusen, „Why are Japanese Judges so Conservative in Politically Charged Cases?”, *American Political Science Review*, Cambridge University Press, 2/2001, 339-341.

34 Toshkiyuki Nishikawa, „The Future of Japanese Constitution: From the MacArthur Constitution to What?”, *op. cit.*, p. 62.

4. ДОКТРИНА „АКТИВНОГ ПАЦИФИЗМА”

Једна од основних идеја владајуће Либерално демократске партије од њеног настанка јесте ревизија чл. 9 Устава Јапана. Међутим од идеје до реализације уставне промене најдаље се стигло 2014. године када је јапански премијер Шинзо Абе 15. маја 2014. године реинтерпретирао важећи устав. Свестан да му је за формалну промену устава неопходна подршка јавног мњења, Абе је креирао доктрину „активног пацифизма”.³⁵ Према њој, остваривање права на самоодбрану је рестриктивно дозвољено, у случају када „оружани напад који се десио против стране земље може да угрози опстанак Јапана и јапанског народа, будући да право на самоодбрану у том случају не прелази минимални неопходни ниво”.³⁶ Међутим, да би се Јапан позвао на колективну самоодбрану, неопходно је да испуни три услова. Прво, треба да се догоди оружани напад на страном земљи која је блиско повезана са Јапаном тако да се њиме угрожава фундаментално право јапанског народа на живот, слободу и срећу. Потом, колективној самоодбрани ће се прибећи само ако не постоје друга средства за заштиту људи. На крају, вршење колективне самоодбране представља минимум неопходног нивоа вршења снага.³⁷

Одлука³⁸ Шинзо Абе о реинтерпретацији чл. 9 јапанског Устава дубоко је поделила јавност у земљи. Велики број грађана је протествовао испред просторија Владе, плашећи се да ће ова одлука ограничити лична права будућих генерација. Угледни јапански дневни лист Асахи Шимбун (*Asahi Shimbun*) је на насловној страни објавио да ће дан објављивања ове одлуке премијера „остати упамћен као најмрачнији дан у

35 Ivona Ladevac, Ana Jović-Lazić, „Reinterpretation of Japan’s Constitution”, in: *Major International Issues in the 21st Century from a Perspective of Japan and Europe* (eds. T. Tsukimura, I. Ladevac), Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2015, p. 30.

36 Press Conference by Prime Minister Abe, https://japan.kantei.go.jp/96_abe/statement/201405/0515kaiken.html, 05.05.2019.

37 Стога, како наводи Адам Лиф (*Adam Liff*) „можемо оценити да је право на колективну самоодбрану у Јапану јединствено у свету, с обзиром на то да се оно може остварити само испуњењем сва три услова”. Вид. Adam Liff, „Japan’s Security Policy in the “Abe Era” Radical Transformation or Evolutionary Shift”, *Texas National Security Review*, University of Texas, 1/2018, 14.

38 Cabinet Decision on Development of Seamless Security Legislation to Ensure Japan’s Survival and Protect its People, http://japan.kantei.go.jp/96_abe/decisions/2014/_icsFiles/afield-file/2014/07/03/anpohosei_eng.pdf, 05.05.2019.

историји јапанског конституционализма”.³⁹ У анкети коју су спровели Кјодо вести (*Kyodo News*) 54,4% се противило одлуци јапанског премијера, док је 34,6% подржало његов потез.⁴⁰ Услед таквих околности, остаје врло спорно да ли би Абе успео да обезбеди легитимитет за усвајање два нова закона која су се базирала на овом (новом) тумачењу чл. 9 Устава Јапана.

Међутим, у складу са предлогом Владе, 2015. године су донета два нова закона, Закон о међународној подршци миру (*International Peace Support Bill*) и Закон о изменама и допунама Закона о миру и сигурности (*Peace and Safety Legislation Amendment Bill*).⁴¹ Први представља тематски закон, док су у другом биле обухваћене измене и допуне оних норми које су се тичале прописа везаних за подручје националне сигурности и одбране. Кључне одредбе ових закона могу се сврстати у 5 новина које раније нису биле допуштене у Јапану. То су:

1. Јапан ће бити способан да остварује право на самоодбрану.
2. Јапан ће бити способан да подржи друге војске у циљу обезбеђивања безбедности и мира у међународној заједници.
3. Јапан ће бити способан да подржи друге војске у циљу обезбеђивања мира у Јапану.
4. Јапан ће бити способан да учествује у међународним мирнодопским кооперацијама које превазилазе мировне операције ОУН.
5. Јапан ће бити способан да заштити Армију САД чак и у време мира.⁴²

Нема сумње да су ова два безбедносна закона у супротности са чл. 9 Устава Јапана. Док је Шинзо Абе ове законе назвао револуционарним, дотле су бројни професори

39 The Darkest Day: The Domestic Politics of Defense and Nationalism in Japan, <https://bowdoin-review.com/2014/10/17/the-darkest-day-the-domestic-politics-of-defense-and-nationalism-in-japan/>, 05.06.2019.

40 Japan's New Defense Posture, <https://thediplomat.com/2014/07/japans-new-defense-posture/>, 06.05.2019.

41 Историјске промене у безбедносној политици Јапана, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/10/svet/2042851/istorijske-promene-u-bezbednosnoj-politici-japana.html>, 06.05.2019.

42 Taro Tsukimura, „Japan and the right of collective self-defence”, op. cit, p. 94.

указали на њихову неуставност.⁴³ Тако су Јасуо Хасебе (*Yasuo Hasebe*), Сетсу Кобајаши (*Setsu Kobayashi*) и Еји Сасада (*Eiji Sasada*), најугледнији професори уставног права у Јапану, 4. јуна 2015. године били позвани да дају своје стручно мишљење о уставности поменутих закона. Сва тројица су се једногласно сложила да су Закон о међународној подршци миру и Закон о изменама и допунама Закона о миру и сигурности у потпуности у супротности са чл. 9 Устава Јапана.⁴⁴ Међутим, спорни закони су успели да прођу најпре Представнички дом, а потом и Дом саветника, не би ли коначно били усвојени у септембру 2015. године. Стога не изненађује најава јапанског премијера Шинза Абе (*Shinzo Abe*) о формалној ревизији тзв. принципа пацифизма кроз потенцијални референдум заказан за 2020. годину, којим би се коначно отклонио јаз између писаног и стварног Устава.⁴⁵

5. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА – НЕФОРМАЛНА ПРОМЕНА УСТАВА ИЛИ УСТАВНА РЕВИЗИЈА?

Неформалне промене устава представљају појаву установљавања праксе супротне писаном слову устава.⁴⁶ Дакле, оне настају у случајевима када постоји мимоилажење између текста устава и друштвене стварности „стављајући у предност” неуставну друштвену стварности у односу на сам текст устава. Међутим, неформалне промене устава су

---

43 Међутим, постоје и аутори који сматрају да је реинтерпретација чл. 9 Устава Јапана била неопходна и да нови закони нису у супротности са Уставом Јапана. Упор. Christopher W. Hughes, *Japan's Re-emergence as a "Normal" Military Power*, Oxford University Press, Oxford, 2004, pp. 75-87; Christopher W. Hughes, „Japan's Strategic Trajectory and Collective Self-Defense: Essential Continuity or Radical Shift, *The Journal of Japanese Studies*, Society for Japanese Studies, 1/2017, p. 111; Christopher W. Hughes, *Japan's Foreign and Security Policy Under the "Abe Doctrine": New Dynamism or New Dead End*, Palgrave Macmillan, New York, 2015, pp. 54-58; Sebastian Maslow, „A Blueprint for a Strong Japan: Abe Shinzo and Japan's Evolving Security System”, *Asian Survey*, University of California Press, 4/2015, p. 762.

44 Њихов став је нарочито добио на значају имајући у виду да је професор Хасебе предложен од стране владајуће Либерално демократске партије. Детаљније вид. Daisuke Akimoto, *The Abe Doctrine: Japan's Proactive Pacifism and Security Strategy*, Palgrave Macmillan, New York, 2018, p. 75.

45 Abe declares 2020 as goal for new Constitution, <https://www.japantimes.co.jp/news/2017/05/03/national/politics-diplomacy/abe-declares-2020-goal-new-constitution/#.XALYtotK1s>, 02.12.2018.

46 Craig Martin, „The Legitimacy of Informal Constitutional Amendment and the "Reinterpretation" of Japan's War Powers”, *Fordham International Law Journal*, Fordham University School of Law, 2/2017, p. 430.

неускладљиве са конституционализмом, будући да је један од његових основних мерила рационалан метод промене устава, односно владавина инструментима правног система.

Анализирајући члан 9 Устава Јапана дошли смо до закључка да постоји несклад између стварног и писаног устава. Наиме, иако је уставни текст остао непромењен, уставна норма је у пракси добила потпуно друго значење, чиме је дошло до „фактичке промене устава”.⁴⁷ Такав устав, наводи Слободан Орловић, „остаје у тексту неизмењен, а у примени измењен и то остаје тако све док се устав и формално не промени”. С тим у вези, како то истиче Ђузепе де Верготини (*Giuseppe De Vergottini*), „посебан значај има појава тумачења уставних одредби” која је своју пуну примену „доживела” у Јапану, будући да се, „упркос томе што постоје уставне клаузуле које предвиђају начин на који се спроводи уставна ревизија радије приступило тумачењима која прилагођавају устав и обичајима у његовој примени”.⁴⁸

Након бројних расправа о потенцијалном решавању постојећег „уставног вакуума”, могу се издвојити три доминантна става присутна у јапанској јавности. Први став би представљао комплетну промену важећег устава (*kaikenron*), други представља делимичну промену устава (*kakenron*), док трећи став представља ону групу људи који жели да сачувају тренутно уставно решење (*gokenron*).⁴⁹

За комплетну промену устава залажу се углавном национално орјентисани грађани Јапана који сматрају да је тренутни устав наметнут од стране САД и да не представља плод суверене власти јапанског народа. Они такође тврде да као такав, актуелни устав не одговара традиционалним културним вредностима. Уз то, они сматрају да тренутно уставно решење спутава Јапан у вођењу како унутрашње, тако и спољне политике. Став о делимичној промени устава заступају они грађани Јапана који сматрају да је тренутно уставно решење

47 Слободан Орловић, *Уставно право*, Центар за издавачку делатност Правног факултета Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2018, стр. 42.

48 Ђузепе де Верготини, *Упоредно уставно право*, Службени гласник, Београд, 2015, стр. 289-290.

49 Toshkiyuki Nishikawa, „The Future of Japanese Constitution: From the MacArthur Constitution to What?”, *op. cit.*, p. 65.

генерално добро, али да у неким пољима није одолело „зубу времена”. Стога, они сматрају да би требало променити само оне норме које више не одговарају друштвеној стварности. Ту првенствено истичу норме садржане у чл. 9 Устава Јапана, наводећи да је неопходно прецизно утврдити статус, улогу и домаћај Самоодбрамбених снага.⁵⁰ На крају, присталице тренутног устава се сматрају најконзервативнијим члановима јапанског друштва. Они истичу да су основне идеје и вредности које прописује важећи устав темељ јапанског друштва и стога су нарочито забринуте када је реч о најавама потпуне или делимичне ревизије устава, нарочито се прибојавајући смера у којем би могле да крену измене постојећег чл. 9 Устава. Они сматрају да је неопходно да се смањи јаз између стварног и реалног устава, и то не путем ревизије устава, већ путем већег међународног доприноса развоју принципа пацифизма, али и поштовања основних људских права.⁵¹ Анализом јавног мњења из 2019. године, 48% грађана Јапана се противи уставној ревизији чл. 9, док је 42% за, што представља значајан искорак у односу на резултате из прошле године, када је 53% било против промене ове уставне одредбе, а 39% испитаних за промену.⁵² Стога, не треба да нас чуди изјава премијера Шинзо Абе који је за догодине најавио промену чл. 9 Устава Јапана, имајући у виду да је постепено придобио значајан проценат јавног мњења на својој страни.⁵³

Развој друштва чини корекције и опредељује домет, чиме вредност једне идеје представља њена остварљивост у конкретном друштвеном периоду и друштвеној средини. Неретко се у уставноправној науци дешава да „друштвени односи и процеси прерасту уставне норме, односно да уставне норме постану тесне за нове односе”. Тим поводом наступа и сувише велики раскорак између стварног и нормативног, који у пракси упућује на промену устава. Другим речима, сваки устав мора доживети свој крај, а он зависи од друштвеног

50 Glenn Hook, Gavan McCormack, *Japan's Contested Constitution*, op. cit, p. 88.

51 Toshkiyuki Nishikawa, „The Future of Japanese Constitution: From the MacArthur Constitution to What?”, op. cit, p. 67.

52 Survey: majority say no impetus for constitutional revision, <http://www.asahi.com/ajw/articles/AJ201905030035.html>, 04.05.2019.

53 Abe sticks to constitutional revision by 2020 amid opposition, <http://www.asahi.com/ajw/articles/AJ201905040034.html>, 04.05.2019.

склопа односа и процеса у држави. Пажљивом анализом члана 9 јапанског Устава можемо закључити да тренутно у јапанском друштву не постоји делотворност такозване антиратне норме. Тим поводом се као једино потенцијално решење у будућности намеће најављена уставна ревизија ове одредбе, будући да је са аспекта уставног права садашње стање неодрживо имајући у виду да оно на најгрубљи начин представља повреду принципа конституционализма.

ЛИТЕРАТУРА

- Akimoto, D., *The Abe Doctrine: Japan's Proactive Pacifism and Security Strategy*, Palgrave Macmillan, New York, 2018.
- Auer, J., "Article nine of Japan's Constitution: From Renunciation of Armed Force "Forever" to the Third Largest Defence Budget in the World", *Law and Contemporary Problems*, 2/1990.
- French, T., „Contested Rearmament: The National Police Reserve and Japan Cold War(s)", *Japanese Studies*, 1/2014.
- Holcombe, C., *A History of East Asia: From the Origins of Civilisation to the Twenty-first Century*, Cambridge University Press, New York, 2011.
- Hook, G., McCormack G., *Japan's Contested Constitution*, Routledge, London and New York, 2005.
- Hughes, Christian, *Japan's Re-emergence as a "Normal" Military Power*, Oxford University Press, Oxford, 2004.
- Hughes, Christian, „Japan's Strategic Trajectory and Collective Self-Defense: Essential Continuity or Radical Shift, *The Journal of Japanese Studies* 1/2017.
- Hughes, Christian, *Japan's Foreign and Security Policy Under the "Abe Doctrine": New Dynamism or New Dead End*, Palgrave Macmillan, New York, 2015.
- Jansen, Marius, *The Cambridge History of Japan*, Cambridge University Press, Cambridge, 1989.

- Kingston, Jeff, *Contemporary Japan: History, Politics and Social Change since the 1980s*, Willey-Blackwell Publishing, West Sussex, 2011.
- Lađevac, Ivona, Jović-Lazić, Ana, „Reinterpretation of Japan’s Constitution”, in: *Major International Issues in the 21st Century from a Perspective of Japan and Europe* (eds. T. Tsukimura, I. Lađevac), Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2015.
- Law, David, „The Anatomy of a Conservative Court Judicial Review in Japan” *Texas Law Review*, University of Texas, 7/2009.
- Liff, Adam, „Japan’s Security Policy in the “Abe Era” Radical Transformation or Evolutionary Shift”, *Texas National Security Review*, University of Texas, 1/2018.
- Lummis, Douglas, „We the Japanese People: Rethinking the Meaning of the Peace Constitution”, *The Asia-Pacific Journal*, Taylor and Francis Group, 2/2018.
- Martin, Craig, „The Legitimacy of Informal Constitutional Amendment and the “Reinterpretation” of Japan’s War Powers”, *Fordham International Law Journal*, Fordham University, School of Law, 2/2017.
- Maslow, Sebastian., „A Blueprint for a Strong Japan: Abe Shinzo and Japan’s Evolving Security System”, *Asian Survey*, University of California Press, 4/2015.
- Moore, Ray, Robinson, Donald, *Partners for Democracy: Crafting the New Japanese State under MacArthur*, Oxford University Press, Oxford-New York, 2004.
- Nakamura, Hiroo, „Le pacifisme de la Constitution japonaise un pur optimisme ou une lumière au XXIe siècle?”, *Cités*, Presses Universitaires de France, 3/2006.
- Nishikawa, Toshkiyuki., „The Future of Japanese Constitution: From the MacArthur Constitution to What?”, *Comparative law and Culture*, Hitotsubashi University, 17/2008.
- Ramseyer, Mark, J., Rasmusen, B. Eric, „Why are Japanese Judges so Conservative in Politically Charged Cases?”, *Amer-*

ican Political Science Review, Cambridge University Press, 2/2001.

- Shibata, Akiho, „Japanese Peacekeeping Legislation and Recent Developments in U.N. Operations”, *Yale Journal of International Law*, University of Yale, School of Law, 2/1994.
- Tsuji, Yuichiro, „Godzilla and the Japanese Constitution: A Comparison Between Italy and Japan”, *The Italian Law Journal*, Società italiana degli Studiosi del diritto civile (SISDIC), 2/2017.
- Tsukimura, Taro, „Japan and the right of collective self-defence”, in: *Major International Issues in the 21st Century from a Perspective of Japan and Europe* (eds. T. Tsukimura, I. Lađevac), Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2015.
- Будимир, Ж., Вуковић, Н., „Партнерство Јапана и Северноатлантске алијансе”, *Политеиа*, Универзитет у Бањој Луци, 12/2016.
- Верготини, Ђузепе, *Упоредно уставно право*, Службени гласник, Београд, 2015.
- Кузмановић, Рајко, *Есеји о уставности и законитости*, Центар за публикације правног факултета у Бањој Луци, Бања Лука, 2004.
- Кривокапић, Борис, *Енциклопедијски речник међународног права и међународних односа*, Службени гласник, Београд, 2010.
- Михајловић, Владан, *Уставно право*, Краљево, 2009.
- Орловић, Слободан, *Уставно право*, Центар за издавачку делатност Правног факултета Универзитета у Новом Саду, Нови Сад, 2018.
- Петров, Владан, Симовић, Дарко, „Функције модерног Устава: Пример Дејтонског устава”, *Посебна издања Академија наука и умјетности БиХ*, Академија наука и умјетности БиХ, 2/2006.
- Тркуља, Јовица, „Странпутице ванредног стања”, *Нова српска политичка мисао*, НСПМ, 1/2003.

Aleksa Nikolić

ON THE EFFECTIVENESS OF ONE CONSTITUTIONAL NORM: THE CASE OF JAPAN

Resume

Japan entered the XXI century with the oldest unchanged Constitution in the world. However, many controversies follow this constitutional text. One of the most significant is the reinterpretation of the so-called principle of pacifism stipulated in Article 9 of the Constitution of Japan. On this occasion, the author will point out the (in)efficiency of this constitutional norm in this paper.

The paper itself is divided into five parts. In the introduction, the author first deals with the reasons for the adoption of the current Constitution of Japan and emphasizes the most important features of this Constitution. Then, in the second part of the paper, he deals with the normative analysis of Article 9, pointing to the unique principle of state pacifism. In the next part, the author points to an increasingly flexible interpretation of this constitutional provision, bearing in mind the development of Japan's armed forces in the second half of the 20th century until now. After that comes the analysis of so-called doctrine of active pacifism. In the end, after numerous discussions about the potential solution of the existing "constitutional vacuum", three dominant positions present in the Japanese public can be highlighted. The first position would constitute a complete change of the existing constitution, the other represents a partial change in the constitution, while the third position represents that group of people who want to preserve the current constitutional solution. By analyzing the public opinion from 2019, 48% of Japanese citizens oppose the constitutional review of Article. 9, while 42% are

for, which represents a significant breakthrough compared to last year's results, when 53% were against the change of this constitutional provision, and 39% for the change. Therefore, we should not be surprised by the statement made by Prime Minister Shinzo Abe, who announced for the events the change of article. 9 of the Constitution of Japan, bearing in mind that it gradually gained a significant percentage of public opinion on its part. The author, instead of the conclusion, points out that in Japan there has been an informal change of the constitution, which has created a discrepancy between the real and the written constitution. On this occasion, as the only potential solution to the inefficiency of the principle of pacifism, the author names the announced revision of this constitutional provision.

Keywords: Japan, Constitution of Japan, Article 9 of the Constitution, Interpretation, Constitutional amendment.

---

* Овај рад је примљен 10. јуна 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

УДК 327::911.3(438)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.2>

Оригинални научни рад

Милош Петровић*

Фондација Темпус, Београд

Богдан Стојановић**

Институт за међународну политику и привреду, Београд

РЕПУБЛИКА ПОЉСКА: ИНТЕГРАЦИЈЕ МОТИВИСАНЕ БЕЗБЕДНОСНИМ ИНТЕРЕСИМА?

Сажетак

Овај рад анализира међународну позицију и понашање Пољске као чланице Европске уније и НАТО. Кроз евроатлантску димензију своје политике Пољска је унапредила положај у централно-источној Европи, што јој је омогућило стабилност и високе стопе економског раста. Аутори рада полемишу да је ступање у те организације представљало потврду европског идентитета, али и безбедносну потребу, усмерено ка трајном одвраћању Русије од уплива у своје послове. Приликом анализе два петогодишња стратешка документа спољне политике Пољске уочен је несклад између учешћа у интегративним процесима, где Варшава селективно приступа домену евроинтеграција док уједно

---

* Доктор политичких наука и саветник у Фондацији Темпус.

** Истраживач-сарадник. Рад представља део научног пројекта "Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивање положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународни, економски, правни и безбедносни аспекти" који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179029) а реализује Институт за међународну политику и привреду у периоду од 2011. до 2018. године.

продубљује евроатлантске процесе. Рад настоји да покаже да Варшава међувладиним методом одлучивања покушава да увећа утицај у региону и ограничи утицај Русије као стратешког ривала који жели да поврати своју регионалну доминацију. Делује да су актуелни политички односи Москве и Варшаве вођени логиком теорије игара, где свака од њих унапређење регионалног утицаја перципира као неопходност ради побољшања међународног статуса и безбедности. Имајући у виду дугогодишњу позиционираност Пољске у поменутиим организацијама и уназађивање односа евроатлантске заједнице са Русијом, из актуелног контекста делује да би Варшава могла да буде један од “проблематичних” чинилаца у домену нормализације односа Запада са Москвом.

Кључне речи: стратегија, Европска унија, НАТО, односи, спољна политика, безбедност, интерес.

1. ПОЉСКИ “ПОВРАТАК У ЕВРОПУ”: INTEGRATIO SINE QUA NON

Јуна 1989. године одржани су избори за пољски парламент који ће исходovati инаугурисањем прве некомунистичке владе у једној од некадашњих чланица Варшавског пакта, вођене премијером Тадеушом Мазовјецким.¹ Свега неколико месеци касније десиће се низ друштвено-политичких преврата; источноевропска “јесен нација” исходоваће напуштањем социјализма као концепта развоја. У Мађарској је 1991. године на састанку земаља-потписница Споразума о пријатељству, сарадњи и узајамној помоћи званично објављено укидање „Варшавског пакта“. Као земља прве некомунистичке владе, одакле је потекао и покрет “Солидарност” - симбол тежњи за превазилажењем социјалистичког поретка и инспирација за борбу за унапређење слобода - Пољска је све више перципирана као најутицајнија земља региона.

¹ Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland, *Poland joined NATO 15 years ago*, Internet, https://www.msz.gov.pl/en/news/poland_joined_nato_15_years_ago, 01/06/2019.

Пољске власти приближаваће западним организацијама поставиле су као приоритете; од почетка реформи приступљено је темељном преобликовању економије по моделу “шок терапије” Лешека Белцеровича, чиме је настојано да се током свега неколико година драстично ограничи државни удео у привреди у корист либералног тржишног модела. Премда контроверзни по оштрим методама које су исходовале наглим затварањем великог броја државних предузећа, раста незапослености и повећања јазу у односу на сиромашнији део друштва, “шок терапија” се у доста аспеката показала успешном у превазилажењу наслеђа командне привреде, релативно брзом изласку из рецесије и повратку на високе стопе раста већ неколико година након распада Савета за узајамну економску помоћ (Комекон).²

Постсоцијалистички представници Пољске, Мађарске и Чехословачке 1991. основали су Вишеградску групу, с циљем да унапреди политичку, економску и другу сарадњу, која ће временом прерасти у форум за размену искустава и подршку у евроинтеграцијама. Ова платформа постаће симбол обновљеног средњеевропског региона, који је поново настао као геополитичка чињеница након пола века интеграције унутар источноевропских безбедносних, економских и политичких образаца. Нова-стара “средња Европа”, је у погледу реформи у многим областима била предвођена Варшавом, која је била мотивисана да се што брже дистанцира од источне Европе. С друге стране, интегративни процеси, имајући у виду величину, политички, економски и безбедносни значај Пољске, без те земље као предводнице можда не би ни били у тој мери успешни. Пољска је била неопходна за завршетак политичке и безбедносне архитектуре средње Европе, при чему је имала подршку не само западноевропских земаља, већ и САД.

Пољска је свој “европски” уговор о придруживању потписала већ 1991. године, поднела захтев за чланство 1994. године а 4 године касније отпочела приступне преговоре са Европском унијом. Паралелно је текао и приступни процес у НАТО. Упркос уверавањима америчког државног секретара Џејмса Бејкера тадашњем совјетском лидеру Михаилу

2 Simon Johnson, Gary Loveman, “Starting Over: Poland After Communism”, *Harvard Business Review*, 1.3.1995.

Горбачову да се та војна алијанса неће ширити источније од (источно)немачке границе тј. додатно ближити границама данашње Русије, већ 1997. године на Мадридском самиту упућен је позив Пољској, Чешкој и Мађарској да приступе Алијанси. Приступање је званично окончано на церемонији у месту симболичног назива Индепенденс у Мисурију, свега пар недеља уочи кампање бомбардовања СРЈ.³ Улазак Пољске у НАТО подржан је огромном већином од 409 посланика у Сејму, уз свега седморо који су били против.⁴

Евроатлантска безбедносна структура тиме је добила нове источне границе, које су сада директно додиривале некадашње водеће совјетске републике. Док европске амбиције можда нису биле толико контроверзне, евроатлантска путања и чланство поменутих земаља забринули су Русију. Политички мислилац Џорџ Кенан сматрао је да је ширење НАТО ка истоку исхитрено; ипак, Клинтонова администрација је тада видела повољан тренутак за интеграцију средње Европе.⁵ Министар одбране Грачев упозорио је пољске лидере да његови сународници ширење НАТО виде као “чудовиште усмерено против Русије”.⁶ Ипак, Пољска је наставила да се у евроатлантским круговима залаже за што скорије учлањење Словачке, која је због кашњења у реформама и политичких разлога приступила НАТО 2004. године.⁷

Варшава је усвајањем европских тековина радила и на приближавању Бриселу; на састанку Европског савета у Луксембургу 1997. године отворени су приступни преговори са ЕУ, а мање од пет година касније, потписан је приступни споразум. Као неопходан део “повратка у Европу”, велики део Пољака је на референдуму о чланству са 77% подржао пријем земље у ЕУ 2004. године. Наклоњено јавно мњење, дугогодишње ангажовање и воља политичких елита за применом европских

3 Grzegorz Kozłowski, “20 years of the Czech Republic, Hungary and Poland in NATO: Yesterday, Today and Tomorrow”, *Diplomaatia*, International centre for defense and security, Tallin, 188/2019, стр. 7.

4 Исто, стр. 8.

5 Benn Steil, *Russia's Clash With the West Is About Geography, Not Ideology*, <https://foreign-policy.com/2018/02/12/russias-clash-with-the-west-is-about-geography-not-ideology/>, 02/06/2019.

6 Исто.

7 Anna Antczak-Barzan, „Conditions of Poland's foreign and security policy within the EU and NATO environment“, *Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration*, Catholic University of Lublin, Lublin, 1-2/2015, стр. 137-138.

норми, али и извесност приступања и расположење унутар ЕУ које је поговодало “уједињењу континента”, чинили су бриселски метод условљавања успешним у земљама попут Пољске.⁸

Учлањењем у НАТО и ЕУ Пољска је испунила основне геостратешке приоритете који су диктирали њене реформске процесе током претходних 15 година, након чега је као чланица тих организација почела да утиче и на доношење одлука, на линији својих националних интереса. Чланство Пољске је пресудно утицало на њено међународно позиционирање и на њене потоње односе са другим актерима.⁹

2. ЧЛАНИЦА (ЕВРО)АТЛАНТСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ: ИЗМЕЂУ БРИСЕЛА И ВАШИНГТОНА

Осим ступања у зону Шенгена, у годинама које су уследиле уласку у ЕУ пољске владе нису показале велики ентузијазам за продубљивањем евроинтеграција; примера ради, усвајање евра се ни након 15 година чланства озбиљно не разматра. То је последица и чињенице да је европски инструмент условљавања након завршетка приступног процеса престао да буде толико подстицајан за реформе. Премда европске институције условљавају и своје државе-чланице (нпр. ограничавањем или дужим прелазним периодима за пуноправно учешће у појединим доменима), мотивација многих земаља за реформама је опала по ступању у чланство, што је видљиво на примеру стања владавине права у Пољској, о чему ће бити више речи даље у тексту.

У годинама по приступању, пољске владе су почеле себе да посматрају као представника мањих и средњих држава Уније.¹⁰ Владе су се тако противиле појединим мерама које би имале за циљ дубљи степен интеграција у Унији, као нпр. измене у процесу доношења одлука на основу квалификоване

8 Маја Ковачевић, „Ограничења трансформативне моћи Европске уније и Западни Балкан“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 1/2019, стр. 28.

9 Agnieszka Bieńczyk-Missala, „Poland’s foreign and security policy: main directions“, *UNISCI Journal*, UNISCI, Madrid, No. 40/2016, стр. 103.

10 Piotr Maciej Kaczyński, „Poland in Europe: disappointment or merely hiccup?“, *Elcano Working paper*, Real Instituto Elcano, Madrid, No. 3/2019, стр. 21.

већине у неким областима, или смањења броја комесара (који се и даље сматрају као нека врста делегата сваке чланице).¹¹ Временом је Варшава изгубила интересовање за многе аспекте дубљих интеграција, аргументујући то потребом да сачува сувереност и своје националне интересе.

У периоду од 2012-2016. године званични спољно-политички циљеви Пољске били су: јачање земље упоредо са политичким снажењем Уније, очување стабилног и предвидивог трансатлантског савезништва, јачање регионалних иницијатива, развојна сарадња и подршка демократској трансформацији, као и повезивање са дијаспором и јачање међународног присуства.¹² Пољска сматра да ЕУ политички може ојачати охрабривањем економске и друге конкурентности, али и снажењем солидарности (смањивања разлика између богатијих и сиромашнијих региона, побољшање доступности пољопривредних и других фондова, борбе против климатских промена итд.), као и отворености (продубљивање сарадње са трећим земљама, што обухватније ширење на Западни Балкан и земље постсовјетског простора).¹³ Пољска се селективно залаже за снажење ЕУ, у оквиру принципа солидарности однос према мигрантима – што је врло важна тема за Брисел - заузима периферно место, те се у стратегији спомиње свега 5 пута, и то у негативном контексту (креирање система контроле, неопходност смањивања ризика од тероризма, неугрожавање националних интереса и сувереног одлучивања итд.). Таква терминологија одраз је неоконзервативних трендова који су уочљиви широм средње Европе.

Пољска се залаже за развој Уније независних држава, а не европску федерацију.¹⁴ Док разлике између, поједностављено речено, суверенистичког, централно-источног дела и проунионистичког, западног дела ЕУ раније нису биле толике, данас се Пољска у политичком дискурсу поима као земља чије се учешће у Унији у доменима попут правосуђа везује за проблеме у поштовању и примени комунитарних норми.

11 Agnieszka Bieńczyk-Missala, „Poland’s foreign and security policy: main directions“, нав. дело, стр. 103.

12 Polish foreign policy priorities 2012-2016, Ministry of Foreign Affairs, 2012, стр. 6.

13 Исто, стр. 9-11.

14 Agnieszka Bieńczyk-Missala, „Poland’s foreign and security policy: main directions“, нав. дело, стр. 104.

Тако је Европска комисија, након више година упозоравања, 2018. године затражила од Европског суда правде да се изјасни (и уведе привремене мере до изрицања коначне пресуде) око потенцијалног угрожавања независности правосуђа услед усвајања Закона о Врховном суду, који би могао да преко трећине актуелних судија примора да се пензионишу, укључујући и председавајућег судију.¹⁵ Такви кораци за Брисел представљају сигнале да гране власти потпадају под утицај високе политике. Такође, у одвојеном поступку, Европски парламент је 2019. усвојио иницијативу да се приступ кохезионим фондовима (чији је Пољска највећи корисник у ЕУ) и ниво средстава који буде на располагању директно повеже са проценом стања владавине права у државама-чланицама, што представља још један пример размимоилажења са Бриселом.¹⁶ ЕУ тиме заправо настоји да прошири домен принципа условљавања и на тај начин приволи земље попут Пољске да континуирано раде на унапређењу правне државе и да не дозволе погоршање у доменима основних права и слобода. Такви неповољни трендови нису само спецификум Пољске; земље које се суочавају са сличним изазовима у погледу владавине права попут Румуније, Мађарске и Бугарске гледају у правцу Варшаве и прате како она поступа.

Премијер Пољске Матеуш Моравјецки у ауторском тексту наводи ставке с којима би се сложили и барем још неки регионални представници: да се Брисел оглушује о независност држава-чланица и да централизација моћи није одговор на изазове, већ да се мора радити на изградњи савеза једнаких и слободних држава, које ће радити на смањивању социјалних и других разлика, и које ће ближе сарађивати на безбедности и на контроли граница.¹⁷ Развој Уније у таквим наративима се посматра у правцу сарадње држава-нација и све већој употреби међудржавног одлучивања, чиме би се свакој

15 European Commission, *Rule of Law: European Commission refers Poland to the European Court of Justice to protect the independence of the Polish Supreme Court*, Internet, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-5830_en.htm, 10/06/2019.

16 Piotr Maciej Kaczyński, *Poland in Europe: disappointment or merely hiccup?* нав. дело, стр. 19.

17 Mateusz Morawiecki, *Poland's vision for Europe*, Internet, <https://www.politico.eu/article/poland-vision-for-europe-mateusz-morawiecki/>, 15/06/2019. Додатно на ову тему: Stephan Lene, *Europe's East-West Divide: Myth or Reality?* Internet, <https://carnegieeurope.eu/2019/04/11/europe-s-east-west-divide-myth-or-reality-pub-78847>, 15/06/2019.

земљи омогућило да настоји да сачува свој национални интерес (и стави га испред европског интереса ако је то неопходно). На тај начин би се, из угла Пољске, уважила и једнакост државачланица која је угрожена услед све већег концентрисања моћи у европским институцијама.

Отворено политичко размимоилажење са Бриселом је нарочито уочљиво од инаугурације актуелне конзервативне пољске владе 2015. године. И у документу који се односи на стратешке правце спољне политике Пољске за период 2017-2021, на проминентном месту је истакнута неопходност очувања независности земље (која се перципира као угрожена); такође се истиче и улога пољског наслеђа у даљем правцу развоја – значај западног хришћанства за национални идентитет, као и улога историјског сећања у разумевању савремених околности.¹⁸ Суверенистички наратив је у складу с традиционалистичким идеолошким обрасцима којима се служи влада Пољске, како у унутрашњим, тако и у спољним питањима. У европским институцијама то се манифестује залагањем за што већи обим међувладиног одлучивања, при чему Варшава има подршку држава које будуће реформе посматрају у страху од периферизације источног дела ЕУ.

За разлику од скептицизма и мањка мотивације у контексту продубљивања евроинтеграција, руководства Пољске су врло посвећене учешћу у НАТО. На први поглед то може деловати донекле необично с обзиром да се у оба случаја ради о наднационалним организацијама које захтевају приврженост заједничким циљевима, принципима и одрицање од суверених прерогатива у неким доменима. Ипак, док је ниво ангажовања у Унији чест предмет разматрања пољских влада, ограничавање нивоа учешћа у НАТО није често довођено у везу са угрожавањем националних интереса. Многе земље своје тежње за већом аутономијом у одлучивању виде управо у задржавању великих овлашћења у домену безбедносне и одбрамбене политике; ипак, Пољска учешће у НАТО сматра безбедносном гаранцијом и чак се залаже за веће јединство спрам спољних претњи. То је у великој мери одраз посебно компликоване историје односа Варшаве са источним суседима,

¹⁸ Доступно у: Polish Foreign Policy Strategy 2017-2021, Ministry of Foreign Affairs of Poland, 2017, стр. 5.

пре свега са Русијом. Мотивација за дубљом и већом интеграцијом унутар НАТО је опстала у Варшави, што се може појаснити жељом Пољске да настави да унапређује своје безбедносне капацитете и тако јача свој међународни положај.

Пољска се истовремено може сматрати и евроскептичном и про-атлантском земљом, што је у извесној мери парадоксално. Чак и у оквиру истих домена – спољне политике и безбедности – постоји дихотомни став: Пољска је скептична спрема већих надлежности Брисела, али се не противи већем ангажману НАТО у источној Европи (и другде), у чему активно учествује, доприноси и предлаже активности. Сарадња с НАТО се одвија без већих проблема; Пољска учествује у низу мисија и узда се у безбедносне гаранције тог савеза о заштити у случају спољног напада. Влада Пољске чак предлаже стационарање америчких трупа, за шта би издвојила до 2 милијарде долара, ради размене искустава и чвршћег повезивања са трансатлантским савезником.¹⁹

Потреба за чвршћим повезивањем са Вашингтоном (билатерално и посредством НАТО) у великој мери повезана је са перцепцијом угрожености од стране Русије. Док је сама ЕУ дуго гајила солидне односе са том земљом, почевши од ескалације украјинске кризе 2013. године кренуло се са снижавањем нивоа сарадње са Москвом, за шта су се Пољска и балтичке земље највише залагале.²⁰ Пољска западне делове постсовјетског простора посматра као важне територије за своју властиту безбедност, а простор за већи утицај Русије у том домену перципира као сигурносни ризик; таква стајалишта утичу и на артикулисање заједничких европских ставова у погледу односа са Москвом и постсовјетским државама.

Пољска има и специфично виђење постсовјетског простора; димензију Источно партнерство европске суседске политике, чије је стварање и помогла, Варшава посматра као предворје политике проширења, иако перспектива чланства за земље попут Украјине никада није званично препозната. Ипак, Пољска ту иницијативу разуме као инструмент за

19 Видети документ: Proposal for a U.S. Permanent Presence in Poland, Ministry of National Defense of Poland, 2018.

20 Kalev Stoicescu, „The Russian Threat to Security in the Baltic Sea Region“, *Briefing Paper*, International Centre for Defence and Security, Tallin, 1/2016, стр. 5.

европеизацију простора и сматра да перспектива чланства ипак никада није недвосмислено искључена. Поред источних партнера, Варшава суседску политику посматра и као добру платформу за подстицање демократизације у другим земљама суседства (попут земаља северне Африке и Блиског истока), премда утицај Уније ту није био посебно приметан, посебно након “Арапског пролећа”.

Начело отворености из спољнополитичке стратегије важно је и за сарадњу са САД, које Пољска види као неопходног политичко-безбедносног и економског партнера, који са ЕУ треба да допринесе решавању међународних спорова, укључујући и проблеме у односима са Русијом.²¹ Уосталом, чланство у НАТО за Пољску је био начин да се дистанцира у односу на Русију и на могуће претње са источне стране. Опадање моћи једине преостале суперсиле Варшава посматра са скепсом, сматрајући да Унија мора да унапреди свој безбедносни систем, који је комбинација НАТО ресурса и домена заједничке спољне и безбедносне политике. Ипак, има стајалишта да Пољска прецењује домет својих веза са САД и да Вашингтону такво “привилеговано партнерство” може смањити маневарски простор са Русијом који је ионако одувек био ограничен.²² И Фридман и Каплан се слажу да је Пољска важан савезник САД, али да Варшава треба да буде реалнија у погледу потенцијала за амерички интервенционизам, те да Пољска треба да се фокусира на сарадњу у унапређењу енергетске, технолошке и финансијске суверености. У овом геополитичком тренутку делује да су се интереси Пољске и САД поклопили, али када дође време за нормализацију односа са Русијом, Варшава би могла да оптерети тај процес својим “учитавањем” безбедносне ситуације. У међувремену, према стратегији 2012-2016, НАТО наставља да буде темељ пољске и европске безбедности и Варшава наставља да учествује у што већем броју мисија и да подстиче пријем нових чланица.

---

21 Kalev Stoicescu, „The Russian Threat to Security in the Baltic Sea Region“, *Briefing Paper*, нав. дело, стр. 12.

22 Ближе на ту тему у: Dmitry S. Bunevich, The “Strategic Thanatos” of Poland: Trapped Midway Between the Past and the Present, *Russia in Global Affairs*, Foreign Policy Research Foundation, No. 4/2018.

3. ПОГЛЕД НА ИСТОК

У другој деценији XXI века, када Варшава учешћем у европским и евроатлантским институцијама настоји да транспонује утицај, Русија се у стратегији спољне политике види као ривал који настоји да поврати своју доминацију.²³ То је и одраз историјских искустава, као и унутарполитичких разлога (попут анти-руског и суверенистичког расположења пољских влада). Државе штите своје виталне вредности (суверенитет, територијални интегритет, политичка независност, опстанак) увећањем војне и економске моћи, као и приступањем савезима.²⁴ Јачање Пољске у економском смислу примарно је остварено на основу петнаестогодишњег чланства те земље у ЕУ, током којег је БДП земље значајно увећан захваљујући апсорпцији европских фондова и интеграцији у јединствено тржиште. Паралелно с тим, током дугогодишњег чланства у НАТО су еволуирале везе са њеним државама-чланицама, а нарочито са САД, које Варшаву виде као једног од примарних европских партнера. Пољска и балтичке државе се колоквијално називају и “јастребовима”, тј. заговорницима чврстог приступа према Русији, с обзиром на њихову геополитичку позицију и угроженост у случају хипотетичке ескалације сукоба са највећим суседом.

Од анексије Крима и Севастопоља Пољска перципира да је њено безбедносно окружење значајно погоршано, те да су у питање доведени основни споразуми који деценијама гарантују европски мир.²⁵ У новој стратегији Пољска иде корак даље и наводи да амерички војни ангажман представља кључ за одржавање способности НАТО да одврати нападе и пружи одбрану у Европи, те да је пољски стратешки циљ да осигура да Алијанса задржи централну улогу у гарантовању мира.²⁶ Премда је Варшава одувек била доста посвећена НАТО интеграцијама, повећање тензија са Москвом утицало је на безбедносну дилему Варшаве и учинило је још убеђенијом у неопходност повезивања унутар НАТО са Вашингтоном

23 Ministry of Foreign Affairs, Polish Foreign Policy Strategy 2017-2021, нав.дело, стр. 2.

24 Саша Мијалковић, „Национална безбедност – од вестфалског концепта до постхладноратовског“, *Војно дело*, Министарство одбране, Београд, бр. 2/2009, стр. 59.

25 Ministry of Foreign Affairs, Polish Foreign Policy Strategy 2017-2021, нав.дело, стр. 6.

26 Исто, стр. 7.

(али и продубљивања сарадње са вишеградским земљама, као и географски ”изложеном” Румунијом).²⁷ У сарадњи са САД договорено је повећање броја стационараних америчких војника у земљи на до 6.000, чиме ће Пољска имати четврти највећи контингент у Европи поред Британије, Италије и Немачке.²⁸ Ипак, одлагање постављања антиракетног штита брине пољске званичнике, што се посматра као (превелики) обзир Запада спрам Русије.²⁹

Терминологија спољнополитичке стратегије за период 2017-2021 звучи скептично; констатује се да уместо “све ближе Уније”, будућност носи додатну поларизацију на присталице заједнице држава-нација и оне заговорнике европске наддржаве.³⁰ Поред тога, ЕУ би требало да источним суседима понуди алтернативу евроазијским пројектима сарадње које подупиरे Русија; у међувремену, НАТО и САД су стубови европске стабилности.³¹

Пољска своју позицију види као повезану са ситуацијом у преосталом делу средње и источне Европе. Сукоб у Украјини није само војно питање; осим залагања за ближе повезивање са Кијевом, Пољска је забринута због развоја гасовода Северни ток 2 који би заобилазећи обе земље требало да допреми руски гас у Западну Европу. Овај аспект Пољска види као додатно маргинализовање геостратешког значаја Украјине и тог дела Европе, што асоцира на историјске трауме. Још један додатни аспект јесу процене владе да је Пољска као резултат сукоба примила више хиљада украјинских избеглих лица, чиме је још директније постала заинтересована за превазилажење тог сукоба, мада је тај аргумент користила и за одбијање пријема расељених са Блиског истока, што је додатно пореметило односе са европским институцијама.

---

27 Исто.

28 *Proposal for a U.S. Permanent Presence in Poland*, Ministry of National Defense of Poland, нав. дело, стр. 2.

29 Anna Antczak-Barzan, „Conditions of Poland’s foreign and security policy within the EU and NATO environment“, *Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration*, Catholic University of Lublin, Lublin, бр. 1-2/2015, стр. 150.

30 Видети фусноту бр. 30, стр. 3.

31 Исто.

4. ОД МЕЂУВЛАДИНОГ ОДЛУЧИВАЊА ДО ПРАКСЕ „ТЕОРИЈЕ ИГАРА“

Односи Варшаве са Москвом (било појединачно, или у синергији са Бриселом и Вашингтоном) могу се тумачити у контексту теорије игара. На основу међувладиног начина одлучивања у домену спољне политике ЕУ, Пољска настоји да у што већој мери утиче на формирање заједничког европског/евроатлантског става, који би критички евалуирао односе са Русијом као традиционалним ривалом. За разлику од Пољске, Русија се може сматрати значајном регионалном силом; како би на то одговорила, Варшава се служи међувладиним моделом одлучивања у доменима спољне и безбедносне политике и утиче на артикулисање заједничког става и доношење одлука у ЕУ и НАТО. Пољска настоји да за своје виђење ситуације издејствује што јачу подршку унутар тих организација, при чему у многим пољима попут миграција има подршку вишеградских партнера, као и других држава-чланица које се противе продубљењу евроинтеграција у свим доменима. Утицајем на формирање ставова и одлука, од асиметричног односа моћи између Пољске и Русије, настоји се доћи до надметања „једнакијих“ страна, тј. Русије са трансатлантским организацијама чији је и Пољска члан. Уградњом својих ставова и артикулисањем одлука, посредством европских и трансатлантских институција Пољска увећава свој утицај, што чини њене интересе и аргументе јачим и видљивијим у међународном контексту.

Надметање између најмоћнијих међународних организација (у којима Пољска активно учествује као једна од већих чланица) са Русијом представља настојање Варшаве да осигура унапређење, или барем неугрожавање, својих политичких, безбедносних и других интереса. Право вета држава-чланица у спољнополитичким доменима није хипотетичка опција, већ је дуго примењиван чак и од стране мањих чланица попут Грчке (спрам некадашње Републике Македоније). Поред вето опције, и самим учествовањем у европским и евроатлантским институцијама, које се једним делом финансирају из националних буџета (при чему Пољска има један од највећих броја делегата у Европском парламенту,

одмах иза Немачке, Француске, Италије и, вероватно не још задуго, Британије), земља учествује и у дефинисању и креирању ставова и политика које се односе како на европски простор, тако и на односе са „трећим земљама“, попут Русије, или пак САД. Пољска се тако залаже за што јединственији европски приступ у доменима попут енергетике, области коју сматра ризичном у смислу ширења сарадње са Москвом. Осим тога, додатни мотив Варшаве је и да не купује најскупљи гас у Европи, већ да диверзификује своје снабдевање енергијом.³² Такође, поред „националног“ комесара, Пољска у тренутку писања овог рада има и сународника, Доналда Туска, као председника Европског савета - врховног стратешког политичког тела у Унији. Избором кандидата из Пољске се барем симболички препознао значај регионалне заступљености (мада, парадоксално, Туск није по политичком укусу конзервативне власти у Варшави, која је због његовог избора дошла у сукоб са низом чланица, укључујући чак и вишеградске земље које су гласале за његово именовање).

Пољска снажење руске моћи (било да се ради о економској, политичкој или некој другој) посматра као потенцијалну претњу, тј. као свој могући губитак, што се може посматрати кроз теоријски концепт игре са нултом сумом. Појачано истицање војне моћи Русије изазива безбедносну дилему у Варшави, те Пољска прибегава линеарном увећању трошкова за одбрану, као и учвршћивању свог положаја и већем ангажовању у НАТО.³³ Као резултат специфичног историјског искуства, географске позиције између две најугроженије земље Европе (Русије и Немачке), али и идеолошких, културолошких и других размимоилажења, Варшава снажење Москве посматра као губитак. У моделу нулте суме, губитак једне стране представља добитак за другу. Ту се заправо ради о стратешком надметању са високим улозима: јачање НАТО и ЕУ на руским границама брине Русију барем колико и јачање евроазијских концепата развоја дуж пољских граница.

Може се рећи да су током претходне деценије постојале назнаке постојања кооперативне игре између ЕУ, НАТО и

32 Agnieszka Bieńczyk-Missala, „Poland’s foreign and security policy: main directions“, *UNISCI Journal*, нав.дело, стр. 106.

33 *Proposal for a U.S. Permanent Presence in Poland*, Ministry of National Defense of Poland, нав.дело, стр. 9.

Русије, у оквиру које је Москва важила за стратешког партнера у неким областима, али уз свест да се ипак ради о регионалној сили која има своје виђење међународних односа. За успешне примере сарадње важили су Савет НАТО-Русија, као и у партнерски споразум са ЕУ. Међутим, услед улоге Русије у продубљивању украјинске кризе и различитих интереса у том простору, Москва и споменуте међународне организације су се отуђиле; Савет НАТО-Русија привремено је обустављен а потом сведен на повремену размену информација, док је партнерски споразум са ЕУ у одређеним аспектима суспендован у оквиру таргетираних санкција које се периодично пооштравају.

Криза у Украјини пореметила је статус кво који је постојао у тој земљи и начинило је главним субјектом раздора између Русије и Запада услед супротстављених виђења тог подручја. Док је Москва настојала да обезбеди укључивање Кијева у евроазијске интегративне токове, Брисел је поручивао да Украјина не може да продуби сарадњу ако не одустане од јачања економских, политичких и других веза са Русијом. Заоштравање политичке ситуације у Украјини и продубљивање сукоба у тој земљи антагонизовало је односе Москве и Брисела, при чему је Варшава остала један од најистакнутијих заговорника што брже и што дубље интеграције Украјине унутар евроатлантских структура, и уједно као велики критичар руских безбедносно-политичких пројеката у источној Европи. Отцепљивање Крима и потписивање партнерског споразума Украјине са ЕУ представљали су врхунац некооперативне игре између две стране, иако се односи од тада нису посебно поправили, па се чак и даље продужавају и надграђују европске санкције спрам Москве.

Ипак, да се неке ствари мењају, бар на међувладином нивоу, показује изградња гасовода Северни ток 2 од Русије до Немачке, којим су заобиђене Пољска, балтичке државе и Украјина. Премда се од председника Европског савета Туска може чути да Северни ток 2 није у европском интересу, Немачка наставља да подржава пројекат који осигурава додатни транспорт гаса, мимо Украјине, која је традиционално чвориште за пренос тог енергента. Поред маргинализације Украјине, пољске власти се питају у вези са стварним дOMETИМА санкција према Русији. То побуђује безбедносно питање: будући да се

Крим, Севастопол и исток Украјине претварају у замрзнути конфликт, шта гарантује да се у окружењу нешто слично неће поновити кроз неколико година? Мада је интегритет Пољске формално гарантован безбедносним клаузулама чланства у НАТО и ЕУ, пример најближег пољског суседа, Украјине, показује да безбедносне дилеме Варшаве имају барем неког основа и да ће захваљујући њеној геополитичкој позицији у средње-источном делу континента наставити да посматра регион и своју улогу великим делом на основу властите перцепције безбедности.

5. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Међународна позиција Пољске је еволуирала упоредо с њеним интегративним процесима у ЕУ и НАТО. Након достизања примарног стратешког циља у виду чланства, ентузијазам Варшаве за продубљивањем евроинтеграција је опао, посебно у доменима који се односе на правосуђе, али и у погледу спољних и безбедносних питања, попут учешћа у иницијативи пријема миграната с Блиског истока. Варшава данас важи за једног од водећих противника идеје о реформисању Уније која би била по моделу концентричних кругова, сматрајући да би веће диференцирање интеграције допринело фрагментисању Уније пре него њеном бољем функционисању. Уласком у чланство Уније је умањена мотивација Варшаве за даљим реформама, док принцип условљавања у држави-чланици више није био једнако ефикасан колико током приступног тока. Ипак, упркос идеолошким и другим размимоилажењима, Пољска се убраја међу највеће чланице Уније и њено присуство у европским институцијама не може бити лако занемарено, посебно кад и друге чланице имају легитимно изабрана конзервативна руководства.

С друге стране, мотивација за дубљом интеграцијом унутар НАТО јесте опстала у Варшави, што се може појаснити жељом Пољске да унапређењем својих безбедносних капацитета ојача свој међународни положај, примарно спрам Русије, коју је одувек посматрала као претњу. Русија се од партнера Уније развила у стратешког ривала, што је утицало и на ентузијазам Варшаве за већим ангажовањем у Алијанси.

Гаранције које нуди чланство у НАТО, као и све ближи односи са Вашингтоном, представљају безбедносни приоритет имајући у виду компликовану историју односа са Русијом.

Начин на који Пољска посматра присуство и улогу Русије у источноевропском простору може се ближе појаснити кроз призму теорије игара, односно, кроз игру с нултом сумом, у оквиру које се политичко, економско или војно јачање Москве перципира као властито слабљење. Чланство у ЕУ и НАТО Пољска користи како би „обуздала“ јачање Русије и ограничила њен утицај у суседству, као и у Унији (нпр. залагањем за ограничавање енергетске сарадње, за поштрење економских и политичких санкција итд.). Варшава се служи својим чланством како би могла да у што „убедљивије“ демонстрира своју увећану моћ спрам стратешког ривала. Премда се „тврда моћ“ Пољске и Русије не може поредити, комбинована политичко-војна моћ ЕУ и НАТО у случају било каквог угрожавања суверенитета Пољске представљала би озбиљан безбедносни ризик чак и за војну силу попут Русије. Пољске интеграције великим делом су биле мотивисане дистанцирањем од Москве, што делује као да ће остати константа спољне политике Варшаве.

Односи између ЕУ, НАТО (и посредно Пољске као чланице) са Русијом су у многим областима ограничени или обустављени услед украјинске геополитичке кризе. Ипак, више од пола деценије по избијању кризе, није дошло до војног сукоба између ЕУ, НАТО и Русије, већ делује да исток Украјине прераста у замрзнути сукоб. Међутим, пут до нормализације односа са Москвом је дугачак, имајући у виду неопходност трајног унапређења стања у одметнутим украјинским областима и адресирање кримске анексије, што се не назире. Пољска ни убудуће неће бити попустљива у релаксирању односа са Русијом. Пре је извесно да ће Варшава, вероватно са балтичким суседима, да инсистира на што стриктнијем условљавању Москве како би се могло разматрати, за почетак, суспендовање даљег поштравања санкција, и то из бар два разлога: како би показала да је њена међународна позиција ојачала (у сврху „одвраћања“ Русије), те да би покушала да утиче на креирање источноевропског региона са што мање руског утицаја.

Имајући у виду да је то регион одакле је и сама руска држава потекла и у којем је имала традиционално јаку или доминантну улогу, делује да би размимоилажење између Русије и Пољске могло дуго да потраје, с обзиром на дугогодишње антагонизме. У том смислу, не треба очекивати да би Варшава могла да буде покретач решења за превазилажење спора са Русијом, већ пре неко ко би такве процесе критички посматрао и на њих сходно томе и утицао. Нормализација политичких, економских и безбедносних веза са Москвом свакако није реалистична на краткорочном плану, а Варшава ће унутар европских и евроатлантских институција наставити да се скептично односи према таквим иницијативама, што би могло да представља додатно отежавајући фактор у иначе тромом процесу доношења одлука на нивоу ЕУ.

ЛИТЕРАТУРА

- Antczak-Barzan, Anna „Conditions of Poland’s foreign and security policy within the EU and NATO environment“, *Journal for Perspectives of Economic Political and Social Integration*, Catholic University of Lublin, Lublin, No. 1-2/2015, 135-152.
- Bieńczyk-Missala, Agnieszka „Poland’s foreign and security policy: main directions“, *UNISCI Journal*, UNISCI, Madrid, No. 40/2016, 101-118.
- European Commission, *Rule of Law: European Commission refers Poland to the European Court of Justice to protect the independence of the Polish Supreme Court*, Internet, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-5830_en.htm, 10/06/2019.
- Johnson Simon, Gary Loveman, „Starting Over: Poland After Communism“, *Harvard Business Review*, 1.3.1995.
- Kaczyński, Piotr Maciej „Poland in Europe: disappointment or merely hiccup?“, *Elcano Working paper*, Real Instituto Elcano, Madrid, No. 3/2019, 1-20.

- Ковачевић, Маја „Ограничења трансформативне моћи Европске уније и Западни Балкан“, *Међународни проблеми*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, бр. 1/2019, 26-49.
- Kozłowski, Grzegorz “20 years of the Czech Republic, Hungary and Poland in NATO: Yesterday, Today and Tomorrow,” *Diplomaatia*, International centre for defense and security, Tallin, No. 188/2019, 7-9.
- Мијалковић, Саша „Национална безбедност – од вестфалског концепта до постхладноратовског“, Војно дело, Министарство одбране, Београд, бр. 2/2009, 55-64.
- Ministry of Foreign Affairs, *Poland joined NATO 15 years ago*, Internet, https://www.msz.gov.pl/en/news/poland_joined_nato_15_years_ago, 01/06/2019.
- Morawiecki Mateusz, *Poland's vision for Europe*, Internet, <https://www.politico.eu/article/poland-vision-for-europe-mateusz-morawiecki/>, 15/06/2019.
- Polish Foreign Policy Priorities 2012-2016, Ministry of Foreign Affairs, 2012.
- Polish Foreign Policy Strategy 2017-2021, Ministry of Foreign Affairs of Poland, 2017.
- Proposal for a U.S. Permanent Presence in Poland, Ministry of National Defense of Poland, 2018.
- Steil Benn, *Russia's Clash With the West Is About Geography, Not Ideology*, <https://foreignpolicy.com/2018/02/12/russias-clash-with-the-west-is-about-geography-not-ideology/>, 02/06/2019.
- Stoicescu, Kalev „The Russian Threat to Security in the Baltic Sea Region“, *Briefing Paper*, International Centre for Defence and Security, Tallin, 01/2016, 1-13.

Miloš Petrović
Bogdan Stojanović

REPUBLIC OF POLAND: INTEGRATIONS MOTIVATED BY SECURITY INTERESTS?

Resume

This paper analyzes the international position and attitude of Poland as an EU and NATO member-state. Through the transatlantic dimension Poland has advanced its position in Central-Eastern Europe, which has enabled stability and high economic growth rates. The authors discuss that entry into those organizations represented not only a confirmation of European identity, but also a security imperative, directed to dissuade Russia from its affairs. During the analysis of the last two strategic foreign policy documents, a discrepancy was detected between participation in EU vs. transatlantic integrations. Warsaw selectively deepens its Eurointegration involvement and insists on greater use of intergovernmental principle, whereas in transatlantic domain it favors deeper integration within Western military alliance. Poland also sees itself as a representative of smaller EU member states and is attempting to prevent perceived challenges in EU in direction of peripherisation of Central Europe. Apart from the practical politics and history, that is also a result of the security focus of Polish foreign policy. The paper aims to show that Warsaw through the intergovernmental method attempts to increase its regional influence through international institutions, and limit power of Russia as a strategic rival which works on retrieving its dominance. It appears that political relations between Moscow and Warsaw are dictated by the game theory logic, whereas each party views the advancement of its regional influence as a necessity in order to improve its international status and security.

Having in mind the years long participation of Poland in mentioned organisations and deteriorating of relations between the transatlantic community and Russia, from the current perspective it appears that Warsaw could represent a problematic agent in domain of normalization of relations between the West and Moscow.

Keywords: European Union, NATO, relations, foreign policy, security, interest.

---

* Овај рад је примљен 21. јуна 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

УДК 327::911.3(410):791.4

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.3>

Оригинални научни рад

Младен Радуловић*

Висока пословно-техничка школа, Добој, Република Српска

ЏЕЈМС БОНД И СТЕРЕОТИПИ БАЛКАНИЗМА У СВЈЕТЛУ ПОПУЛАРНЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Сажетак

У овом раду ћемо истраживати какав геополитички и постимперијалистички значај за Велику Британију има фиктивни лик агента кодног имена „007“ и британског шпијуна Џејмса Бонда, настао из пера Ијана Флеминга. Фокусирајући се на два филма из серијала о Џејмсу Бонду, *Из Русије с љубављу* (1963) и *Свијет није довољан* (1999), настојаћемо да покажемо како продукције ових филмова, не само да стварају имагинарну слику која опонира реалном слабљењу британског међународног утицаја након Другог свјетског рата, већ и подривају слику бинарне хладноратовске политике и њених последица. Стварне локације снимања у Турској и централној Азији ће такође бити важан елемент у репрезентативном процесу поменутих филмова. Наиме, Турска је као чланица НАТО алијансе била кључни фактор сузбијања геополитичког утицаја Совјетског Савеза током Хладног рата, али је у последње вријеме улога Турске у отпору руском геополитичком утицају постала упитна, с обзиром на размимоилажења у званичним ставовима Вашингтона и Анкаре по питању курдске мањине

---

* Магистар енглеског језика и књижевности. Предавач.

у Турској, а поготово због заједничких пројеката Русије и Турске на изградњи гасоводних система кроз Црно море. Са друге стране, неексплоатисана нафтна поља у Каспијском мору су постала изузетно важно геостратешко питање у постхладноратовском периоду које је своју кулминацију доживјело у скорије вријеме када су на видјело изашли тајни споразуми о експлоатацији нафте из Каспијског басена које је актуелни предсједник Казахстана, Нурсултан Назарбајев, потписао са америчким нафтним компанијама. Покушаћемо да илуструјемо како наведене екранизације, заједно са Флеминговим романом *Из Русије с љубављу* (1957), доприносе оживљавању устаљених колонијалних и европских стереотипа о Балкану као простору карактеристичном по насиљу, нестабилности и изазивању осјећаја клаустрофобије за све цивилизоване Европљане попут Џејмса Бонда који се нађу у овом региону Европе и на просторима који се перципирају као слични таквим представама о Балкану. У складу са таквом перцепцијом, државе као што су Турска и Азербејџан представљене су двојачко: или као сигурносни и вриједносни ресурс кога Запад, отјелотворен у лику Велике Британије и Сједињених Америчких Држава, треба и мора да надзире и експлоатише, или као мјеста која су подложна инфилтрацији и интригама изазваним руским малигним утицајем. Оваквим врстама карактеризације мјеста посветићемо посебну пажњу у овом раду, јер су недавна истраживања из области филмских студија и популарне геополитике показала да фиктивне референце, настале осмишљавањем и моделирањем имагинарних ликова попут Џејмса Бонда, играју значајну улогу у културолошком репродуковању дешавања на свјетској геополитичкој сцени.

Кључне ријечи: геополитика, Џејмс Бонд, Хладни рат, филм, обавјештајне службе, Велика Британија, Балкан, стереотипи, нафтне резерве, централна Азија.

1. УВОД

Почетно поглавље овог рада бавиће се позиционирањем лика Џејмса Бонда унутар геополитичког и културно-историјског контекста у периоду након Другог свјетског рата, у тренуцима када се Велика Британија, пошто је већ изгубила колонијалну моћ, преобразила у млађег америчког партнера у борби против комунистичких снага. Након тога, детаљно ћемо се позабавити тврдњом да Џејмс Бонд, као измишљени лик Ијана Флеминга, добар дио неоспорне популарности дугује потезима који подривају слику о доминантним политичким структурама Хладног рата. У следећим поглављима овог рада фокусираћемо се на два филма из серијала о Џејмсу Бонду, *Из Русије с љубављу* (1963) и *Свијет није довољан* (1999), те расправљати о томе у коликој мјери поменути потези подривања хладноратовске геополитичке слике, користећи одређене приказе Истанбула и других дијелова југоисточне Европе и централне Азије, одражавају претпостављену типизацију балканског карактера, а у коликој преовлађујућу слику тада актуелне геополитике. Показаћемо како су претпоставке, које су се током дугог низа година усталиле о овим мјестима као о очигледним рубним подручјима европског континента, прикладно и маштовито уклопљене у заплет филма *Из Русије с љубављу* (1963). Након званичног окончања Хладног рата са падом Берлинског зида, овакве карактеризације мјестâ биће допуњене евро-америчким доктринама о одметничким државама, што ће послужити одређивању географских жаришта зла и терора у филму *Свијет није довољан* (1999). Коначно, утицај популарне геополитике на анализу кинематографије искористићемо да би илустровали како филмови попут *Свијет није довољан* (1999) могу послужити не само да би рефлектовали савремене невоље и муке западних геостратега по питању тога како да се домогну контроле над нафтним и гасним сировинама богатог региона централне Азије, већ и да би осликали постимперијалистичку позицију Велике Британије у данашњем свијету.

2. ЕКРАНИЗАЦИЈА ХЛАДНОГ РАТА: ФИЛМ, ШПИЈУНАЖА И ПОЗИЦИЈА ВЕЛИКЕ БРИТАНИЈЕ У СВИЈЕТУ

У релативно недавно уређеној и објављеној збирци *Британска култура и крај империје*, Стјуарт Ворд тврди да постоји неколико студија које се озбиљно баве питањем на који је начин крах британске империјалне моћи након Другог свјетског рата утицао на британску културу и јавност.¹ Ворд је, као и многи други попут Џона Мекензија, примјетио да би било тешко повјеровати да догађаји као што су: губитак Индије 1947. године, затим Суецка криза 1956. године, али и на глобалном нивоу посматрани постколонијални 'вјетрови промјена' који су дували широм Африке, Јужне Азије и Блиског истока, нису имали значајан културолошки утицај на јавно мњење у Великој Британији.² Заиста, новије студије тврде да је губитак дотадашњих британских колонија био далеко више узнемирујући за свакодневни живот британских грађана него што би се то дало закључити из истраживања британске партијске политике и власти.³ Из перспективе британске владе и парламента, барем до почетка шездесетих година, Британија је задржала глобалну улогу преко Комонвелта и посебних односа са Сједињеним Америчким Државама, упркос послератној рационализацији средстава, финансијским потешкоћама и постепеном губитку империје. Дакле, нема разлога да сумњамо у то да је ова претпоставка о континуираном глобалном утицају Велике Британије нашла своје утемељење и наклоност међу широм популацијом и у савременој популарној култури.

Ова брига за културолошки значај империјалног губитка се преликала и на серијал о Џејмсу Бонду који представља послератну Британију у доба економске, геополитичке и културне трансформације. Интеракција филма са јавним мњењем постала је нарочито битна у контексту насталих промјена са којима је послератна Британија настојала да се суочи. Филмови и други облици јавне забаве и информативних

1 Stuart Ward, 'Introduction', *British Culture and the End of Empire*, Manchester University Press, Manchester 2001, 1-20.

2 Видјети, на примјер: John M. Mackenzie, *Propaganda and Empire: The Manipulation of British Public Opinion 1880-1960*, Manchester University Press, Manchester 1984.

3 Видјети у: John Darwin, *Britain and Decolonisation*, Macmillan, London 1998.

програма су одиграли значајну улогу у јачању морала британског становништва у то доба, доприносећи да се турбулентна дешавања на свјетској политичкој сцени представе публици на одговарајући начин.

Током Хладног рата, националне владе у Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији не само да су основале специјализоване институције (као што је *Конгрес за културну слободу (ЦЦФ)* финансиран од стране ЦИА-е) него су обезбјеђивале и новац за пропагандну кинематографију.⁴ У случају Велике Британије, Министарство спољних послова је 1948. године установило Одјељење за информациона истраживања (*ИРД*) „намијењено прикупљању и обради информационих материјала о комунистичкој политичкој тактици и пропаганди“⁵, које је истовремено имало задатак да оспорава совјетске тврдње о константним британским империјалистичким настојањима да преко Уједињених нација издејствују формално-правну осуду свих облика империјализма који, подразумијевало се, нису британски. Финансирано такозваним ‘тајним каналима’, на исти начин као што је финансирана Служба за тајну обавјештајну дјелатност (*СИС*), познатија под акронимом *МИ6* који популарност у великој мјери дугује филмовима о Џејмсу Бонду, Одјељење за информациона истраживања (*ИРД*) се удружило са другим владиним службама као што је Централна канцеларија за информисање (раније позната под називом Министарство информисања) да би произвела читав низ пропагандних и документарних филмова у којима би износила оптужбе на рачун Совјетског Савеза.

Наиме, вјера у супериоран положај Британије у свијету је озбиљно уздрмана низом догађаја које је историчар културе Џон Мекензи назвао постколонијалним и политичким „имплозијама“.⁶ Једна од поменутих имплозија догодила се током Черчилове владавине од 1951. до 1955. године, када се британска јавност суочила са афером око три високопозиционирана агента *МИ6*-а који су образовање стекли

4 Видјети детаљније у: Richard J. Aldrich, *The Hidden Hand*, John Murray, London 2001.

5 Tony Shaw, *British Cinema and the Cold War*, I.B. Tauris, London 2001, 25.

6 О поменутих „имплозијама“ детаљније видјети у: John M. MacKenzie, 'The Persistence of Empire in Metropolitan Culture', in S. Ward (ed.), *British Culture and the End of Empire*, 1-20.

на Кембрицу (као што је то случај и са имагинарним ликом Џејмса Бонда), а затим пребјегли у Совјетски Савез. Стога је прилагођавање Британије новим односима моћи на свјетској политичкој сцени постало условљено не само британским постколонијалним губицима, већ и новим конфронтацијама са Совјетским Савезом и идејама које су повезане са комунизмом.

Са друге стране Атлантика, америчке владе и политичке личности су биле заокупљене наводном пријетњом коју је комунизам представљао за начин живота промовисан у Сједињеним Америчким Државама. Фразе као што су 'Црвени под креветом', сковане са намјером да се укаже на подмукло комунистичко присуство, садржавале су у себи истински осјећај страха и параноје који се ширио и изван Капитол Хила. Одговор Холивуда на ову преовлађујућу политичку атмосферу био је продуцирање и снимање политичких трилера, такозваних шпијунских филмова, који су више него иједан други филмски жанр привлачили пажњу публике. Према ријечима Кристофера Букера, шпијунски филмови разлог за свој успјех у САД-у током педесетих и шездесетих година прошлог вијека дугују чињеници да су они представљали „савршено средство за причање прича о кошмарима у којима нико није био сигуран, у којима су самоувјерени усамљени хероји (као Џејмс Бонд) могли лутати како им је воља, носећи било чију маску и идентитет и крећући се кроз било који друштвени миље, и у којима се примјена силе и склоност ка промискуитету толерисала таквим херојима због тога што се увијек боре за 'праву страну' против непријатеља.“⁷

Већина компанија које се баве филмском продукцијом су прихватиле прилично ригидан поглед на Хладни рат, па су производиле филмове који су усвојили стајалиште према коме Совјетски Савез и комунизам представљају пријетњу 'америчком и британском начину живота'.⁸ Овакви изразито анти-совјетски филмови су настајали под притиском политичких структура из Вашингтона. Притисак на филмске студије у Холивуду је кулминирао када је Комитет за неамеричке активности (*XUACI*) спровео низ јавних саслушања

7 Christopher Booker, *The Neophiliacs*, Collins, London 1969, 186.

8 За анализу Сједињених Америчких Држава и политике хладноратовског идентитета видјети у: David Campbell, *Writing Security*, Manchester University Press, Manchester 1992.

која су довела до тога да је најмање 10 истакнутих сценариста, продуцента и режисера, због тога што су одбили да свједоче пред комитетом о оптужбама за колаборацију са Совјетима, завршило на такозваним ‘црним листама’ холивудских филмских студија током педесетих година прошлог вијека.

У деценији у којој је англоамеричка филмска продукција била обиљежена параноичним страхом од совјетског утицаја и атмосфером свеprisутног шпијунирања и надзирања, док се Британија грчевито борила да одржи статус свјетске велесиле, појава феномена Џејмса Бонда је имала својеврстан плацебо ефекат јер „представља националистичку фантазију, у којој се британски пад са трона свјетске велесиле није догодио. Један од идеолошких задатака наратива о Бонду јесте стварање имагинарног свијета у коме ‘*Пакс Британика*’ још увијек дјелује. Тако се Британија поставља на прву линију одбране од завјера усмјерених против западне цивилизације.”⁹ На сличан начин, Цереми Блек тврди да филмови о Бонду представљају ведар и оптимистичан покушај размишљања о „актуелним страховима, нудећи једну врсту бјекства од политике тога времена.”¹⁰ Он сугерише да је „лик Бонда осмишљен да би се одупрло пријетњама о пропасти Британске империје.”¹¹

Разумијевање лика Џејмса Бонда као покушаја да се одржи империјална фантазија има нарочиту тежину уколико се узме у обзир огромна популарност коју је овај лик уживао у Великој Британији. До 1975. године, гледање Џејмса Бонда је за већину гледалаца британског националног телевизијског програма постало дио породичног божићног ритуала, заједно са традиционалним божићним говором британске краљице Елизабете II који је претходило авантурама Џејмса Бонда.¹² Одговор на питање зашто је Џејмс Бонд био толико популаран међу британском публиком можемо наћи у начину на који је спасавао свијет, демонстрирајући способност да поднесе

9 James Chapman, *License to Thrill: A Cultural History of the James Bond Films*, I.B. Tauris, London 1999, 39.

10 Jeremy M. Black, *The Politics of James Bond*, Praeger, London 2001, 11.

11 Исто, 12.

12 Аутори књиге *Бонд и свијет изван њега* истичу да је приказивање филмова о Бонду након традиционалне божићне поруке краљице Елизабете II у оквиру божићне телевизијске програмске шеме постало институционализовани ритуал до краја седамдесетих година прошлог вијека. Tony Bennett and Janet Wollacott, *Bond and Beyond*, MacMillan, London 1987.

екстремна мучења и патње. Притом би његова воља остајала непоколебљива, а његова мужевна снага непорецива, што је требало да сугерише како су потенцијал и моћ Британије постојани на глобалном плану. Осим тога, појављивање лика Џејмса Бонда је давало наду британској публици да Велика Британија и даље води главну ријеч када је у питању свјетска политика.

Међутим, Хладни рат је јасно идентификовао Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез као двије екстремне крајности чији потези креирају глобалну политику, док је Велика Британија постала тек продужена рука америчке спољне политике. Ову политичку реалност позиције Британије у свијету, окарактерисавши Бонда као реликвију некадашњег британског „царства у коме сунце никад не залази“, сажео је британски историчар Дејвид Кенедјан у пригодном епитафу кога је посветио бившој империјалној нацији: „Период у коме су се појавиле књиге о Бонду, од 1953. до 1966. године, био је период у коме се за Британију често говорило да је њена моћ ‘у опадању’. Морални ‘пад’ у унутрашњој политици праћен је међународним ‘падом’ у спољној политици, будући да је периоду владавине у тропским крајевима дошао крај.“¹³

3. ФЛЕМИНГОВ ЏЕЈМС БОНД: НЕОСПОРНОСТ ХЛАДНОРАТОВСКОГ СВЈЕТСКОГ ПОРЕТКА, ХЕРОЈСКО ПОЈЕДНОСТАВЉИВАЊЕ И СТЕРЕОТИПИЗОВАЊЕ МЈЕСТА

Током педесетих година прошлог вијека, Флемингов лик шпијуна Џејмса Бонда је почео да привлачи пажњу шире читалачке публике. За разлику од њихових каснијих екранизација, романи о Бонду у себи носе изразито антисовјетско расположење и често садржавају детаљне описе обавјештајног планирања, што нам постаје очигледно док читамо Флемингове романе у којима се Бонд супротставља совјетској контраобавјештајној служби *СМЕРШ* (иначе, званично расформираној у мају 1946. године).

Поменути Дејвид Кенедјан, у једном од његових есеја

13 David Cannadine, 'James Bond and the Decline of England', *Encounter*, No. 53(3), Encounter Ltd., London 1979, 46.

о Џејмсу Бонду, приказује како се Бонд као Флемингова маштовита креација појавио у одређеној историјској тачки британске културолошке и политичке путање.¹⁴ У периоду објављивања Флемингових романа о шпијунским подухватима Џејмса Бонда (1953-1966), Британија је доживљавала тешке империјалне губитке и избијање антиколонијалних побуна у британским колонијама широм свијета. Очајне у намјери да одрже какав-такав привид глобалног утицаја, послератне владе у Великој Британији су са ентузијазмом прихватиле партнерски однос са Сједињеним Америчким Државама, трку у нуклеарном наоружању и новонастајући Комонвелт у коме главну ријеч води њихов далеко моћнији партнер. Ове дубоке геополитичке промјене су неминовно нашле пут ка домаћој политичкој јавности и популарној култури у Великој Британији. Флемингови романи о Џејмсу Бонду појавили су се у прави час да пруже ‘зрно утјехе’ онима који вјерују у неуништивост британске империјалне моћи и да буду ‘огањ небески’ за све критичаре и сумњичавце у супериоран глобални положај Британије. Иако у суштини романтични несташко, а веома често и непромишљени хазардер, Бонд је постао симбол сигурности британског империјалног статуса и израз британске носталгије за некадашњом глобалном моћи, поготово због тога што је, посматрано кроз призму британско-америчких посебних односа, Бонду одређена улога предводника у шпијунским операцијама у односу на његове америчке колеге.

За разлику од Флемингових романа у којима је хладноратовска констелација међународних односа више него евидентна, у филмовима о Џејмсу Бонду она је гурнута у други план. Суочени са низом проблема који су претходили снимању филмова о тајном агенту кодне ознаке 007, продуценти Хари Салцман и Алберт “Каби” Броколи који су заједно основали продукцијску компанију “**Ион продакшнс**” (енгл. *Eon Productions*), одлучили су да Совјетску контраобавјештајну службу **СМЕРШ** замијене глобалном терористичком организацијом **СПЕКТРА** (енгл. *Special Executive for Counterintelligence, Terrorism, Revenge and Extortion*) ради избјегавања евентуалне

14 Видјети у: David Cannadine, ‘Fantasy: Ian Fleming and the Realities of Escapism’, in D. Cannadine, *In Churchill’s Shadow*, Allen Lane, London 2002, 279-281.

цензуре. Салцман и Броколи су хтјели да избјегну да елементи хладноратовске политике буду исувише експлицитни у филмовима, па су одлучили да Бонда, умјесто Совјетима, супротставе тајној и злокобној терористичкој организацији **СПЕКТРА**, што показује да намјера продуцентата филмова о Бонду никада није ни била да створе дослиједне репродукције Флемингових романа.

Већ у најранијим Бондовим филмовима, Флемингов Бонд је преображен у личност која се далеко рјеђе враћа интроспективним моментима. Филмски Бонд много мање пажње посвећује Бондовим размишљањима о одређеним људима и мјестима. На примјер, у роману *Из Русије с љубављу* (1957), Бонд доста времена проводи промишљајући не само о менталитету Турске и њеног народа, него и о стању у коме се Британија налази током Хладног рата. Бондов став према Турској и Балкану јасно је обликован мноштвом стереотипа који се односе на негативну репутацију ових региона на прелазу између Европе и Азије по заосталости, примитивизму и племенском насиљу који су иманентни његовим народима. Или као што у књизи Флеминг износи Бондове утиске о Истанбулу: „Од самог почетка, Истанбул му је одавао утисак града у коме се са доласком ноћи из камења појављује ужас. Чинило му се да су у граду који је вијековима натапан крвљу и насиљем, када изађе дневна свјетлост, духови мртвих његови једини становници.“¹⁵

Умјесто контемплативних момената, филмска верзија *Из Русије с љубављу* (1963) се, као и касније екранизације Флемингових романа о Бонду, у великој мјери ослања на технолошке направе, спектакуларне локације и каскадерске сцене. Управо из разлога што Бондови филмови никад нису снимани са намјером да досљедно и вијерно репродукују комплексност позиције и распореда географских локалитета у свјетлу хладноратовских односа моћи, многе локације снимања у овим филмовима су једноставно биле ‘лажиране’, па су умјесто сетова на оригиналним локалитетима кориштени импровизовани сетови. Занемаривање вјеродостојности

15 Ian Fleming, *From Russia with Love*, Coronet Books, London 1998, 137. Све будуће референце у овом раду на роман *Из Русије с љубављу* позиваће се на ово издање књиге из 1988. године, првобитно објављене 1957. године.

локалитета у филмовима о Џејмсу Бонду од стране филмских студија и њихових продуцената допринијело је томе да су готово све локације у Бондовим филмовима (осим локација у Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији што се подразумева) представљене као да су лишене било каквог облика правних и политичких структура, а самим тим и поузданих државних званичника и сарадника. Природно је да, у на тај начин конструисаном окружењу, Бонд, како то и доликује међународном супер-шпијуну, без икакве контроле и ометања од стране локалних граничних службеника прелази државне границе.

Осим очигледног непридавања важности вјеродостојности географских локалитета, филмови о Бонду намјерно додјељују релативно малу улогу Сједињеним Америчким Државама и њиховој обавјештајној агенцији ЦИА. Притом је Велика Британија, заједно са агентом 007, приказана као старији партнер у британско-америчкој стратешкој и обавјештајној заједници. Наведени аргумент је у супротности са мишљењем филмског критичара Џефрија Новел-Смита који тврди да је „циклус филмова о Бонду као велики британски допринос савременом жанровском филму од самог почетка имао америчко упориште, те да је постајао све мање британски како је вријеме пролазило.“¹⁶ У контексту британско-америчких односа, филмски приказ Бондовог односа са колегом из ЦИА-е Феликсом Лајтером је изразито једностран и једноставно игнорише реалности педесетих и шездесетих година прошлог вијека када су британске обавјештајне операције биле минорне у односу на широку распрострањеност шпијунских активности њихових америчких колега на терену. На тај начин, филмови о Џејмсу Бонду не само да подривају реалности британско-америчких посебних односа, већ нарушавају и преовлађујућу слику хладноратовског свјетског поретка.

Крајњи резултат поменутих трансформација Бондовог лика, на прелазу са књижевне у његову филмску верзију, и цјелокупног спектра глобалних геополитичких односа јесте неизбјежно стављање већег акцента на оно што се могло визуелно приказати. Још од најранијих филмова, агент 007 Џејмс Бонд представљан је као оличење упорности,

16 Видјети у: Geoffrey Nowell-Smith, *Hollywood and Europe*, BFI Publishing, London 1998, 10.

снобовштине, сналажљивости и спретности, али и умијећа да пронађе вријеме, мјесто и новац да буде успјешан коцкар и женскарош. Иако је одано служио британској држави, прецизније, компанији “**Јуниверзал експортс**” (енгл. *Universal Exports*) која се бавила извозом и увозом, а заправо била параван за прикривање идентитета запосленика Службе за тајну обавјештајну дјелатност (*СИС*), Бонд је такође био и лик који је кршио или заобилазио правила и друштвене конвенције у Британији у којој су у то вријеме на снази биле строге мјере штедње. Међутим, многи филмски критичари се слажу у оцјени да је дуготрајност Бондове популарности заснована на низу разноликих егзотичних локација широм свијета, високотехнолошкој опреми, каскадерским акробацијама и неизбјежном дефилеу гламурозних љепотица које Бонд, на чијем тијелу и лицу године не остављају траг, успјева да шармира и заведе. Са тим у вези, из чисто комерцијалних разлога привлачења широког аудиторијума, није имало смисла да се мисије агента 007 смјесте унутар постојећег идеолошког и геополитичког контекста, јер би у том случају, оне биле разумљиве једино британској публици којој су препознатљиви елементи бивше Британске империје.

Промјене у филмској верзији Бонда, у односу на то како га је Ијан Флеминг портретисао у роману, можда су најизраженије у филму *Из Русије с љубављу* (1963) којима је нарочито погодовао одабир Истанбула као одговарајућег амбијента за филмски сет. Како је то одлично примјетио Цереми Блек у књизи *Политика Џејмса Бонда*: „Кориштење Истанбула, као локалитета на коме се одвија већи дио радње филма, омогућило је представљање реалне локације на којој се одвија геополитички сукоб између Истока и Запада, док је истовремено понудило могућност приказивања мјеста које је романтично и егзотично.”¹⁷ Поред тога, Турска је, у вријеме премијерног приказивања филма, била важна чланица НАТО савеза и америчко-британски адут у ограничавању совјетског утицаја на простору Централне Азије и Блиског истока.

Током Хладног рата, америчка и британска русофобија је утицала на турске власти које су биле одлучне у намјери да задрже америчко/НАТО војно присуство, иако је политички

17 *The Politics of James Bond*, 29.

притисак Совјетског Савеза на Турску у постсталинистичком периоду генерално слабио. Као дио жеље да задрже амерички/НАТО безбједносни кишобран, турски политички лидери су подржавали очување британског колонијалног присуства на Кипру, у Палестини и зони око Суецког канала, па су повлачење Британаца из региона доживјели као катастрофу у погледу обуздавања совјетског утицаја. С обзиром на поменуте турске страхове, не треба да чуди чињеница да су, у вријеме премијере филма *Из Русије с љубављу* (1963), Американци имали значајан број војника и ракетних система стационираних на турској територији, док је британско империјално присуство у Турској и региону још увијек било пожељно. Данас је расположење Турске према Сједињеним Америчким Државама и Великој Британији другачије, јер Ердоганова влада сматра да је мијешање америчке спољне политике у курдско питање ударац на турско доношење одлука као суверене државе, док је тренутна антипатија Турске према Британији узрокована дипломатским ометањима по питању приступања Турске Европској унији, што се сматра лицемјерним потезима, будући да Британију потреса криза око иступања из Европске уније.

У сваком случају, Флемингов роман и његова филмска адаптација се ослањају на устаљене стереотипе западњачког дискурса о Турској и Балкану како би својој читалачкој и гледалачкој публици пренијели осјећај опасности и егзотичности. Као што тврди професор емеритус са Универзитета у Питсбургу, Милица Бакић-Хејден, предрасуде о Балкану у западњачком балканистичком дискурсу су дуго времена обликоване као модел стереотипизовања мјеста који „логичке и реторичке обрасце дијели са оријенталистичким дискурсом, то јест, представља варијацију на оријенталистичку тему.“¹⁸ Наизглед заробљен у националним и етничким стереотипима западњачког балканистичког дискурса, Балкан, захваљујући мноштву филмова, романа и политичких изјава које долазе са Запада, остаје подложен насилном понашању, племенским лојалностима и клаустрофобији.

У Флеминговом роману *Из Русије с љубављу*, Бонд често проналази разлог за преиспитивање и размишљање о

18 Цитат преузет из: Milica Bakić-Hayden, 'Nesting Orientalisms: The Case of the Former Yugoslavia', *Slavic Review* 54/4, Cambridge University Press, Cambridge 1995, 917-931.

„балканским” одликама Истанбула и Турске: „Дакле, ови тамни, ружни, уредни мали званичници су били модерни Турци... Имали су сјајне, љутите, округле очи које су се тек недавно спустиле са планина. Бонд је помислио да му је позната историја тих очију. Биле су то очи које су вијековима биле обучаване да пазе на овце и разазнавају најмања кретања на далеким хоризонтима... Биле су то сурове, непоуздане, љубоморне очи. Бонд им није вјеровао.”¹⁹ Бондово неповјерење је дјелимично отклоњено при сусрету са шефом обавјештајне станице британске Службе за тајну обавјештајну дјелатност (СИС) у Турској, Керим Бејом, који је описан као особа „предивно топлог и сувог стиска руке. Био је то стисак прстију оперативца снажне западњачке шаке - нимало налик на, попут коре банане, масни стисак руке једног човјека са Истока због кога пожелите да обришете прсте о ивице капута.”²⁰ Бонд је пронашао заједнички језик са Керим Бејом при разматрању одлика менталитета припадника турског и руског народа који ове карактеристике приписује дубоко укоријењеним и непромијенљивим географским и историјским обрасцима. Керим Беј о својим турским сународницима говори следеће: „Они воле да их псују и шутирају. То је све што они разумију. То је у њиховој крви. Сва ова демократска претварања их убијају. Они хоће султане, ратове, силовања и забаву. Дивљаци у пругастим одјелима и полуцилиндрима на глави. Они једноставно изгледају јадно.”²¹ Са друге стране, Бонд описује Русе на следећи начин: „У суштини, они су мазохисти. Они воле бич. Зато су били тако сретни под Стаљином. Он им га је дао.”²² Сајмон Далби, ирски критичар британске геополитике, истиче да су овакви типично западњачки облици геополитичког резоновања током периода Хладног рата константно описивали Совјетски Савез као оличење непрекидне и урођене пријетње.²³ На сличан начин, британске хладноратовске представе о непредвидивом карактеру Балкана обликоване су низом историјских и географских фактора због којих се сматрало да је Балкан веома тешко контролисати. Полазећи од таквих

19 *From Russia with Love*, 97.

20 *From Russia with Love*, 97.

21 Исто, 110.

22 Исто, 142.

23 Видјети у: Simon Dalby, *Creating the Second Cold War*, Pinter, London 1990.

стереотипа, Турска је у војним плановима Британије током Хладног рата уобичајено идентификована као потенцијална “жаришна тачка” у конфронтацији између НАТО и Варшавског пакта.²⁴ Напуштајући Истанбул у друштву прелијепе руске шифранткиње Татјане Романове, Бондова размишљања дијеле сличне погледе на Балкан: „Барем ће се наћи изван проклетог Балкана у Италији. Затим у Швајцарској, Француској - међу љубазним људима, далеко од завјереничких крајева“²⁵ - што нам говори да у Бондовом уму заиста постоји осјећај преласка географске и идеолошке границе из несигурног Балкана на простор безбједне европске територије.

4. СТЕРЕОТИПИ О БАЛКАНУ И ХЛАДНОМ РАТУ У ФИЛМУ *ИЗ РУСИЈЕ С ЉУБАВЉУ* (1963)

Сценарио филма *Из Русије с љубављу* (1963) се веома експлицитно ослања на стереотипе о Балкану и Хладном рату. Једна од уводних сцена филма приказује међународни шаховски турнир који се одиграва у Венецији, прецизније, шаховску партију између два велемајстора, Адамса из Канаде и Кронстина из Чехословачке. Непосредно прије него што матира Адамса, Кронстин добија тајну поруку како смјеста мора да напусти шаховски турнир како би се састао са мистериозним шефом терористичке организације *СПЕКТРА*. Партија шаха је била уобичајена метафора која се користила за Хладни рат, с обзиром да се у шаху нарочита пажња придаје пажљиво планираној стратегији и унапријед одређеној природи потеза.²⁶ Спорт и политика су се често преклапали током Хладног рата, тако да је публика са лакоћом могла да препозна и разумије симболичку важност такмичења на коме учествују шаховски велемајстори који представљају Запад (Канаду) са једне стране и Исток (Чехословачку) са друге стране.²⁷ Појава мијешања политике у спортска дешавања попримиће шире размјере

24 Видјети у: Peter Hennessy, *The Secret State*, Allen Lane, London 2002, 162-163.

25 *From Russia with Love*, 175.

26 Занимљиво је да је италијански критичар и романописац, Умберто Еко, користио шах као метафору да би описао књижевне конвенције имплицитне у романима о Џејмсу Бонду. Oreste Del Buono and Umberto Eco (eds), *The Bond Affair*, translated by R. Downie, Macdonald and Co., London 1966.

27 Видјети у: Michael J. Shapiro, 'Representing World Politics: The Sport/War Intertext', *International/Intertextual Relations*, Lexington Books, Lexington 1989.

и током каснијих бурних историјских догађаја, што само говори у прилог чињеници да Хладни рат практично никада не завршава.

Међутим, филм *Из Русије с љубављу*, иако се у великој мјери ослања на увијек актуелни хладноратовски контекст, истовремено и скреће пажњу са њега, уводећи у "провјерени" драмски заплет борбе између добра и зла нову терористичку организацију **СПЕКТРА**, одлучну у намјери не само да освети убиство једног од својих оперативаца, Доктора Ноа, већ и да намами Британце да украду тајни уређај за декодирање из совјетске амбасаде у Истанбулу. Осим тога, ни у једном тренутку током одвијања радње филма *Из Русије с љубављу*, нема јасних назнака о томе зашто је управо Турска одабрана за мјесто **СПЕКТРА**-иних тајних терористичких операција, иако су, у вријеме снимања филма, Сједињене Америчке Државе и Совјетски Савез као двије супротстављене велесиле јасно идентификовале Турску, с обзиром на њен гранични евроазијски положај, као значајно геостратешко мјесто на коме се пресрећу и сукобљавају америчка и совјетска сфера утицаја. Убрзо након слијетања у Истанбул, Бонд бива дочекан од стране његовог турског колеге, Керима Беја, са упозорењем да се Бонд "сада налази на Балкану" и како се ту "игра са Русима игра нешто другачије" него у атмосфери отворене хладноратовске напетости карактеристичне за тај период. Керим Беј информира Бонда како он, као шеф турске обавјештајне службе и сарадник **СИС**-а, има неку врсту прећутног споразума са Русима који им олакшава међусобно надзирање. Захваљујући помоћи Керима Беја и његове многобројне породице, Бонд ће бити у прилици да уздуж и попријeko пређе Истанбул, а што филм *Из Русије с љубављу* жанровски сврстава у категорију авантуре, иако, макар не експлицитно, доприноси постизању ефекта неизбјежне хладноратовске драме популарне међу публиком тог периода. Управо због такве фузије жанровских елемената, Бонд је постао близак публици, јер су ситуације, попут оне када Бонд, уз помоћ перископа кога је Британска краљевска ратна морнарица (енгл. *Royal Navy*) лукаво поставила испод руског конзулата у једној од просторија поменутог подземног комплекса, шпијунира састанак руководећег особља при

совјетској амбасади²⁸, биле препознатљиве за публику осјетљиву на хладноратовске теме.

Неке од ситуација у вези са Истанбулом као филмском локацијом осмишљаване су са циљем да се публици пренесе осјећај неизвјесности, а Истанбул представи са великом дозом интригантности. Са становишта филмске критике, дијалози и ток радње филма имплицитно указују на евентуални сукоб између Британије и Русије који више подсећа на геостратешко ривалство између Британске империје и Царске Русије зарад доминације над средњом Азијом у XIX вијеку, познатије под називом „Велика игра“²⁹, а да при томе уопште не помињу однос Турске и њеног моћног НАТО савезника, Сједињених Америчких Држава, карактеристичан за период Хладног рата. Такође, детаљ који можемо издвојити као крајње необичан у филму *Из Русије с љубављу* јесте приказ кретања воза чији приказ на мапи прати путовање Бонда, Романове и Керима Беја кроз Југославију и Грчку. Према ријечима Џејмса Чепмена, кориштење мапе представља „застарио стил нарације са монтажом приказа точкова и јурећих вагона који се преклапају са мапом која прати кретање воза преко Балкана.“³⁰ Овај својеврсни пастиш заправо потцјењује симболички значај мапе, јер у Флеминговом роману она има улогу да читалачкој публици јасно пренесе осјећај Бондове очајничке жеље да иза себе остави варварство балканских народа и клаустрофобичан осјећај који Балкан у њему изазива. Додуше, на самом крају филма можемо видјети Бонда и Романову како уживају у романтичном крстарењу каналима Венеције, блажене у сазнању да су успјели да умакну са опасних и клаустрофобичних простора Балкана, мада је очигледно да је интензитет Бондовог осјећаја гађења наспрам Балкана ипак знатно ублажен у односу на књижевни оригинал.

28 Стављање фокуса на подземни приступ совјетској амбасади у филму *Из Русије с љубављу*, било је у складу са актуелном обавјештајном политиком током Хладног рата. Наиме, 1955. године, СИС и ЦИА су организовали операцију “Штоперница/Злато” (енгл. *Stopwatch/Gold*) која је успјешно извршена прокопавањем 800 метара дугог тунела испод совјетске окупационе зоне у Берлину. Видјети у: David Stafford, *Spies Beneath Berlin*, John Murray, London 2002.

29 О британским извјештајима из времена „Велике игре” погледати детаљније у студији: Edward Ingram, *The Beginning of the Great Game in Asia 1828-1834*, Clarendon Press, Oxford 1979.

30 *License to Thrill: A Cultural History of the James Bond Films*, 94.

Наизглед несвјесна глобалних хладноратовских околности и турског чланства у НАТО-у, већина рецензија филмских критичара у Британији је олако занемаривала геополитички контекст времена у коме је филм *Из Русије с љубављу* (1963) настао, истовремено настојећи да избрише сваку лиричност из представа о егзотичном Истанбулу. Фасцинираност балканским интригама преовладавала је у рецензијама британских часописа који су се бавили филмском умјетношћу, упркос томе што је филм доживио премијеру у времену напетих геополитичких односа када је америчко распоређивање пројектила типа „јупитер“ на турској територији проузроковало да Совјети постану изузетно сумњичави према Турској, па и огорчени због турског чланства у НАТО-у. Занимљиво је да су се поједини филмски критичари у Британији окомили на филм због тога што није вјерно репродуковао Флемингов роман који се фокусира на активности Совјетске контраобавјештајне службе **СМЕРШ**, док филм у први план ставља зле планове несврстане међународне криминалне организације **СПЕКТРА**. Хладноратовске подјеле нису оно што примарно занима **СПЕКТРА**-у, о чему филмски критичар Џон Сендерс износи следећу оцјену: „Филм је сам по себи примјер како је тема Хладног рата додатно захладнила од времена када је књига доживјела своје оригинално издање 1957. године. У то доба, заклето непријатељ Британаца била је Совјетска контраобавјештајна служба **СМЕРШ**. Нисам сигуран да ли су се продуценти филма *Из Русије с љубављу*, господин Салцман и господин Броколи, надали широј дистрибуцији филма у Совјетском Савезу или је то био њихов скромни допринос релаксацији међународних тензија. У сваком случају, **СМЕРШ** је потпуно или готово потпуно „избачен из игре“.³¹ Међутим, оно што запањује у Сендерсовој оцјени, као и у рецензијама осталих британских филмских критичара, јесте инсистирање на нереалној претпоставци како су Британија и Бонд и даље главни играчи Запада у новој „Великој игри“ са Совјетима и **СПЕКТРА**-ом.

---

31 Jay Sanders, 'From Russia with Love', *Amateur Cine World*, no.6, Fountain Press, London 1963, 770.

5. ОДМЕТНИЧКЕ ДРЖАВЕ И НАФТНЕ РЕЗЕРВЕ У ЦЕНТРАЛНОЈ АЗИЈИ У ФИЛМУ *СВИЈЕТ НИЈЕ ДОВОЉАН* (1999)

Бонд се враћа Турској и централноазијској регији у филму *Свијет није довољан* (1999) на начин који подсјећа на „Велику игру“ из деветнаестог вијека и који се разликује у погледу изазова са којима се агент 007 суочава.³² Притом, много се тога промијенило кинематографски у филму *Свијет није довољан* у односу на филмове о Бонду из доба Хладног рата, укључујући и филм *Из Русије с љубављу*. За разлику од продукција филмова из хладноратовског периода у којима је сједиште *МИ6*-а тек узгред поменуто као зграда надомак “Трафалгар сквера” са ознаком “Јуниверзал експортс” на њеном прочељу, ово је први пут да је сједиште Британске тајне службе не само нападнуто, него и идентификовано по питању његове стварне локације. Уопштено говорећи, филм *Свијет није довољан* који је своју премијеру доживио на прелазу између два миленијума, показује да је дјеловање тајних служби постало јавно видљивије него током Хладног рата.

Како у филмовима из хладноратовског периода, тако и у филму *Свијет није довољан* постоји геополитичко оправдање за мисију, чак и када се Сједињене Америчке Државе и њихова сигурносно-обавјештајна агенција ЦИА уопште не појављују као дио мисије, што је, на неки начин, кинематографско преокретање актуелне стварности новог свјетског поретка при чему Велика Британија и њен најбољи тајни агент Џејмс Бонд преузимају улогу главних руских такмаца и бораца против разноразних криминалних организација. Према овом сценарију, Бонд бива послан од стране *МИ6*-а у регију око Каспијског мора да би помогао Електри, кћерки убијеног сер Роберта Кинга, да испуни породични сан о изградњи 800 миља дугог нафтовода од Азербејџана до Медитерана. Нашавши се у близини града Бакуа на једном од Електриних градилишта, Електра упознаје Бонда са компјутерски пројектованом мапом која показује предложену трасу кретања нафтовода.

32 За расправу о новој „Великој игри“ која укључује суперсиле као што су Русија, Кина и Сједињене Америчке Државе у централној Азији видјети у: Ahmed Rashid, *Taliban*, Pan, London 2001.

Нафтовода чија би изградња омогућила Западу приступ нафтним резервама из басена Каспијског мора независно од постојећих руских нафтовода, те за коју Електра тврди да је у опасности од терориста у Ираку, Ирану и Сирији, као и од Руса који настоје да учине све да би је онемогућили у њеном подухвату. Слично филму *Из Русије с љубављу* насталом 1963. године у доба Хладног рата, Турска и централна Азија су постављене у средиште интрига у којима Бонд мора да се носи са непредвидим намјерама локалних становника и њихових блиских сусједа. Иако филм *Свијет није довољан* (1999) не објашњава комплексну геополитичку и правну заврзламу насталу услед спора између Русије, Казахстана, Азербејџана, Туркменистана и Ирана око приступа нафтним резервама из басена Каспијског мора, Бондово ангажовање да помогне Електри избацује на видјело чињеницу да економију Запада покреће неутажива жеђ за нафтним богатствима централноазијске регије.³³ О томе свједочи појачано занимање западних мултинационалних компанија за нафтне резерве у Каспијском мору, подржано геополитичким интересима Клинтонове администрације која је водила агресивну кампању у вријеме премијере филма да владе Азербејџана и Казахстана склопе уговоре са конзорцијумом западних нафтних компанија. Данас, 20 година касније, видимо како је приступ западних нафтних компанијама нафтним богатствима Каспијског басена све мање извјестан, будући да је актуелни руски предсједник, Владимир Путин, осигурао потписивање споразума са свим земљама које имају излаз на Каспијско море у коме се експлицитно наводи да само компаније са централним сједиштима у државама потписницама овог споразума имају право на кориштење нафтних ресурса.

Ослањајући се на политичка дешавања током деведесетих година, Електрин план одражава стварне намјере Запада у вези са изградњом нафтовода од Бакуа преко Тбилисија, па све до Чејхана на турској обали Медитерана. Иако се већина извоза нафте која се црпи из басена Каспијског мора одвија преко Русије и Црног мора, неколико западних нафтних конзорцијума је настојало да изградњом додатних нафтовода преко Ирана

33 Расправу о оспораваној спољној политици Запада у региону Каспијског мора и интересима Запада за изградњу нафтовода од Азербејџана и региона централне Азије преко Турске и Ирана видјети у: Graham Smith, *The Post-Soviet States*, Arnold, London 1999.

и Турске смањи руску доминацију у регији централне Азије. Осим тога, турске власти су у вријеме премијере филма *Свијет није довољан* 1999. године још увијек благонаклоно гледале на своје западне партнере, активно заговарајући опције изградње нафтовода и опскрбљивања природним гасом преко Ирана и Туркменистана које би искључиле Русију као турског добављача овим сировинама. Глобална геополитичка ситуација је доживјела трансформацију након догађаја у вези са терористичким нападима на Сједињене Америчке Државе 11. септембра 2001. године који су искориштени као изговор владама Џорџа Буша Млађег и Барака Обаме да потроше милијарде долара на нове ратове у Ираку и Авганистану, а Иран оптуже као легло радикалног исламизма. Овакво арогантно понашање америчких власти данас за последицу има отворени антагонизам грађана Ирана према Сједињеним Америчким Државама који се испољава готово редовним паљењима америчких застава на улицама Техерана и осталих иранских градова, док актуелна влада Турске, на челу са Рецепом Тајипом Ердоганом, исказује отворено неслагање са америчком спољном политиком, истовремено јачајући економске везе са Русијом изградњом гасовода „Јужни ток“ преко Црног мора.

Турска, тачније Истанбул, али и Балкан у виду сугерисане националности главног негативца, Виктора Зокаса, познатијег под именом Ренард кога тумачи шкотски глумац Роберт Карлајл, поново постају попришта филмских дешавања у филму *Свијет није довољан*, као што су то били тридесетак година раније у филму *Из Русије с љубављу*. На првом састанку Британске обавјештајне службе након убиства сер Роберта Кинга на коме Ренарда описују као анархисту који је радио на бројним опасним мјестима у свијету, укључујући Сјеверну Кореју, Иран, Ирак и Авганистан, Бонд, са позиције уобичајене британске надмености, поменуто државе саркастично назива романтичним мјестима. Наведена листа држава је наравно требала да буде сама по себи разумљива публици којој је, у оквиру западњачког дискурса, употреба термина „одметничке државе“ била врло добро позната.³⁴ Будући да је у филму Ренардова националност намјерно остављена нејасном, на питање о поријеклу лика

34 О широко распрострањеној употреби термина *одметничке државе* у периоду Клинтонове администрације у Сједињеним Америчким Државама од 1992. до 2000. године видјети у: Michael Klare, *Rogue States and Nuclear Outlaws*, Hill and Wang, New York 1996.

којег тумачи, глумач Роберт Карлајл је одговорио да је за потребе свог приступа методској глуми одлучио да Ренард буде српски плаћеник из Босне, што је у потпуности одговарало преовладавајућој представи западњачког дискурса о Балкану као изузетно опасном мјесту у свијету и српском народу са инхерентно злочиначким карактеристикама.

Оно што је изузетно важно за драматуршки обрат филма *Свијет није довољан* јесте замисао режисера Мајкла Аптеда да тајна веза Ренарда и Електре остане непознаница за Бонда више од половине трајања филма. Наиме, Бонд се првобитно нашао у заблуди да је његова мисија покушај да спаси Електрин нафтовод у Азербејџану од потенцијалних напада, што ће се касније испоставити као први дио лукавог плана Ренарда и Електре да одврате Бондову пажњу од крађе радиоактивног материјала потребног за нуклеарну фисију из лоше чуваног складишта у сусједном Казахстану. Други дио плана био је дестабилизација политике приступања централноазијским резервама нафте, планирана да се покрене уништавањем бивше совјетске нуклеарне подморнице, наоружане претходно украденим радиоактивним материјалом, испод града Истанбула.

Занимљиво је да је режисер филма Мајкл Аптед отказао путовање глумачке екипе у Турску због опасности узрокованих честим нападима курдских терориста током 1999. године, док ће потребни снимци филмских кулиса у Истанбулу и Бакуу бити прикупљени у року од само 10 дана и касније придодани током монтаже филма.³⁵ Међутим, чак и ово кратко вријеме проведено у Турској и Азербејџану неће одузети на важности заплету и значају које географске локације имају за филм. Како се Аптед присјећа у интервјуу за филмски часопис "Синифантастик" (франц. *Cinefantastique*) у децембру 1999. године, „заплет филма *Свијет није довољан* се врти око најновијег питања нафтних резерви у Каспијском мору. Прича коју имамо у овом филму о Бонду одиграва се пред нашим очима баш у овом тренутку док о томе говоримо. Иако је ова тема донекле изгубила на интензитету због тренутног пада нафтног тржишта, прошле године у ово доба новине су биле

35 Видјети у: Kim Rygiel, 'Stabilising Borders: The Geopolitics of National Identity Construction in Turkey', in G. O. Tuathail and S. Dalby (eds), *Rethinking Geopolitics*, Routledge, London 1998, 106-130.

пуне извјештаја о томе чији ће нафтоводи и кроз које државе пролазити на свом путу од подручја Каспијског мора ка Западу. Ми смо први филм који се бави овим питањем и сјајно је снимати Бонда који иде корак испред актуелне ситуације, умјесто да се бави старомодним интригама са Русима. Када сам се упознао са комплетном ситуацијом око Каспијског мора, отишао сам у Баку и помислио како је то једно невјероватно мјесто, па иако је тешко пронаћи кутак свијета кога нико досада није видио, увијек трагате за неконвенционалним локацијама, што значи да бирате Азербејџан умјесто плаже на Фиџију.³⁶ У једном другом интервјуу, Аптед потврђује своје виђење да мјеста као што су Турска и Азербејџан једноставно нису сигурна за људе који долазе са Запада, у овом случају, његову филмску екипу, иако је у Турској и Азербејџану провео тек непуних 10 дана: „Сматрао сам да ћу изложити глумце свакојакој врсти ризика, уколико сви заједно одемо у Турску. Имао сам осјећај да би сједили тамо попут зрелог сочног авокада, чекајући да нас неко убере. Било је веома незгодно, али је било потребно да се сниме стварне локације, тако да сам одлучио да у тишини одем са малом екипом сниматеља у Истанбул и снимам неких 10 дана.“³⁷

Двије кључне теме које произлазе из цитираних интервјуа јесу политичка релевантност и значај географских локација филма. Потпуно неспутан књижевним наслијеђем 14 Флемингових романа, сценарио филма *Свијет није довољан* обликован је савременим геополитичким комплексностима које се испољавају у виду одметничких држава, тероризма, нафтних резерви, медијских мрежа и залиха нуклеарног наоружања. На том трагу, Русија је приказана као потпуно изгубљен случај, што је у потпуности одговарало тадашњем економском и политичком стању у коме се Русија налазила. Бондови контакти и разговори са бившим КГБ-овим агентима, одметнутим руским генералима и руском мафијом, умјесто са руским владиним званичницима, иду у прилог оваквом приказу стања. Судећи по Аптедовим коментарима, савремене политичке теме, као што је питање приступа нафтним резервама

36 Alan Jones, 'Interview with Michael Apted', *Cinefantastique*, no. 31, Frederick S. Clarke, Forest Park 1999, 36-38.

37 Погледаги Аптедов интервју у: Paul Mcleod, '19-up for Apted', *Evening Standard*, London Evening Standard, London 12 November 1999.

из басена Каспијског мора, пренијете су на филмско платно на начин који одражава перцепцију и предрасуде западних влада и њихове гледалачке публике. Упечатљиво је да се у филму не приказује ни најмање присуство представника локалних власти у Азербејџану и Турској, док Бонд, готово без икаквог надзора и контроле од стране полицијских пограничних службеника, слободно лута широм централноазијске регије. По питању одабраних локација за филм Аптед је у својој изјави за интервју показао неискреност, јер се Бонд ни у филмовима сниманим током Хладног рата ниједанпут није нашао на Фиџију, и то не само зато што сценаристи нису могли да осмисле адекватан и вјеродостојан заплет који би укључивао неку мање важну регију свијета у периоду Хладног рата, већ просто из разлога што је избор других локација био јединација.

Филм *Свијет није довољан*, снимљен 1999. године, ослања се у великој мјери на тадашње актуелне политичке проблеме у руским, турским и евроамеричким безбједносним дебатама, иако у потпуности подрива постхладноратовску реалност односа моћи између глобалних суперсила, Сједињених Америчких Држава и Русије³⁸, јер потенцира како Велика Британија и њен најбољи агент Џејмс Бонд воде главну ријеч на свјетској политичкој сцени. Ови проблеми су укључивали страх од нестабилне природе постсовјетских држава због неконтролисаног располагања нуклеарним наоружањем и питање неискориштености ресурса региона централне Азије које је било у уској вези са тобожњом бригом америчких председника Била Клинтона и Џорџа Буша Млађег за демократске процесе у такозваним „одметничким државама“ као што су Иран, Сјеверна Кореја и Ирак које представљају терористичку пријетњу за државе Запада. Нажалост, оваква врста негативног представљања поменутих земаља не јењава ни данас у оквиру западњачког оријенталистичког дискурса. У Турској су вођене дуготрајне и исцрпне дебате о геополитичком идентитету Турске након Хладног рата. С обзиром на све већу неизвјесност око будућег чланства Турске у Европској унији, а упркос чланству Турске у НАТО-у, бројни турски писци и интелектуалци су дошли до закључка да је данас потребно

---

38 Детаљније видјети о постхладноратовским безбједносним дебатама у: Ian O. Lesser, *Bridge or Barrier? Turkey and the West after the Cold War*, Rand Corporation, Santa Monica 1992.

извршити преоријентацију турског геополитичког идентитета са правца европског ка централноазијском/црноморском контексту у свјетлу европског оклијевања да прихвати Турску у Европску унију. Филм *Свијет није довољан* (1999) не спомиње никакве турске акредитиве за приступање Европској унији. Умјесто тога, режисер филма Мајкл Аптед признаје да је филмска екипа била више него задовољна што је већина снимања обављена на импровизованим „централноазијским локацијама“ на југу Шпаније.³⁹ На тај начин, серијал о Бонду задржава ту чудну мјешавину геополитичког реализма и националних фантазија Велике Британије у којима њен најбољи агент Џејмс Бонд поново спашава свијет без директне помоћи Сједињених Америчких Држава и осталих НАТО савезника.

6. ЗАКЉУЧАК

У овом раду смо покушали да истражимо како анализа пројектованих елемената доминантног западњачког дискурса и популарне геополитике у Бондовим филмова може послужити да би се приказао одређени период културне историје Велике Британије у коме се суочавала, али и још увијек суочава са империјалним губицима и реалним губитком моћи на свјетској геополитичкој сцени од краја Другог свјетског рата, па све до данас. Филмови о Бонду представљају својеврстан културолошки феномен чија дуготрајна и ничим угасла популарност лежи у томе да они веома често рефлектују, иако на индиректан начин, британска настојања да се одржи империјалистичка илузија о Британији као суперсили у геополитичким условима који су је током Хладног рата, а и након његовог званичног окончања, реално гурнули у други ешалон држава које креирају геополитичку мапу свијета. Серијал о Бонду не само да је требао да омогући публици широм свијета да се диви подвизима британског супершпијуна Џејмса Бонда, већ је британски национални понос утјеловљен у лику агента 007 требао да одражава смијер будуће британске постколонијалне путање на глобалној геополитичкој сцени.

---

39 За детаљнија разматрања о проблематичном односу Турске са Европском унијом погледати у: Kevin Robins and David Morley, *Spaces of Identity*, Routledge, London 1995, 98-100.

Један од изазова за популарну геополитику требало би да буде преиспитивање и оспоравање уобичајених западњачких представа о мјестима у Бондовим филмовима, али и другим облицима јавног и умјетничког изражавања, због тога што предрасуде које владају у западњачком дискурсу подстичу и одржавају империјалистичке тенденције које несумњиво буде страхове од неоколонијализма на истим мјестима на планети која су стигматизована као спорна од стране арогантног западњачког естаблишмента, захваљујући филму као медију који у умовима публике брише границу између илузије и реалности. У томе би свакако требали да помогну будући нараштаји филмских критичара који би, незатровани оваквом врстом доминантног западњачког дискурса и без ниподаштавајуће карактеризације појединих филмских локалитета као „последњих рупчага на свијету“, указали публици на потребу објективног сагледавања филмова који имају моћ да суптилно и перфидно креирају погледе западног мњења као што то чине филмови о Џејмсу Бонду.

ЛИТЕРАТУРА

- Aldrich, Richard J., *The Hidden Hand*, John Murray, London 2001.
- Bakić-Hayden, Milica, 'Nesting Orientalisms: The Case of the Former Yugoslavia', *Slavic Review* 54/4, Cambridge University Press, Cambridge 1995, 917-931.
- Bennett, Tony and Wollacott, Janet, *Bond and Beyond*, Mac-Millan, London 1987.
- Black, Jeremy M., *The Politics of James Bond*, Praeger, London 2001.
- Booker, Christopher, *The Neophiliacs*, Collins, London 1969.
- Campbell, David, *Writing Security*, Manchester University Press, Manchester 1992.

- Cannadine, David, 'Fantasy: Ian Fleming and the Realities of Escapism', in D. Cannadine, *In Churchill's Shadow*, Allen Lane, London 2002.
- Cannadine, David, 'James Bond and the Decline of England', *Encounter*, No. 53(3), Encounter Ltd., London 1979.
- Chapman, James, *License to Thrill: A Cultural History of the James Bond Films*, I.B. Tauris, London 1999.
- Dalby, Simon, *Creating the Second Cold War*, Pinter, London 1990.
- Darwin, John, *Britain and Decolonisation*, Macmillan, London 1998.
- Del Buono, Oreste and Eco, Umberto (eds), *The Bond Affair*, translated by R. Downie, Macdonald and Co., London 1966.
- Fleming, Ian, *From Russia with Love*, Coronet Books, London 1998.
- Hennessy, Peter, *The Secret State*, Allen Lane, London 2002.
- Ingram, Edward, *The Beginning of the Great Game in Asia 1828-1834*, Clarendon Press, Oxford 1979.
- Jones, Alan, 'Interview with Michael Apted', *Cinefantastique*, no. 31, Frederick S. Clarke, Forest Park 1999, 36-38.
- Klare, Michael, *Rogue States and Nuclear Outlaws*, Hill and Wang, New York 1996.
- Lesser, Ian O., *Bridge or Barrier? Turkey and the West after the Cold War*, Rand Corporation, Santa Monica 1992.
- Mackenzie, John M., *Propaganda and Empire: The Manipulation of British Public Opinion 1880-1960*, Manchester University Press, Manchester 1984.
- MacKenzie, John M., 'The Persistence of Empire in Metropolitan Culture', in S. Ward (ed.), *British Culture and the End of Empire*, 1-20.
- Mcleod, Paul, '19-up for Apted', *Evening Standard*, London Evening Standard, London 12 November 1999.

- Nowell-Smith, Geoffrey, *Hollywood and Europe*, BFI Publishing, London 1998.
- Rashid, Ahmed, *Taliban*, Pan, London 2001.
- Robins, Kevin and Morley, David, *Spaces of Identity*, Routledge, London 1995.
- Rygiel, Kim, 'Stabilising Borders: The Geopolitics of National Identity Construction in Turkey', in G. O. Tuathail and S. Dalby (eds), *Rethinking Geopolitics*, Routledge, London 1998, 106-130.
- Sanders, Jay, 'From Russia with Love', *Amateur Cine World*, no.6, Fountain Press, London 1963.
- Shapiro, Michael J., 'Representing World Politics: The Sport/War Intertext', *International/Intertextual Relations*, Lexington Books, Lexington 1989.
- Shaw, Tony, *British Cinema and the Cold War*, I.B. Tauris, London 2001.
- Smith, Graham, *The Post-Soviet States*, Arnold, London 1999.
- Stafford, David, *Spies Beneath Berlin*, John Murray, London 2002.
- Ward, Stuart, 'Introduction', *British Culture and the End of Empire*, Manchester University Press, Manchester 2001, 1-20.

Mladen Radulović**JAMES BOND AND STEREOTYPES OF BALKANISM IN
A LIGHT OF POPULAR GEOPOLITICS****Resume**

In this paper we will explore what kind of geopolitical and post-imperialist significance for Great Britain has a fictional character of code-named agent 007 and British spy, James Bond, created by Ian Fleming. By focusing on two films from the James Bond series, *From Russia with Love* (1963) and *The World Is Not Enough* (1999), we will try to demonstrate how the productions of these films have not only created an imaginary idea that confronts the indisputable attenuation of the British international influence after World War II, but also undermined an image of binary Cold War politics and its consequences. Actual filming locations in Turkey and Central Asia will also be an important element in the representative process of the aforementioned films. Namely, Turkey, as a member of the NATO alliance, was a key factor in suppressing the geopolitical influence of the Soviet Union during the Cold War. However, the recent role of Turkey in the resistance to Russia's geopolitical influence has become highly questionable given the differences in the official viewpoints of Washington and Ankara regarding the Kurdish minority in Turkey, especially if we take into consideration current joint projects of Russia and Turkey on the construction of gas systems through the Black Sea. On the other hand, unexploited oil fields in the Caspian Sea have become an extremely important geostrategic issue in the post-Cold War period, which reached its climax in the recent times when secret agreements on oil exploitation from the basin of Caspian Sea have been revealed, agreements which the current President of Kazakhstan, Nursultan Nazarba-

yev, signed with American petrol companies. We will try to illustrate how the aforementioned screen adaptations, together with Fleming's novel *From Russia with Love* (1957), contribute to the revival of established colonial and European stereotypes about the Balkans as a region characterized by violence and instability that causes a feeling of claustrophobia for all civilized Europeans such as James Bond who find themselves in this region of Europe and in the areas of the world that are perceived as similar to such representations of the Balkans. According to such perception, countries like Turkey and Azerbaijan have been represented in two ways: either as security and valuable resources that the West, embodied in the image of Great Britain and the United States, should and have to control and exploit, or as places susceptible to infiltrations and intrigues caused by Russian malignant influence. In this paper, we will pay special attention to these types of characterization, as recent studies in the field of film studies and popular geopolitics have shown that fictitious references, created by the design and modeling of imaginary characters such as James Bond, play an important role in the cultural reproduction of events on the world's geopolitical scene. In this paper, we will pay special attention to these types of characterization of place, since the recent studies in the field of film studies and popular geopolitics have shown that fictional references, created through inventing and modeling of imaginary characters such as James Bond, play an important role in the cultural reproduction of events on the world's geopolitical scene.

Keywords: geopolitics, James Bond, Cold War, film, intelligence services, Great Britain, the Balkans, stereotypes, oil reserves, Central Asia.

---

* Овај рад је примљен 29. јула 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

ЕВРОПСКЕ ТЕМЕ

85

Дејана М. Вукасовић
НАЦИОНАЛНО VS. НАДНАЦИОНАЛНО
У ПОЛИТИЦИ НАОРУЖАЊА ЕУ

113

Aksana Chmyha
THE LEGAL GROUNDS OF EMERGENCE
AND TERMINATION OF MANDATES OF
PARLIAMENTARIANS IN BELARUS AND
IN POLAND: COMPARATIVE ANALYSIS

УДК 355.014(4-672EU):323.1

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.4>

Оригинални научни рад

Дејана М. Вукасовић

Институт за политичке студије, Београд

НАЦИОНАЛНО VS. НАДНАЦИОНАЛНО У ПОЛИТИЦИ НАОРУЖАЊА ЕУ*

Сажетак

У раду се анализира дихотомија национално/наднационално у политици наоружања ЕУ. У фокусу анализе су деловања Европске агенције за одбрану, као међувладиног органа, и Европске комисије као наднационалне институције. Циљ рада је да се на примеру рада ова два органа укаже на природу политике наоружања ЕУ. Да ли присуствујемо постепеној супранационализацији ове политике? Који облик политичког одлучивања поприма политика наоружања ЕУ у светлу недавних иницијатива предузетих на нивоу ЕУ? У првом делу рада анализира се институционално устројство и деловање Европске агенције за одбрану, као израза међувладине сарадње и указује на настојање држава чланица да сектор наоружања “заштите” од супранационалних иницијатива. Други део рада посвећен је деловању Европске комисије и њеном настојању да прошири овлашћења у сектору наоружања. Коначно, у трећем делу рада анализира се дихотомија национално/наднационално у светлу нових иницијатива предузетих на нивоу ЕУ након усвајања Европске глобалне стратегије 2016.

---

* Рад је настао као резултат рада на пројекту бр. 170009, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

године. У раду се указује на слабости ригидне поделе национално/супранационално као јединог начина анализе сектора наоружања. Закључује се да се концепт тзв. “супранационалне међувладине сарадње” може применити на политику наоружања ЕУ, која се сагледава као нови облик интеграције који превазилази класични међувладин приступ, али притом не доводи до класичног супранационализма.

Кључне речи: Европска унија, политика наоружања, “супранационална међувладин сарадња”, Европска комисија, Европска агенција за одбрану.

1. УВОД

Сектор наоружања ЕУ, као сектор производње, трговине и снабдевања добара и услуга у војне сврхе, заснован је реципрочној повезаности понуде и потражње. У том смислу, политика наоружања ЕУ обухвата политичку и индустријску димензију. Као политички процес, политика наоружања обухвата хармонизацију политика производње и снабдевања оружјем држава чланица ЕУ. Индустријска димензија политике наоружања односи се на развој европске индустрије наоружања. У овом раду, у фокусу анализе је политика наоружања ЕУ као политички процес, као облик сарадње између држава чланица у циљу хармонизације њихових потреба и образовања европског тржишта војне опреме.

Након оснивања ЕУ, сарадња њених држава чланица у области наоружања се дуго година одвијала изван институционалног оквира ЕУ. Државе чланице су обично сарађивале у међународним организацијама или *ad hoc* инстанцама. Основни разлог заобилажења институционалног оквира ЕУ лежи у специфичности сектора наоружања, као једног од основних елемената одбрамбене политике једне земље: свака држава настојала је да сачува независност одлучивања у области наоружања, те се на сваки облик сарадње у области наоружања у оквиру ЕУ гледало као на вид угрожавања националне независности. Са развојем заједничке безбедносне

и одбрамбене политике ЕУ (ЗБОП), сарадња држава чланица почиње да се одвија унутар институционалног система ЕУ, превасходно кроз деловање Европске агенције за одбрану, као тела које представља израз међувладине сарадње у области наоружања. У исто време, Европска комисија је бројним иницијативама настојала да прошири своје надлежности у овој области и да “европеизује” сектор наоружања.

Циљ рада је анализа дихотомије национално/супранационално у сектору наоружања. У фокусу анализе су деловања Европске агенције за одбрану, као међувладиног органа, и Европске комисије као наднационалне институције. У првом делу рада указује се на доминацију националног приступа у сектору наоружања, кроз анализу оснивања и деловања Европске агенције за одбрану, док се у другом делу рада анализирају иницијативе Европске комисије у циљу “европеизације” политике наоружања и образовања европског тржишта војне опреме. Коначно, у трећем делу рада разматрају се нове иницијативе предузете у области безбедносне политике ЕУ након усвајања Европске глобалне стратегије, а које се односе на сектор наоружања. Анализом деловања Европске агенције за одбрану и Европске комисије у области наоружања, ауторка указује на слабости ригидне поделе национално/супранационално као јединог начина анализе сектора наоружања и указује на предности концепта тзв. “супранационалне међувладине сарадње” (*supranational intergovernmentalism*) у процесу одлучивања у области безбедносне и одбрамбене политике ЕУ. Долази се до закључка да се овај концепт може применити на политику наоружања ЕУ, која се сагледава као нови облик интеграције који превазилази класични међувладин приступ, али притом не доводи до класичног супранационализма.

2. ЕВРОПСКА АГЕНЦИЈА ЗА ОДБРАНУ - ДОМИНАЦИЈА МЕЂУВЛАДИНОГ ПРИСТУПА

Сарадња држава чланица ЕУ у области наоружања дуго година се одвијала изван институционалног оквира ЕУ. Тек са развојем безбедносне и одбрамбене политике ЕУ, ова сарадња постаје део институционалног система ЕУ, са оснивањем

Европске агенције за одбрану. Државе чланице су до тада обично сарађивале у међународним организацијама или *ad hoc* инстанцама. Настојање држава да заобиђу институционални оквир ЕУ повезано је са специфичношћу сектора наоружања као једног од основних елемената одбрамбене политике једне земље. Тако је свака држава настојала да сачува независност одлучивања у области наоружања, па се на сваки облик сарадње у области наоружања у оквиру ЕУ гледало као на могућност угрожавања националне независности у сектору наоружања. Такође, током Хладног рата, основна организација за сарадњу западноевропских држава у области наоружања била је Западноевропска унија, војна организација земаља западне Европе, те је након завршетка Хладног рата, ова сарадња и настављена у оквиру ове организације све до њеног гашења и пребацавања њених функција на ЕУ.

Европска агенција за одбрану¹ представља основни орган за сарадњу држава чланица у области наоружања у оквиру ЕУ. Институционалне основе Агенције формално су утврђене усвајањем заједничке акције Савета министара ЕУ у јулу 2004. године.² Лисабонски уговор унео је одредбе заједничке акције Савета у члан 45 Уговора о ЕУ, поверивши јој пет основних задатака: 1) да допринесе утврђивању циљева војних капацитета држава чланица и оцени поштовања обавеза које су у погледу тих способности преузеле државе чланице, 2) да промовише усклађивање оперативних потреба и доношење ефикасних и усклађених поступака набавке, 3) да предлаже мултилатералне пројекте ради испуњења циљева у погледу војних капацитета и да обезбеди координацију програма које спроводе државе чланице и управљање посебним програмима сарадње, 4) да подржи истраживање у области војне технологије, да координира и планира заједничке истраживачке активности и проучавање техничких решења за будуће оперативне потребе и 5) да допринесе утврђивању, а по потреби, и спровођењу свих корисних мера за јачање војне индустријске и технолошке базе и за побољшање ефикасности војних трошкова. Агенција је,

1 У раду смо се одлучили за овај назив Агенције, иако у домаћој академској литератури поједини аутори користе назив «Европска одбрамбена агенција». Оригинални назив Агенције је *European Defence Agency* (EDA).

2 Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency, *Official Journal of the European Union*, L 245, 17. 7. 2004, стр. 17.

према одредбама истог члана, “отворена за све државе чланице које желе да учествују у њеном раду” (чл.42(5)). У пракси, све државе чланице осим Данске учествују у раду Агенције. Савет министара ЕУ је 2011. године донео Одлуку о Агенцији којом је укинута претходна одлука из 2004. године.³ Новим правним актом из 2011. године потврђено је пет основних функција Агенције наведених у члану 45 УЕУ. Такође, остале су непромењене и одредбе о организацији Агенције, установљене одлуком Савета из 2004. године. У октобру 2015. године, Савет је усвојио нову Одлуку о Агенцији, којом су унете измене у односу на претходну одлуку Савета, и која је данас на снази.⁴ Према овом акту, мисија Агенције је да подржи Савет ЕУ и државе чланице у њиховим напорима да побољшају одбрамбене способности ЕУ у области управљања кризама и да омогуће даљи развој безбедносне и одбрамбене политике ЕУ (ЗБОП).⁵ Убудуће, Агенцији је додељено девет функција. Осим већ наведених пет функција, Агенција убудуће треба и да подржи развој сталне структурне сарадње, да тежи усклађивању са другим политикама ЕУ у мери у којој оне имају импликације на одбрамбене капацитете, да подстиче “дубљу сарадњу” између држава чланица и да пружи подршку операцијама ЕУ у оквиру ЗБОП-а, имајући у виду процедуре управљања кризама.⁶

Агенција делује под надлежношћу и политичким надзором Савета и поседује правни субјективитет и специфичне органе. Шеф Агенције је Високи представник за спољне послове и безбедносну политику, и одговоран је за организацију функционисања Агенције. Такође, Високи представник се стара о спровођењу оријентација Савета министара ЕУ и представља “основну везу” између Агенције и Савета. Савет ЕУ, једногласном одлуком, сваке године усваја смернице о будућим активностима Агенције, а сваке три године, такође

3 Council Decision 2011/411/CFSP of 12 July 2011 defining the statut, seat and operational rules of the European Defence Agency and repealing Joint Action 2004/551/CFSP, *Official Journal of the European Union*, n° L 183, 13.07. 2011, стр. 16.

4 Council Decision (CFSP) 2015/1835 of 12 October 2015 defining the statut, seat and operational rules of the European Defence Agency (recast), *Official Journal of the European Union*, L 266, 13.10. 2015, стр. 55.

5 Члан 2.1. Одлуке Савета (CFSP) 2015/1835.

6 Члан 5 Одлуке Савета (CFSP) 2015/1835.

једногласном одлуком, одобрава финансијски оквир Агенције за наредне три године.

Главни орган одлучивања је Управни одбор, који се састоји од представника сваке државе чланице учеснице и једног представника Комисије без права гласа. Овај орган се састаје најмање два пута годишње на нивоу министара одбране држава учесница, али се током свог деловања може састајати и у другим саставима.⁷ Шеф Агенције сазива и председава састанцима Управног одбора, којима присуствују председник Војног комитета или његов представник и представници Европске службе за спољне послове.⁸ Задаци Управног одбора су многобројни. Овај орган одобрава извештаје који треба да буду прослеђени Савету, као и трогодишњи оквир активности Агенције, усваја буџет Агенције и одобрава *ad hoc* пројекте и програме, одлучује да једна или више држава чланица могу одобрити Агенцији административно и финансијско управљање одређеним активностима које спадају у њену надлежност, усваја унутрашњи правилник Агенције и има овлашћење да измени финансијске одредбе које се односе на извршење буџета Агенције. Одлуке у Управном одбору доносе се квалификованом већином.⁹ Међутим, уколико се нека држава противи усвајању одлуке овом већином из “значајних разлога националне политике”, она тада не приступа гласању. Две опције су могуће у овом случају. Држава која не гласа може, посредством Шефа Агенције, да сазове Савет министара, који ће дати даље смернице Управном одбору, или сâм Управни одбор може квалификованом већином да одлучи да сазове Савет о овом питању, и у том случају Савет усваја одлуку једногласно. Агенција има и извршног директора и заменика, које Управни одбор бира на период од три године на предлог Шефа Агенције. Њихов задатак је да предузму све одговарајуће мере које гарантују ефикасност рада Агенције.¹⁰

Институционалне одредбе о Европској агенцији за одбрану представљају одраз различитих аспирација држава

7 Martin Trybus, *Buying Defence and Security in Europe. The EU Defence and Security Procurement Directive in Context*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014, стр. 188.

8 Члан 8 Одлуке Савета (CFSP) 2015/1835.

9 Члан 9 Одлуке Савета (CFSP) 2015/1835.

10 Члан 10 Одлуке Савета (CFSP) 2015/1835.

чланица. С једне стране, Француска и Велика Британија гајиле су неповерење према иницијативама Европске комисије за ширењем њене надлежности у сектору наоружања, те је стога међувладина структура за сарадњу представљала погодно решење за обе државе. На британско-француском самиту у Тукеу 2003. године, две државе сагласиле су се о основним смерницама будуће сарадње у области наоружања у оквиру ЕУ и о образовању Европске агенције за одбрану. Француско-британски компромис израз је тежњи две државе да се побољшају војни капацитети ЕУ, али из различитих разлога. Док је Француска желела да Агенција поседује правну и финансијску одговорност за промовисање дубље европске сарадње у области наоружања, укључујући дефинисање заједничке стратегије наоружања, Велика Британија је, насупрот овој “максималистичкој” визији Агенције, заступала став да Агенција треба да буде тело које би дало одговарајући импулс развоју европских војних капацитета, уз минимум овлашћења и финансијске моћи. Ову “минималистичку” визију Агенције заступале су и Немачка и Италија, те су се приклониле британској визији деловања Агенције. Тако је од самог оснивања Агенција имала ограничену моћ како у погледу задатака тако и у погледу финансијских средстава.¹¹ Тачка неслагања међу државама чланицама односила се и на питање степена аутономности деловања Агенције. Пошто се Француска залагала за развој аутономних војних капацитета ЗБОП-а у односу на НАТО, Француска је заговарала становиште да Агенција буде овлашћена да самостално покреће нове пројекте у области наоружања. Под француским притиском, овај предлог је прихваћен од стране других чланица. Велика Британија, пак, која је на Агенцију гледала као на тело које би искључиво омогућило развој ЗБОП-а комплементарног са НАТО-ом (и зависног од њега), успела је да добије гаранцију да ће министри одбране Савета ЕУ једногласно одлучивати о финансијском оквиру Агенције, што је Великој Британији на посредан начин омогућавало право вета у погледу проширења мандата Агенције.¹² Британска влада је у пракси користила ову

11 Jocelyn Mawdsley, “France, the UK and the EDA”, in Nikolaos Karampekios, Iraklis Oikonomou (eds.), *The European Defence Agency. Arming Europe*, Routledge, London and New York, 2015, стр. 148.

12 Исто, стр. 148.

могућност одржавајући ниво буџета Агенције из 2010. године. Коначно, избор извршног директора Агенције био је такође предмет француско-британских несугласица и међусобних притисака, с обзиром на његову кључну улогу у даљем развоју Агенције. Стога су обе државе настојале да њихов кандидат буде изабран. На крају је за првог извршног директора Агенције изабран британски представник Ник Витни (Nick Witney) (2004-2007).¹³

Образовање Европске агенције за одбрану имало је двоструки ефекат на сарадњу држава чланица у области наоружања. С једне стране, образован је нови институционални оквир у области безбедносне и одбрамбене политике ЕУ. Са друге стране, започето је стварање европског тржишта војне опреме, захваљујући деловању Агенције. Без прибегавања комунитарној методи, успостављен је низ правила и норми у циљу стварања европеизованог тржишта опреме.¹⁴ Ипак, образовање Агенције представљало је истовремено и својеврстан парадокс: иако је представљала корак напред у образовању сарадње држава чланица у области наоружања, Агенција је истовремено представљала средство за одржавање *status quo*-а у погледу образовања заједничке политике у овој области.¹⁵ И Француска и Велика Британија, иако иницијатори оснивања овог органа, заговарали су међувладин приступ у деловању Агенције од самог почетка, одбацујући било какву могућност о ширењу овлашћења Агенције, као и деловању Комисије у овој области.

У првим годинама након оснивања, Агенција је предузела низ иницијатива и усвојила више докумената у циљу промовисања стандардизације процедура набавке војне опреме, али и сарадње у области капацитета и јачања индустријске базе

13 Након Ника Витнија, за извршног директора Агенције изабран је француски представник Клод-Франс Арно (Claude-France Arnauld). Тренутни извршни директор Агенције је шпански представник Хорхе Домек (Jorge Domecq), постављен 2015. године на предлог Високе представнице ЕУ Федерике Могерини (Federica Mogherini), чији је мандат као извршног директора Агенције продужен до фебруара 2020. године.

14 Udo Diedrichs, "Modes of governance in the EU's Common Foreign and Security Policy", in Udo Diedrichs, Wulf Reiners, Wolfgang Wessels (eds.), *The Dynamics of Change in EU Governance*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2011, стр. 166.

15 Martin Trybus, "The new European Defence Agency: a contribution to a common European Security and Defence Policy and a challenge to the Community *acquis*?", *Common Market Law Review*, vol. 43, n° 3, 2006, p. 698.

наоружања. У новембру 2005. године Агенција усвојила тзв. Кодекс понашања у области војних набавки (*Code of Conduct on Defence Procurement*), којим државе чланице добровољно прихватају да поштују одређене принципе и модалитете деловања у области набавке војне опреме. Кодекс понашања представљао је компромис између два опречна становишта. Један број држава, предвођен Француском, заговарао је развој заштићеног европског тржишта наоружања, уз инсистирање на европским добављачима, док је Велика Британија заступала мишљење о неопходности држава чланица да изаберу снабдеваче изван ЕУ.¹⁶ Основ Кодекса је принцип добровољности држава, које су у сваком тренутку слободне да откажу учешће у области сарадње у области војне опреме. Основни принципи на којима је Кодекс заснован је правичан и једнак третман добављача, и укључује транспарентност и јавност информација, тј. пружање информација, преко електронског билтена на сајту Агенције, о понудама и набавкама за уговоре веће од милион евра.¹⁷ Агенција је 2005. године усвојила и Кодекс добре праксе у ланцу снабдевања (*Code of Best Practice in the Supply Chain*), у циљу фаворизовања учешћа средњих и малих предузећа у програмима војне опреме и технологије. Циљ Кодекса је успостављање фер конкуренције у ланцу снабдевања и подстицање процене и избора добављача на равноправној основи. Основно начело на коме се Кодекс заснива је конкурентност приликом избора добављача, како би средња и мала предузећа имала једнаке шансе у ланцу снабдевања.¹⁸ У том циљу, од 2007. године уведен је електронски билтен на сајту Агенције (*Electronic Bulletin Board – Industry Contracts*), путем којег могу да конкуришу средња и мала предузећа која желе да учествују као подизвођачи у оквиру програма војне опреме. Усвајањем Кодекса понашања у

16 Stacy Ferraro, "European Defence Agency: Facilitating Defense Reform or Forming Fortress Europe?", *Transnational Law & Contemporary Problems*, vol. 16, n° 2, 2007, стр. 599.

17 Hélène Masson, «Union européenne et Armement. Des dispositions du traité de Lisbonne aux propositions de directive de la Commission européenne», *Recherche&Documents*, n° 9, 2008, Fondation pour la recherche stratégique, Paris, стр. 39. Видети и: European Defence Agency, "The Code of Conduct on Defence Procurement of the EU Member States participating in the European Defence Agency", Internet, <http://www.eda.europa.eu/docs/documents/code-of-conduct-on-defence-procurement.pdf?sfvrsn=0, 26/01/2019>.

18 European Defence Agency, "The Code of Best Practice in the Supply Chain", Internet, http://www.eda.europa.eu/docs/documents/EDA_Code_of_Best_Practice_in_the_Supply_Chain.pdf?sfvrsn=0, 27/01/2019.

области војних набавки, Агенција је увела одређене процедуре и правила са циљем побољшања сарадње и интегрисаности процеса набавке војне опреме. Захваљујући томе, формиран је оквир за социјализацију између држава чланица учесница у раду Агенције, који према појединим ауторима омогућава постепено превазилажење међувладине логике у области тржишта војне опреме.¹⁹

Агенција је у првим годинама свог постојања усвојила и Европску стратегију о сарадњи у области наоружања (*European Armaments Cooperation Strategy, 2008*), која је усмерена на реализацију три стратешка циља. Прво, циљ је да се подржи и олакша сарадња у погледу потреба у области капацитета. У том смислу, деловање Агенције било је усмерено на “подизање свести” држава чланица о неопходности утврђивања националних стратегија набавке војне опреме и коришћења средстава у области истраживања и технологије. Друго, циљ Агенције је да се развије индустријска и технолошка база наоружања као и да се обезбеде њој намењене инвестиције, у циљу подржавања будућих заједничких програма. Овај циљ изискује не само сарадњу између држава чланица, већ и између држава и индустрије, као и већу транспарентност у области политике набавке војне опреме. Треће, Стратегија има за циљ да ојача ефективност и ефикасност сарадње у области наоружања.²⁰

3. ЕВРОПСКА КОМИСИЈА: КА СУПРАНАЦИОНАЛИЗАЦИЈИ СЕКТОРА НАОРУЖАЊА?

Упоредо са настојањима држава чланица да “заштите” сектор наоружања од супранационалних иницијатива, Европска комисија је још од 90-тих година XX века настојала да прошири овлашћења у сектору регулисања војног тржишта. Међутим, ова иницијатива наишла је на велики отпор држава чланица,

19 Josef Batora, “European Defence Agency: A Flashpoint of Institutional Logics”, *West European Politics*, vol. 32, n° 6, 2009, стр. 1094.

20 European Defence Agency, “European Armaments Cooperation Strategy”, Internet, http://www.eda.europa.eu/docs/documents/EDA_European_Armaments_Co-operation_Strategy.pdf, 12/06/2019.

које су желеле да ову супранационалну институцију удаље од сектора наоружања, те су стога инсистирале на развоју сарадње у оквиру међувладиних органа и форума изван ЕУ, а касније у оквиру Европске агенције за одбрану.²¹

Деловање Комисије било је усмерено на постепено образовање европског тржишта војне опреме. То је уједно значило и “превазилажење” одредби члана 346 УФЕУ, који се односи на дерогације правила унутрашњег тржишта у области наоружања. Наиме, сектор наоружања је од самог почетка интеграционог процеса имао специфичан правни статус у односу у на прописе унутрашњег тржишта ЕУ. Израз ове специфичности представљао је члан 296 Уговора о ЕУ, који након усвајања Лисабонског уговора постаје члан 346 Уговора о функционисању ЕУ, а чија је сврха да успостави равнотежу између тржишних интереса ЕУ и националних безбедносних интереса држава чланица.²² Поменути члан предвиђа дерогацију правила унутрашњег тржишта у области наоружања у два случаја. С једне стране, државе чланице могу да се позивају на појам националне безбедности као на основни мотив за изузеће тржишта наоружања од примене правила комунитарног права. С друге стране, предвиђено је право на тајност, тј. државе чланице су имале могућност да одбију да пруже податке или да предузму све неопходне мере у циљу заштите њихових “битних безбедносних интереса”.

Упркос чињеници да дерогација садржана у члану 296/346 није била аутоматска, она је постепено постала основно правило, и сектор наоружања је временом био у потпуности изузет од примене комунитарних правних правила, јер је већина држава чланица тумачила овај члан као аутоматско и опште изузеће војног сектора од примене правила унутрашњег тржишта.²³ Државе чланице су појам “безбедносних интереса”

21 Marc R. DeVore, “Organisations at war: The EDA, NATO and the European Commission”, in Nikolaos Karampekios, Iraklis Oikonomou (eds.), *The European Defence Agency. Arming Europe*, Routledge, London and New York, 2015, стр. 181. Видети такође: Johanna Strikwerda, “Sovereignty at stake? The European Commission’s proposal for a Defence and Security and Procurement Directive”, *European Security*, vol. 26, n° 1, 2017, стр. 21.

22 Дејана Вукчевић, «Дерогација правила унутрашњег тржишта у области наоружања», *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, вол. бр. 3, 2010, стр. 272.

23 Martin Trybus, “The EC Treaty as an Instrument of European Defence Integration: Judicial Scrutiny of Defence and Security Exceptions”, *нав. дело*, стр. 1354.

одређивале веома широко како би избегле интервенцију Комисије у области наоружања, док су истовремено настојале да подржавају и фаворизују националне војне индустрије. Ова ситуација била је олакшана чињеницом да Суд правде ЕУ није установио дефиницију “битних безбедносних интереса”, иако су одредбе члана 296/346 биле уско повезане са овим појмом.²⁴

Становиште које је Комисија заступала од самог почетка је да сектор наоружања представља специфичну област, али област на коју се морају примењивати комунитарна правна правила, осим дерогација предвиђених чланом 346 УФЕУ. Активност ове институције је стога била усмерена на рестриктивну примену овог члана, као и на спречавање држава чланица да у потпуности изузму овај сектор од примене правила унутрашњег тржишта.²⁵ Међутим, све до 2004. године, њене иницијативе биле су безуспешне, наилазећи на велики отпор држава чланица.²⁶ Стога је Комисија прибегла индиректном приступу у циљу ширења својих овлашћења. Уместо вршења директног притиска на државе чланице, Комисија је “инструментализовала” Суд правде ЕУ тврдећи да праксе влада држава чланица често крше одредбе члана 346 УФЕУ, те је процесуирала случајеве у којима су ова кршења била очигледна, настојећи на тај начин да изврши притисак на државе чланице.²⁷ Деловање Комисије било је праћено настојањем да се упоредо усвоји нови регулаторни оквир који би спречио спровођење протекционистичке политике влада држава чланица у области набавке војне опреме.²⁸ Тако су на иницијативу Комисије Савет ЕУ и Европски парламент усвојили две директиве у циљу побољшања економске ефикасности војног сектора, поједностављења правила која се примењују на европско тржиште војне опреме и спречавања спровођења

24 Дејана Вукчевић, «Дерогација правила унутрашњег тржишта у области наоружања», *нав. дело.*, стр. 275.

25 *Исто.*, стр. 280.

26 Cf. Michael Blauberger, Moritz Weiss, “If you can’t beat me, join me! How the Commission pushed and pulled member states into legislating defence procurement”, *Journal of European Public Policy*, vol. 20, n° 8, 2013.

27 Marc R. DeVore, “Organisations at war: The EDA, NATO and the European Commission”, *нав. дело.*, стр. 181.

28 Luc Mampaey, Virginie Moreau, Yannick Quéau, Jihan Seniora, “Study on the implementation of Directive 2009/43/EC on transfers of defence-related products”, GRIP Final Report, 2014, стр. 6.

протекционистичке политике влада држава чланица у области набавке војне опреме.²⁹

Прва директива (2009/43/ЕЗ) односи се на поједностављивање услова трансфера војних производа унутар ЕУ.³⁰ Циљ ове директиве је да успостави поједностављен, флексибилан и усаглашен систем контроле трговине војних добара унутар ЕУ. На тај начин, ова трговина постала би део либерализованог унутрашњег тржишта ЕУ. Иницијатива Комисије је, у том погледу, била усмерена на становиште да трговина војних добара унутар ЕУ не може више бити сагледава као извоз/увоз већ као трансфер добара. У том смислу, Директива предвиђа издавање лиценци тј. претходног одобрења за трансфер војних производа унутар ЕУ. Предвиђене су три врсте лиценци: опште, глобалне и индивидуалне лиценце.³¹ Директивом су успостављени и механизми узајамног поверења између држава чланица, као и између држава чланица и компанија, нарочито у погледу обавезе вођења евиденције за добављаче, издавања сертификата за примаоце и могућности повезивања преноса са извозним ограничењима. У том циљу, направљена је разлика између трансфера који се односе на војне производе унутар ЕУ и извоза који обухватају испоруку тих производа у треће земље.

Одредбе Директиве 2009/43 предвиђају, дакле, замену досадашњег система појединачних лиценци, које су биле неопходне за сваки производ намењен за војну употребу, са

²⁹ Исто.

³⁰ Directive 2009/43/EC of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 simplifying terms and conditions of transfers of defence-related products within the Community, *Official Journal of the European Union*, L 146, 10. 06. 2009, стр. 1.

³¹ Опште лиценце издају државе чланице и оне омогућавају добављачима на територији те државе да без ограничења у погледу количине или износа и без претходног одобрења обављају трансфер војне опреме наведене у лиценци ка једној или више категорија адресата који се налазе у другој држави чланици. Њихов циљ је дакле, да омогуће уклањање административних баријера везаних за прекомерну употребу индивидуалних лиценци за пренос производа у оквиру ЕУ који се не сматрају «проблематичним». Што се тиче држава чланица, оне имају слободу да одреде који производи испуњавају услове за различите врсте лиценци и да утврде услове за њихово добијање. Глобалне лиценце се одобравају на захтев добављача и њима се добављач овлашћује да без органичења у погледу количине или износа, и без захтева за тражењем одобрења за сваку трансакцију, врши пренос једне или више категорија војних производа наведених у глобалној лиценци ка адресатима који се налазе на територији једне или више држава чланица. Коначно, индивидуалне дозволе се издају на захтев индивидуалних добављача и омогућавају трансфер одређене количине војне опреме ка коначном примаоцу - Члан 4.2. Директиве 2009/43/ЕЗ.

општим и глобалним лиценцама, које би покривале више трансакција. Ипак, иако Директива има за циљ образовање униформног система за издавање дозвола унутар ЕУ, још увек постоје значајне разлике међу државама чланицама у том погледу. Ипак, смернице садржане у Директиви представљају први корак ка “обликовању” националних система извоза оружја у правцу европеизованог система издавања дозвола.

Усвајање друге директиве, 2009/81/ЕЗ, која се односи на набавке у сектору одбране, наишло је на отпор већине држава чланица ЕУ, које су захтевале да се за ово питање усвоје правни акти у оквиру “другог” стуба, тј. у оквиру међувладине сарадње. Међутим, притисак који је Комисија вршила на државе чланице подизањем тужби пред Судом правде ЕУ у погледу злоупотребе члана 346 УФЕУ, приморао је владе држава чланица да преговарају о будућој директиви Комисије која се односила на набавке у домену одбране и безбедности.³² Коначно, Савет и Парламент су у јулу 2009. године усвојили директиву 2009/81/ЕЗ о координацији процедура за набавку одређене радне снаге, роба и услуга од стране уговорних органа или тела у области одбране и безбедности.³³ Директива се заснива на неопходности увођења транспарентности, једнакости третмана и одсуства дескриминације у сектору безбедности и одбране, уз истовремено одсуство угрожавања легитимних безбедносних интереса држава чланица. Према Директиви, процедура јавних набавки у овим областима убудуће мора да поштује заједничке прописе јавних набавки, нарочито прописе о јавности и транспарентности, као и недискриминаторне критеријуме за селекцију кандидата. Значај Директиве огледа се у томе што предвиђа да сектор одбране и званично буде означен као део јединственог тржишта, на који се примењују комунитарни прописи у набавци оружја, муниције и ратног материјала. Међутим, као и до сада, државе чланице се могу позвати на дерогацију садржану у члану 346 како би избегле

32 Marc R. DeVore, “Organisations at war: The EDA, NATO and the European Commission”, *нав. дело*, стр. 181.

33 Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts by contracting authorities or entities in the fields of defence and security and amending Directives 2004/17/EC and 2004/18/EC, *Official Journal of the European Union*, L 216, 20.8.2009, стр. 76.

примену комунитарних правних правила, уколико сматрају да би њихови основни безбедносни интереси били угрожени.

Директива 2009/81 представља први супранационални правни акт који интегрише трговину и производњу војне опреме и услуга, замењујући праксу појединачних тендерских акција приликом преговарања са јавним стандардним оперативним процедурама набавке војне опреме.³⁴ Такође, Директива омогућава прилагођен систем набавке опреме који ће омогућити државама чланицама да заштите њихове безбедносне интересе без позивања на одредбе члана 346 УФЕУ, што ће омогућити боље усклађивање са одредбама комунитарног права везаним за унутрашње тржиште са циљем стварања конкурентног европског тржишта војне опреме и јаке индустријске и технолошке базе наоружања.³⁵ Крајњи циљ ове директиве је да се омогући уклањање свих трговинских баријера како би тржиште војне опреме функционисало као комерцијално тржиште.

Међутим, имплементација Директиве није се одвијала без тешкоћа. Упркос року од две године који су државе чланице имале на располагању у циљу имплементације одредби Директиве у националне законске оквире, многе од држава чланица нису поштовале овај рок. У складу са чланом 258 УФЕУ, Комисија је започела прекршајни поступак против 23 државе чланице слањем писмених обавештења.³⁶ У септембру 2012. године, Комисија је затражила од Суда правде ЕУ да уведе дневне новчане казне за четири државе чланице (Холандија, Луксембург, Пољска, Словенија) све до потпуне имплементације Директиве.³⁷ Коначно, имплементација Директиве у свим државама чланицама окончана је у марту 2013. године.

---

34 Michael Blauberg, Moritz Weiss, "If you can't beat me, join me! How the Commission pushed and pulled member states into legislating defence procurement", *Journal of European Public Policy*, vol. 20, n° 8, 2013, стр. 1125.

35 Katharina Weiner, "Towards European Preferences? Implications of Directive 2009/81/EC on Domestic Preferences in Defence Procurement", *The Procurement Lawyer*, vol. 47, n° 3, 2012, стр. 16.

36 Hélène Masson, Kévin Martin, "The Directive 2009/81/EC on Defence and Security Procurement under Scrutiny", *Recherches&Documents*, n° 3, 2015, стр. 16.

37 Исто.

Иако су усвајање и имплементација две директиве Комисије имали за циљ успостављање европског тржишта војне опреме, државе чланице ЕУ су наставиле да се позивају на изузећа садржана у члану 346 УФЕУ, укључујући протекционистичку праксу издавања лиценци и набавке домаће војне опреме.³⁸ Европска агенција за одбрану је утврдила да је током 2014. године 77,9% од свих војних набавки обављено на националном нивоу, док је Европски парламент у извештају из 2015. године истакао да је директива 2009/81/ЕЗ фаворизирана за набавке које се односе на услуге и опрему “мање” стратешке вредности, док је већина војних уговора који су имали структурални ефекат на индустријску и технолошку базу наоружања нотификована уз заобилажење Директиве.³⁹

4. “СУПРАНАЦИОНАЛНИ МЕЂУВЛАДИН ПРИСТУП” У ОБЛАСТИ НАОРУЖАЊА?

Наведене иницијативе Комисије које су усмерене не само на развој европског тржишта војне опреме, већ и одбрамбене димензије ЕУ, која је деценијама била запостављена у односу на безбедносну димензију, представљају значајан корак у процесу европеизације политике наоружања ЕУ.⁴⁰ Овај нови “замах” отвара нове могућности и за индустријски сектор и за политичке одлучиоце, али и покреће значајна институционална питања, посебно у погледу поделе задатака између Комисије, Европске агенције за одбрану и држава чланица ЕУ.

Упоредо са тежњом Комисије да се што више укључи у сектор војне опреме и прошири своја овлашћења у овом домену, државе чланице су у оквиру Европске агенције за одбрану настојале да ограние њено деловање и да преко Агенције остваре сарадњу и дубљу хармонизацију војних потреба. Током првих година постојања Агенције, државе

38 Steven Blockmans, “The EU’s modular approach to defence integration: an inclusive, ambitious and legally binding PESCO?”, *Common Market Law Review*, vol. 55, 2018, стр. 1798.

39 Исто. Видети такође: European Parliament, Directorate General for External Policies, “The impact of the ‘defence package’ Directives on European defence”, June 2015, Internet, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549044/EXPO_STU\(2015\)549044_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549044/EXPO_STU(2015)549044_EN.pdf), 21/06/2019.

40 Cf. Thierry Tardy, “Does European defence really metter? Fortunes and misfortunes of the Common Security and Defence Policy”, *European Security*, vol. 27, n° 2, 2018, стр. 119-137.

чланице су настојале да развију деловање Агенције у области интеграције тржишта и да је наметну као кључног актера у тој области. Деловање Агенције је од самог почетка било усмерено на усвајање различитих облика тзв. “меке” регулативе. Услед ограничења која су се тицања њеног буџета⁴¹ и међувладиног начина деловања, Агенција је развила *ad hoc* приступ развоју интегрисаног тржишта, усмеравајући се на иницијативе промовисања напора држава чланица у циљу развоја интегрисане војне индустрије.⁴² Поједини аутори наводе да је већина пројеката које је Агенција водила од почетка била усмерена на проверу изводљивости ових пројеката.⁴³ Ипак, и поред тога што су овлашћења Агенције била скромна, а регулатива коју је усвојила необавезујућег карактера, постепено је успостављена пракса поштовања правила Агенције. Подстицањем дијалога и интеракције између њених чланица, државе чланице су се постепено “навикавале” на нова правила која је Агенција усвојила, без обзира на њихов необавезујући карактер.

Европски савет из децембра 2013. године представљао је прекретницу у даљем развоју безбедносне и одбрамбене политике ЕУ и јачању европске одбрамбене индустрије. У закључцима Савета истакнуто је да је неопходно побољшати развој капацитета и омогућити јачање европске одбрамбене индустрије. У том циљу, истакнуто је да европско тржиште војне опреме треба да буде засновано на отворености, једнаком третману и могућностима, као и на транспарентности свих европских добављача.⁴⁴ Након усвајања Глобалне стратегије ЕУ (EU Global Strategy- EUGS) у јуну 2016. године, покренут је низ нових иницијатива на нивоу ЕУ у циљу јачања сарадње држава чланица и области безбедности и одбране, укључујући и јачање политике наоружања у оквиру ЕУ. Нове иницијативе укључивале су значајне улоге како Европске комисије, тако

41 Буџет Агенције износио је 30 милиона евра годишње.

42 Daniel Fiott, “The European Commission and the European Defence Agency: A Case of Rivalry?”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 53, n° 3, 2015, стр. 545.

43 Данијел Фиот наводи податак да је од 2004. године, већина од 106 пројеката које је водила Агенција била усмерена на проверу изводљивости пројеката- Daniel Fiott, «The European Commission and the European Defence Agency: A Case of Rivalry?», *нав. дело.*, стр. 545.

44 European Council, 19/20 December 2013, Conclusions, Brussels, 20 December 2013, Internet, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/140245.pdf, 24/06/2019, стр. 8.

и Европске агенције за одбрану, као и њихову међусобну интеракцију.

У новембру 2016. године, Комисија је покренула иницијативу под називом Акциони план европске одбране (*European Defence Action Plan- EDAP*), са циљем образовања Европског фонда за одбрану као значајног инструмента у развоју војних капацитета у оквиру безбедносне и одбрамбене политике ЕУ и јачања европске војне индустрије у целини.⁴⁵ Циљ Фонда је да обезбеди подршку инвестицијама везаним за заједничка истраживања и заједнички развој војне технологије и опреме. Дугорочно, Фонд је замишљен као инструмент за јачање конкурентности и иновативности европске одбрамбене технолошке и индустријске основе наоружања. У том смислу, предвиђено је да Фонд има две димензије (тзв. “прозоре”) који би били комплементарни али различити у погледу правне структуре и буџетских извора.⁴⁶ Једна димензија, усмерена на истраживање (тзв. *research window*) односи се на финансирање заједничких истраживања у области иновативних војних технологија (електроника, роботика, енкриптовани софтвери). Пројекти које би Фонд финансирао биће одабрани на основу приоритета у области капацитета, које ће бити договорене између држава чланица.⁴⁷ У том смислу, Комисија је предложила да се из буџета ЕУ издвоји 25 милиона евра за истраживање у области одбране за 2017. годину, а предвиђено је да овај износ може да износи и до 90 милиона евра до 2020. године. Што се тиче друге димензије Европског фонда за одбрану (тзв. *capability window*), она би финансијски омогућавала државама чланицама да заједнички купују одређене производе како би смањили трошкове, а на основу договора између држава чланица које би желеле да поседују сопствену технологију и

45 European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, “European Defence Action Plan”, Brussels, 30.11. 2016, COM(2016) 950 final, Internet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/com_2016_950_fl_communication_from_commission_to_inst_en_v5_p1_869631.pdf, 24/06/2019.

46 European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, “Launching the European Defence Fund”, COM (2017) 295 final, Brussels, 07.06. 2017, Internet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/launching_the_european_defence_fund.pdf, 25/06/2019, стр. 4.

47 Исто.

опрему. Примера ради, државе чланице могу заједнички да улажу у технологију везану за беспилотне летилице, или да заједнички купују хеликоптере како би умањили трошкове. На основу студије Комисије о процесу издатака, предвиђено је издвајање до 5 милијарди евра у ове сврхе.⁴⁸ Иако ће финансијски доприноси у овој области углавном долазити од држава чланица, буџет ЕУ, тј. Европски фонд за одбрану ће подстицати сарадњу у области одбране смањењем ризика у ранијим фазама циклуса индустријског развоја.

Европски фонд за одбрану треба да омогући развој интегрисаног европског тржишта одбране, упоредо са применом две директиве усвојене 2009. године за сектор одбране (2009/43/ЕС и 2009/81/ЕС). Овај циљ подразумева не само подстицање конкурентности, ефикасности и иновација у области европске војне индустрије, већ и подржавање заједничких акција и прекограничне сарадње између правних субјеката у ЕУ, као и бољу искоришћеност индустријског потенцијала иновација, истраживања и технолошког развоја, чиме би се омогућила стратешка аутономија Европске уније. Европским фондом за одбрану управља тзв. Координациони одбор, који окупља Комисију, Високог представника за ЗСБП, Европску агенцију за одбрану и, уколико је потребно, представнике индустрије.

Управљање Европским фондом за одбрану указује на мешавину међувладиних и супранационалних прерогатива. С једне стране, Фондом, али и свим финансијским аранжманима ЕУ, управљаће Европска комисија. Међутим, имплементација овог фонда биће у рукама Европске агенције за одбрану. Стога је у мају 2017. године потписан споразум између Агенције и Комисије (тзв. "delegation agreement").⁴⁹ На тај начин Агенција, са једне стране, представља орган у служби држава чланица, а са друге стране, имплементира у име Комисије програме ЕУ који су везани за област одбране.⁵⁰ Такође, правни основ за нови оквир за финансирање иницијатива у области одбране заснива се на члановима 173, 182 и 283 Уговора о функционисању

48 Исто, стр. 5.

49 Anna Herranz-Surrallés, "Paradoxes of parliamentarization in European security and defence: when politicization and integration undercut parliamentary capital", *Journal of European Integration*, vol. 41, n° 1, 2019, стр. 34.

50 Исто.

ЕУ, везаним за истраживање и индустрију. У том погледу, заобиђена је највећа правна препрека, тј. члан 41.2. Уговора о ЕУ, који садржи ограничење да буџет ЕУ не може бити коришћен за издатке који произилазе из операција које имају војне или одбрамбене импликације. Комисија је инсистирала на финансирању Европског фонда за одбрану из буџета ЕУ истицањем повезаности између њених правних надлежности у области истраживања и индустрије и у области одбрамбене индустрије.⁵¹

Да ли је у светлу нових иницијатива упитно позивати се на ригидну вишедеценијску поделу национално/наднационално у области безбедносне политике ЕУ, а самим тим и сектора наоружања као њене битне димензије? Услед одсуства квалификоване већине као начина доношења одлука у овој области, државе чланице су од самог почетка постојања ове политике усмерене на континуирану интеракцију. Процес социјализације, који се реализује захваљујући интеракцији између држава чланица, доводи до ширења норми и правила које превазилазе националне оквире.⁵² Кроз процес социјализације, државе присвајају нове идеје, које су затим институционализоване у политичке структуре на нивоу ЕУ и утичу на националне политике држава чланица. Тако се без експлицитног прибегавања комунитарним методама политика наоружања ЕУ постепено развија у правцу денационализације, умањујући на тај начин улогу држава чланица. Иако овлашћења у овој области остају формално у крајњој инстанци у рукама држава чланица, формулисање и спровођење ове политике реализују се у оквиру институција ЕУ.⁵³ Стога се сектор наоружања може посматрати као облик “супранационалног међувладиног приступа”, како је то нагласио Џолион Ховорт (Jolyon Howorth), у коме постоји преклапање између ова два начина одлучивања, који су у интерактивном и симбиотичком

---

51 Pierre Haroche, “Supranationalism strikes back: a neofunctionalist account of the European Defence Fund”, *Journal of European Public Policy*, 2019, DOI: <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080/13501763.2019.1609570>, стр.10.

52 Cf. Michael Smith, “Institutionalization, Policy Adaptation and European Foreign Policy Cooperation”, *European Journal of International Relations*, vol. 10, n° 1, 2004.

53 Дејана Вукчевић, «Социјализација и европеизација у оквиру ЕУ: случај Политичко-безбедносног комитета и Војног комитета ЕУ», *Национални интерес*, вол. 21, бр. 3, 2014, стр. 18-19.

односу.⁵⁴ Пример Европског фонда за одбрану јасно оспорава ригидност поделе национално/супранационално у сектору наоружања. Иако је оснивање Европске агенције за одбрану представљао парадокс, будући да је ово тело формирано као “штит” међувладине сарадње, уз истовремено постојање “интеграционистичких” тенденција, постепено је деловање Агенције окренуто у наднационалном “духу”, како услед процеса социјализације, тако и под утицајем Комисије и њеног деловања, те је сектор наоружања постао пример порозности поделе на национално и наднационално. Симбиотички и интерактиван однос два органа, нарочито након усвајања Европског фонда за одбрану, указује на образовање новог облика међувладине сарадње”, коју можемо назвати “супранационалним међувладиним приступом”.

5. ЗАКЉУЧАК

У раду је разматрана дихотомија национално/супранационално у сектору наоружања. Кроз анализу деловања Европске агенције за одбрану и Европске комисије, циљ рада био је да укаже на “одрживост” поделе национално/наднационално у овом сектору, тј. на оправданост ове дихотомије у овом сектору. У раду се заступа становиште да је политика наоружања “европеизована” тј. да је и поред формалне доминације међувладине сарадње у овом сектору, без експлицитног прибегавања комунитарним методама, захваљујући процесу социјализације дошло до денационализације тј. смањења утицаја држава чланица у овом сектору. Дихотомија национално/наднационално постаје порозна нарочито услед нових иницијатива које су уследиле у сектору одбране након усвајања Европске глобалне стратегије, а које се превасходно односе на образовање Европског фонда за одбрану. Ова иницијатива указује на преклапање националног и наднационалног начина одлучивања у сектору наоружања, те указује на њихов интерактивни и симбиотички однос и превазилази ригидност поделе национално/супранационално. У раду се закључује да се концепт тзв. “супранационалне међувладине сарадње” може применити на сектор наоружања,

54 Jolyon Howorth, “Decision-making in security and defence policy: Towards supranational intergovernmentalism?”, *Cooperation and Conflict*, vol. 47, n° 4, 2012, стр. 434.

будући да политика наоружања постаје нови облик интеграције који превазилази класични међувладин приступ али притом не доводи до класичног супранационализма.

ЛИТЕРАТУРА

- Вукчевић, Дејана, «Социјализација и европеизација у оквиру ЕУ: случај Политичко-безбедносног комитета и Војног комитета ЕУ», *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, вол. 21, бр. 3, 2014, стр. 9-28.
- Вукчевић, Дејана, «Дерогација правила унутрашњег тржишта у области наоружања», *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, вол. бр. 3, 2010, стр. 271-288.
- Batora, Josef, “European Defence Agency: A Flashpoint of Institutional Logics”, *West European Politics*, vol. 32, n° 6, 2009, pp. 1075-1098.
- Blauburger, Michael, Weiss, Moritz, “If you can’t beat me, join me! How the Commission pushed and pulled member states into legislating defence procurement”, *Journal of European Public Policy*, vol. 20, n° 8, 2013, стр. 1120-1138.
- Blockmans, Steven, “The EU’s modular approach to defence integration: an inclusive, ambitious and legally binding PES-CO?”, *Common Market Law Review*, vol. 55, 2018, стр. 1785-1826.
- Council Decision (CFSP) 2015/1835 of 12 October 2015 defining the statut, seat and operational rules of the European Defence Agency (recast), *Official Journal of the European Union*, L 266, 13.10. 2015.
- Council Decision 2011/411/CFSP of 12 July 2011 defining the statut, seat and operational rules of the European Defence Agency and repeaing Joint Action 2004/551/CFSP, *Official Journal of the European Union* , n° L 183, 13.07. 2011.

- Council Joint Action 2004/551/CFSP of 12 July 2004 on the establishment of the European Defence Agency, *Official Journal of the European Union*, L 245, 17. 7. 2004.
- DeVore, Marc R., “Organisations at war: The EDA, NATO and the European Commission”, in Nikolaos Karampekios, Iraklis Oikonomou (eds.), *The European Defence Agency. Arming Europe*, Routledge, London and New York, 2015, стр. 171-188.
- Diedrichs, Udo, “Modes of governance in the EU’s Common Foreign and Security Policy”, in Udo Diedrichs, Wulf Reiners, Wolfgang Wessels (eds.), *The Dynamics of Change in EU Governance*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, 2011, стр. 210-238.
- Directive 2009/43/EC of the European Parliament and of the Council of 6 May 2009 simplifying terms and conditions of transfers of defence-related products within the Community, *Official Journal of the European Union*, L 146, 10. 06. 2009.
- Directive 2009/81/EC of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 on the coordination of procedures for the award of certain works contracts, supply contracts and service contracts by contracting authorities or entities in the fields of defence and security and amending Directives 2004/17/EC and 2004/18/EC, *Official Journal of the European Union*, L 216, 20.8.2009.
- European Defence Agency, “European Armaments Cooperation Strategy”, Internet, http://www.eda.europa.eu/docs/documents/EDA_European_Armaments_Cooperation_Strategy.pdf, 12/06/2019.
- European Council, 19/20 December 2013, Conclusions, Brussels, 20 December 2013, Internet, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/ec/140245.pdf, 24/06/2019.

- European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, “European Defence Action Plan”, Brussels, 30.11. 2016, COM(2016) 950 final, Internet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/com_2016_950_f1_communication_from_commission_to_inst_en_v5_p1_869631.pdf, 24/06/2019.
- European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Region, “Launching the European Defence Fund”, COM (2017) 295 final, Brussels, 07.06. 2017, Internet, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/launching_the_european_defence_fund.pdf, 25/06/2019.
- European Defence Agency, “The Code of Best Practice in the Supply Chain”, Internet, http://www.eda.europa.eu/docs/documents/EDA_Code_of_Best_Practice_in_the_Supply_Chain.pdf?sfvrsn=0, 27/01/2019.
- European Defence Agency, “The Code of Conduct on Defence Procurement of the EU Member States participating in the European Defence Agency”, Internet, <http://www.eda.europa.eu/docs/documents/code-of-conduct-on-defence-procurement.pdf?sfvrsn=0>, 26/01/2019.
- European Parliament, Directorate General for External Policies, “The impact of the ‘defence package’ Directives on European defence”, June 2015, Internet [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549044/EXPO_STU\(2015\)549044_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/549044/EXPO_STU(2015)549044_EN.pdf), 21/06/2019.
- Ferraro, Stacy, “European Defence Agency: Facilitating Defense Reform or Forming Fortress Europe?”, *Transnational Law & Contemporary Problems*, vol. 16, n° 2, 2007, стр. 549-620.
- Fiott, Daniel, “The European Commission and the European Defence Agency: A Case of Rivalry?”, *Journal of Common Market Studies*, vol. 53, n° 3, 2015, стр. 542-557.

- Haroche, Pierre, “Supranationalism strikes back: a neo-functional account of the European Defence Fund”, *Journal of European Public Policy*, 2019, DOI: <https://www.tandfonline.com/action/showCitFormats?doi=10.1080/13501763.2019.1609570>, стр. 1-20.
- Herranz-Surrallés, Anna, “Paradoxes of parliamentarization in European security and defence: when politicization and integration undercut parliamentary capital”, *Journal of European Integration*, vol. 41, n° 1, 2019, стр. 29-45.
- Howorth, Jolyon, “Decision-making in security and defence policy: Towards supranational intergovernmentalism?”, *Cooperation and Conflict*, vol. 47, n° 4, 2012, стр. 433-453.
- Mampaey, Luc, Moreau, Virginie, Quéau, Yannick, Seniora, Jihan, «Study on the implementation of Directive 2009/43/EC on transfers of defence-related products», *GRIP Final Report*, Groupe de Recherche et d’Information sur la Paix et la Sécurité, Bruxelles, 2014, стр. 1-94.
- Masson, Hélène, Martin, Kévin, «The Directive 2009/81/EC on Defence and Security Procurement under Scrutiny», *Recherches&Documents*, n° 3, Fondation pour la recherche stratégique, Paris, 2015, стр. 1-53.
- Masson, Hélène, «Union européenne et armement. Des dispositions du traité de Lisbonne aux propositions de directive de la Commission européenne», *Recherche&Documents*, n° 9, 2008, Fondation pour la recherche stratégique, Paris, стр. 1-41.
- Mawdsley, Jocelyn, “France, the UK and the EDA”, in Nikolaos Karampekios, Iraklis Oikonomou (eds.), *The European Defence Agency. Arming Europe*, Routledge, London and New York, 2015, стр. 139-154.
- Smith, Michael, “Institutionalization, Policy Adaptation and European Foreign Policy Cooperation”, *European Journal of International Relations*, vol. 10, n° 1, 2004, стр. 95-136.
- Strikwerda, Johanna, “Sovereignty at stake? The European Commission’s proposal for a Defence and Security and Procurement Directive”, *European Security*, vol. 26, n° 1, 2017, стр. 19-36.

- Tardy, Thierry, “Does European defence really metter? Fortunes and misfortunes of the Common Security and Defence Policy”, *European Security*, vol. 27, n° 2, 2018, стр. 119-137.
- Trybus, Martin, *Buying Defence and Security in Europe. The EU Defence and Security Procurement Directive in Context*, Cambridge University Press, Cambridge, 2014.
- Trybus, Martin, “The new European Defence Agency: a contribution to a common European Security and Defence Policy and a challenge to the Community acquis?”, *Common Market Law Review*, vol. 43, n° 3, 2006, стр. 667-703.
- Trybus, Martin, “The EC Treaty as an Instrument of European Defence Integration: Judicial Scrutiny of Defence and Security Exceptions”, *Common Market Law Review*, vol. 39, n° 6, 2002, стр. 1347-1372.
- Weiner, Katharina, “Towards European Preferences? Implications of Directive 2009/81/EC on Domestic Preferences in Defence Procurement”, *The Procurement Lawyer*, vol. 47, n° 3, 2012, стр. 16-20.

Dejana M. Vukasović

**NATIONAL VS. SUPRANATIONAL IN THE EU
ARMAMENT POLICY**

Resume

The paper analyzes the national/supranational dichotomy in the EU Armament Policy. To what extent can we talk about the supranationalization of this policy? Which form of political decision-making takes the EU Armament Policy in the light of the recent initiatives taken at the EU level? The article seeks to answer these questions. The paper firstly focuses on the institutional structure and functioning of the European Defense Agency, as an expression of intergovernmental cooperation, and points to the efforts of the member states to “protect” this sector from supranational initiatives. Then, the analysis is oriented towards the role of the Commission in the EU Armament Policy and its initiatives with the aim of expanding its powers in the armaments sector. This part is particularly oriented towards the adoption of Directives 2009/43/EC and 2009/18/EC and the difficulties related to their implementation and member states attitudes. Finally, the author analyzes the national/supranational dichotomy in the light of new initiatives taken at the EU level after the adoption of the European Global Strategy (EUGS). The special attention in this regard is devoted to the creation of the European Defence Fund and its role in the national/supranational divide. The author points to the rigidity of the national/supranational dichotomy as the only way of analyzing the armament sector and advantages the concept of “supranational intergovernmentalism”. It is argued that this concept can be applied to the EU Armament Policy, which is seen as a new form of integration that goes beyond the classic intergovernmental approach, but does not lead to the classical supranation-

alism. The EU armament sector can thus be regarded not as a rigid national/supranational dichotomy, but as an symbiotic and interatice relationship between national and supranational level.

Keywords: European Union, “supranational intergovernmentalism”, European Commission, European Defence Agency.

---

* Овај рад је примљен 29. јула 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

UDC 342.534.1(476)(438)

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.5>

Прегледни рад

Aksana Chmyha*

Russian State Social University, Minsk

THE LEGAL GROUNDS OF EMERGENCE AND TERMINATION OF MANDATES OF PARLIAMENTARIANS IN BELARUS AND IN POLAND: COMPARATIVE ANALYSIS

Resume

The existing grounds for granting and terminating Belarusian and Polish parliamentary mandates from the legal point of view are rather debatable nowadays. The article presents a comparative study of these legal categories based on the considerable historical, regional and legal similarity of the above neighbouring countries and their legal doctrines.

Keywords: the grounds for granting mandates of parliamentarians, the grounds for terminating mandates of parliamentarians, Parliament, Belarus, Poland.

INTRODUCTION

The existing grounds for granting and terminating Belarusian and Polish parliamentary mandates from the legal point of view are rather debatable nowadays, especially in legal polish and belarusian

---

* ch.ok.vas@gmail.com, ch.ok.vas@mail.ru

law science¹. The grounds for granting and terminating mandates of the Sejm's deputies, National Assembly Senators of the Republic of Poland, as well as those of deputies to the House of Representatives and Members of the Council of the Republic of the National Assembly of the Republic of Belarus, present a notable element that defines the legal standing of Belarusian and Polish Members of Parliament. Taking into account certain disputability of these legal elements in the MPs' status structures from the perspective of modern legal science, as well as the considerable historical, regional and legal similarity of the above neighbouring countries, let's perform a more detailed comparative study of these categories.

THE MAIN PART

Thus, the only rationale and legal circumstance for granting a mandate to a deputy of the House of Representatives is direct election. The legal circumstance for granting parliamentary mandates to the Members of the Council of the Republic is indirect election as well as the appointment by the President of Belarus.

Note that the constitutionally set number of mandates granted to the Lower Chamber of Belarusian Parliament – the House of Representatives – is 110. The Council of the Republic as the Upper Chamber of Belarusian Parliament is a territorial representation Chamber. All in all, there are 64 mandates for the Upper Chamber of Belarusian Parliament. Each region and the city of Minsk elect eight Members of the Council of the Republic by secret ballot at the local base level council sessions. Eight Members of the Council of the Republic are appointed by the President of the Republic of Belarus. The total number of parliamentary mandates set by the Constitution of the Republic of Belarus equals 174.

Legislative power in the Republic of Poland belongs to the Sejm and the Senate.

¹ Krzysztof Graewski Status prawny pos ła i senatora, Wydawnictwo sejmowe, Warszawa, 2006.; Paweł Sarnecki (red.) Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej., Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 2011.; Leszek Garlicki Prawo polskie konstytucyjne, zarys wykładu (wyd. 15), LIBER, Warszawa, 2011.; Wiesław Skszydło (red.) Polskie prawo konstytucyjne, Oficijna Wydawnicza VERBA, Lublin 2008.; Vasilevich, G.A. The constitution and problems of improvement of an electoral law in the Republic of Belarus / G.A. Vasilevich// Journal of russian law. – 1999. – No. 5/6. – pp. 149-157.; Nudnenko, L.A. Constitutional legal status of the deputy of the legislature governmental body in the Russian Federation/ L. A. Nudnenko. – SPb.: Yurid. Press center, 2004. – 473 pp. and other literature.

The Sejm is the Lower Chamber of the Parliament and consists of 460 deputies, also granted their mandates by election. Elections to the Polish Sejm are universal, equal, direct, proportional and conducted by secret ballot.

The Senate – the Upper Chamber – consists of 100 senators. Polish senators are granted their mandates by universal direct elections by secret ballot. The number of Polish parliamentary mandates totals 560.

Both direct and indirect elections in the Republic of Belarus are based on the principles of universality, equality, freedom and secret ballot, which demonstrates the democracy and the rule of law in the country. A good example of this is a statement by a Belarusian professor G.A. Vasilevich, who justly noted that only “free and fair elections give us the right to say that the people’s will as that of the only source of authority is identical to the election results”².

We should also emphasise the fact that the four-year term of office served by Belarusian Members of Parliament starts on the first day of the newly elected Chamber session and ends on the opening day of the first session of the House of Representatives of a newly assembled Council of the Republic (except for the cases provided for in Article 8 of the framework law)³. The above fact means that newly elected Members of Parliament start exercising their mandates on the day of the first session of the House of Representatives, Council of the Republic. Previous parliament Members stay in office up to the said date. In case of war, parliament Members’ term of office may be prolonged.

As for Poland, pursuant to Article 98 Section 1 of the Constitution the Polish Sejm and the Senate, as well as Belarusian Parliament Chambers, are elected for a four-year term of office. According to a Polish researcher, professor Pawel Sarnecky, this procedure is typical of the Polish parliamentary tradition⁴: it was

---

2 Vasilevich, G.A. The constitution and problems of improvement of an electoral law in the Republic of Belarus / G.A. Vasilevich// Journal of Russian law. – 1999. – No. 5/6. – pp. 149-157, p. 149.

3 About the status of the deputy of the House of Representatives, member of Council of the Republic of the National Assembly of Republic of Belarus: Law of Republic Belarus, 04. 11.1998, No. 196-Z: in an edition. Law of Republic Belarus of 17.07.2018.

4 Pawel Sarnecki (red.) Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej., Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 2011, p. 200, 242.

formed during the post-war period and has been applied since the year 1952 (we know that before World War II the Polish Parliament's term of office used to be 5 year). However, the assemblies of the Polish Parliament (1993 – 1997, 1997 – 2001, 2001 – 2005 and 2007 – 2011) have served a full four-year term of office. This circumstance, as professor Leszek Garlicki rightly states, can be explained by the fact that the tumultuous political events of the previous years presented an obstacle to observing the above period (for example, the 5th assembly Sejm (2005 – 2007) voluntarily wound up before time).

Note that Article 98 Section 1 of the Fundamental Law of Poland states that the term of office of the Sejm and the Senate shall begin on the day on which the Sejm assembles for its first sitting and shall continue until the day preceding the assembly of the Sejm of the succeeding term of office. These provisions also stay in force if the Sejm's term of office is prolonged or shortened. We believe that the above constitutional regulation serves to eliminate any chance of the executive power exceeding its authority during the period when the term of office of one Sejm and Senate is already over, but the succeeding one has not started yet, thus securing operational stability and continuity of the state power.

In fact, “we cannot hold recognition by the representative body that elects a deputy as a precondition for the above deputy's authority... This would contradict the very democratic core of the popular representation institution.”⁵

It should be noted that Polish legislation provides for just one circumstance that allows prolonging the Sejm's and the Senate's term of office. Namely, pursuant to the Constitution, “during a period of introduction of extraordinary measures, as well as within the period of 90 days following its termination, the term of office of the Sejm may not be shortened, nor may a nationwide referendum, nor elections to the Sejm, Senate, organs of local government nor elections for the Presidency be held, and the term of office of such organs shall be appropriately prolonged”. For this purpose, the regulation defines extraordinary measures as martial law, a state of emergency or a state of a natural disaster.

---

5 Bezuglov, A.A. Sovetsky deputy. State and legal status / A.A. Bezuglov. – M.: Yurid. lit, 1971. – 221 pp., p. 23-25.

The constitutional provision of the Republic of Belarus (Article 93) sets the following procedure for the Chambers of the Parliament to start work. The first session of Parliament after the elections is called by the Central Commission of the Republic of Belarus on Elections and National Referenda and is convened no later than 30 days after the elections. It should be noted that the order of recognizing the authority of people's deputies in the Republic of Belarus is related to a special procedure set by the Parliament chambers' regulations.

The first sitting of the newly elected Sejm takes place when summoned by the Polish President in accordance with the set procedure. Thus, the Senior Marshal appointed by the President out of the oldest deputies, opens the first sitting of the Lower Chamber. We consider it noteworthy that before the commencement of the performance of the mandate at the first sitting of the Sejm, deputies take the following oath in the presence of the Sejm: "I do solemnly swear to perform my duties to the Nation diligently and conscientiously, to safeguard the sovereignty and interests of the State, to do all within my power for the prosperity of the Homeland and the well-being of its citizens, and to observe the Constitution and other laws of the Republic of Poland". The oath may also be taken with the additional sentence "So help me, God". The deputy's oath taking procedure and the election of the Marshal of the Sejm are held by the Senior Marshal. Deputies who missed the sitting of the Sejm as well as those who were granted their mandates during the Parliament's term of office take the deputy's oath at the first sitting they attend. The deputies having taken their oaths, the Senior Marshal holds the Marshal of the Sejm's election. Having been elected by the absolute majority roll-call vote, the Marshal of the Sejm takes the chair.

We believe that legitimization of the regulation requiring Belarusian MPs to take an oath at the first sitting of each Chamber of the Parliament as well to secure their performance efficiency would logically wrap up the formal recognition of their mandates. We suppose that the oath may be taken in the presence of the Central Commission of the Republic of Belarus on Elections and National Referenda represented by its Chairperson.

As for the grounds for terminating MPs' powers, we find it interesting to consider in the framework of legal theory the view of a Russian researcher L.A. Nudnenko, who believes that "deputies' mandates may be terminated as a result of expiry or premature termination. A deputy's mandate expires regardless of the deputy's will or awareness"⁶. The author states that deputies' mandates expire at the end of the state legislative body's term of office and therefore defines the following grounds for terminating deputies' mandates: deputy's death; court decision declaring the citizen elected as a deputy missing or deceased pursuant to a court resolution in force; court decision declaring the citizen elected as a deputy fully or partially incapacitated⁶. However innovative this approach might be, we do not think it necessary to isolate the term "expiry" in relation to a deputy's mandate as unique. We believe that the loss of a deputy's mandate as a result of its expiry and premature termination should be united under a common theoretical and legal category "termination" in relation to the said person's mandate as, according to the formal logic rules, the above definition includes the terms "expiry" and "premature termination" of a parliamentary mandate. Meanwhile, we believe that the grounds for MP's powers termination may be divided into two types.

Thus, in the first case the mandate is terminated pursuant to the expiration of the constitutional term of the said person's authority.

As we have said above, both Polish and Belarusian parliamentary mandates last for four years. The term depends on the respective Parliaments' legislature and is set by the Constitution. Note that the provision that determines the interval between Parliamentary elections corresponds to Protocol №1 to the Council of Europe's Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. This demonstrates the adherence of the countries in question to the generally recognized rules of the international law. As A.A. Bezuglov rightly says, a deputy's term of office cannot be too short as this does not allow the deputy to acquire the practical skills required "for state management". Besides, too frequent renewal of representative bodies hinders

---

6 Nudnenko, L.A. Constitutional legal status of the deputy of the legislature governmental body in the Russian Federation/ L. A. Nudnenko. – SPb.: Yurid. Press center, 2004. – 473 pp, p. 149-150.

their performance ⁷. We believe that the Constitutions set the best possible terms of office for Polish and Belarusian Members of Parliament as at the current stage of Polish parliamentary system development as well as when deputies to the House of Representatives perform their parliamentary duties professionally (unless the Constitution of the Republic of Belarus provides otherwise) and Members of the Council of the Republic – professionally or in off-work (off-service) hours the legislative body's term of office should be quite lengthy (4 – 6 years).

In the second case a parliamentary mandate is terminated, as we see it, due to premature termination of MPs' powers as well as in case of premature termination (dissolution) of the Parliament chambers, which we consider an exception from the above rule.

Note that pursuant to the framework Law ⁸, the authority of a deputy to the House of Representatives or a Member of the Council of the Republic is prematurely terminated by the decision of the respective chambers: 1) if the deputy to the House of Representatives or the Member of the Council of the Republic is elected or appointed to a post incompatible with performing the duties of a deputy to the House of Representatives or a Member of the Council of the Republic pursuant to the Constitution of the Republic of Belarus and the framework Law; 2) if the deputy to the House of Representatives or the Member of the Council of the Republic files a petition to resign for health reasons or because of other circumstances that prevent them from doing their duty; 3) if they are declared fully or partially incapacitated by the court; 4) if a deputy to the newly elected House of Representatives refuses to quit their job within three months and start professional work at the House of Representatives; 5) if the elections or the powers of certain deputies to the House of Representatives or Members of the Council of the Republic are held invalid; 6) if there is a conviction in force brought in by the Supreme Court of the Republic of Belarus concerning the person who is a deputy to the House of Representatives or the Member of the Council of the Republic; 7) if Belarusian citizenship is renounced; 8) if a deputy to the House

⁷ Bezuglov, A.A. Sovetsky deputy. State and legal status / A.A. Bezuglov. – M.: Yurid. lit, 1971. – 221 pp., p. 20.

⁸ About the status of the deputy of the House of Representatives, member of Council of the Republic of the National Assembly of Republic of Belarus: Law of Republic Belarus, 04. 11.1998, No. 196-Z: in an edition. Law of Republic Belarus of 17.07.2018.

of Representatives or the Member of the Council of the Republic is recalled; 9) if the obligation provided for by Section 9 Article 6 of this framework Law has not been signed; 10) if there is a resignation notice written by the deputy to the House of Representatives or the Member of the Council of the Republic for personal reasons.

The last of the listed above grounds for premature termination of MPs' powers makes us pay special attention to the fair point made by a Russian researcher A.A. Bezuglov, who discusses the issue of premature termination of MPs' powers to emphasise "how easy it is for them to do it at will: it's enough to write a resignation notice, ... join the management board of a corporation or another business entity, become an entrepreneur"⁹. This is a topical issue for any state (including Belarus and Poland) – the complicated procedure of acquiring a parliamentary mandate that involves overcoming a number of challenges, both financial and political, is quite a typical one and important for every state. The state budget funds allocated for the election of the "failing" Member of Parliament might have been spent much more efficiently on, for example, maternity and child welfare, which would definitely be in line with the social policy of our country. Therefore, we consider it reasonable to oblige Belarusian Members of Parliament who wish to prematurely terminate their duties for the above reason to pay a standard monetary compensation into the national budget to cover the expenses incurred by the Belarusian state for his / her election campaigning. This measure will secure the best possible goal-oriented allocation of funds raised from Belarusian taxpayers, which is crucial for a democratic state of law. Thus, we think it necessary to introduce a corresponding amendment to Article 8 of the existing framework Law.

Besides, it makes sense to review the previous ground for premature termination of MPs' powers, when there is a conviction in force brought in by the Supreme Court of the Republic of Belarus concerning him / her. We believe that to secure the best possible performance of Belarusian Parliament premature termination of MPs' powers makes sense only when there is a conviction concerning the said Member of Parliament and brought in by the Supreme Court of the Republic of Belarus that entails community

---

⁹ Bezuglov, A.A. Constitutional law of Russia / A.A. Bezuglov, S.A. Soldatov. – M.: Professional education, 2001. – Tom. 2. – 831 pp., p. 648-649.

service, imprisonment, restriction or deprivation of liberty, life sentence or capital punishment as well as denial of right to hold certain positions or perform certain activities (we consider these types of punishment incompatible with efficient parliamentary performance), but not all kinds of convictions brought in by the above court.

Besides, the framework Law states that the authority of professional Members of Belarusian Parliament may also be terminated by the corresponding chamber of Parliament in case of failure to submit an income and owned property return or deliberate presentation of incomplete or false information; failure to meet the restrictions set in Sections 4 – 6 Article 6 of the said Law.

In case of premature termination (dissolution) of the House of Representatives or the Council of the Republic as well as in case a deputy to the House of Representatives or the Member of the Council of the Republic dies, their authority is terminated without a resolution of the corresponding chamber of the National Assembly of the Republic of Belarus. The President of the Republic of Belarus makes decisions on premature termination of the National Assembly chambers within two months after seeking official advice from the chairs of the National Assembly chambers.

In view of the above, it is important to emphasize that Belarusian legislation provides for a number of situations that make it impossible to dissolve the chambers of the National Assembly of the Republic of Belarus: a state of emergency or martial law; in the last six months of the President's term of office; in the course of proceedings of both chambers of the National Assembly on the premature resignation or removal of the President from office; in the course of the first year since the first sittings were held.

We believe that the current list of grounds for premature termination of Belarusian people's representatives' authority could be a bit more extensive. In particular, to enhance the performance of Belarusian Members of Parliament the above list may be supplemented with several other grounds, for example: the MP leaving the country for permanent residence abroad; voluntary dissolution of the House of Representatives or the Council of the Republic of the National Assembly of the Republic of Belarus and some others.

It should be noted that in some foreign countries a political party may initiate premature termination of powers if the deputy no longer belongs to the party that elected him / her ¹⁰. We believe that this statutory regulation is inefficient as it entails substantial restrictions for the Member of Parliament as a representative. Belarusian legislation does not contain such a ground.

The list of premature termination grounds laid down by the Polish legislation does not contain the above case either. This list is less extensive than the Belarusian one and sets the following grounds for premature termination of a Polish National Assembly mandate.

In particular, national legislation provides for premature termination of a Sejm's deputy's mandate on the grounds of a refusal or failure of the said delegate to take the oath. If such a thing happens, the Marshal of the Lower Chamber of the Parliament, having consulted the Operating Procedure and Deputy Affairs Commission, decides on approving the premature termination of the failing deputy's mandate as well as on the substitution of the surrendered mandate and formulates it as a resolution to be published in the Official Bulletin of the Polish Republic "Monitor Polski".

It looks like the above list of grounds for premature termination of a Polish National Assembly mandate should be supplemented with one more ground: unreasonable failure of the Sejm's deputy or a member to attend a certain number of sittings of the corresponding chamber of the Polish Parliament. This ground for premature termination of a representative's mandate as a form of certain political responsibility of a given elected politician, as we see it, would make his professional performance most efficient.

In view of the above let's note that this legal rule is in no way the only reason for premature termination of a Polish MP's authority.

The regulatory body of Poland also sets the rule that the dissolution of the Parliament chambers may become the ground for premature termination of a Sejm's deputy or a member of the Senate. In particular, the Sejm may shorten its term of office by a resolution passed by a majority of at least two-thirds of the votes

¹⁰ Krylova, N.S. The constitutional models of legislature / N.S. Krylova // in book: Comparative constitutional law: – M, 2002., p. 327.

of the statutory number of deputies. It is important to note that any shortening of the term of office of the Sejm shall simultaneously mean a shortening of the term of office of the Senate.

Polish legislation provides for one more ground for premature termination of the Polish Parliament chamber's authority and, consequently, the mandates of its members. Thus, the President, after seeking the opinion of the Marshal of the Sejm and the Marshal of the Senate, may, in those instances specified in the Constitution (Articles 155, 225), order shortening of the Sejm's term of office.

In particular, pursuant to Article 155 of the Constitution, in the event that a Council of Ministers has not been appointed pursuant to the provisions of Article 154, para. 3, the President of the Republic within a period of 14 days appoints a Prime Minister and, on his application, other members of the Council of Ministers and accepts their oath of office. The Sejm, within 14 days following the appointment of the Council of Ministers by the President of the Republic, holds, in the presence of at least half of the statutory number of Deputies, a vote of confidence thereto. In the event that a vote of confidence has not been granted to the Council of Ministers pursuant to para. 1, the President of the Republic shortens the term of office of the Sejm and orders elections to be held. Pursuant to Article 225 of the Polish Constitution, if, after 4 months from the day of submission of a draft budget to the Sejm, it has not been presented to the President of the Republic for signature, the President of the Republic may, within the following of 14 days, order the shortening of the Sejm's term of office.

Similar to the previous situation, whenever the term of office of the Sejm has been shortened by the Polish President, then the term of office of the Upper Chamber is also shortened. In addition, having issued such an order, the Head of the Polish state has to simultaneously order elections to the Sejm and the Senate, and order them to be held on a day falling no later than within the 45-day period from the day of the official announcement of Presidential order on the shortening of the Sejm's term of office as well as summon the first sitting of the newly elected Sejm no later than the 15th day after the day on which the elections were held. Note that the full list of the grounds for terminating a Sejm's deputy's mandate or that of a member of the Polish Senate is set by Article 213 of the Polish Law of 12 April 2001.

CONCLUSIONS

Thus, analysing the regulatory origin of the grounds for granting and terminating mandates of the Sejm's deputies and Senators set by the legislative bodies of the states in question and comparing them to the similar legal categories applied to the status structures of deputies to the House of Representatives and Members of the Council of the Republic, we find both similar and different features of these powers. A large number of similar legislative provisions (which prevail) is related to their essence (details) and, as we see it, preconditioned mainly by the common origin of the Polish and Belarusian parliamentary institution. Their main point is that the grounds for granting and terminating parliamentary mandates, as an integral element of their legal status, set the time frame for exercising the authority of both Polish and Belarusian Members of Parliament. The existing differences between the above legal categories manifest themselves, first and foremost, in their formal expression – the implementation procedure.

BIBLIOGRAPHY

- Vasilevich, G.A. The constitution and problems of improvement of an electoral law in the Republic of Belarus / G.A. Vasilevich // Journal of russian law. – 1999. – No. 5/6.
- About the status of the deputy of the House of Representatives, member of Council of the Republic of the National Assembly of Republic of Belarus: Law of Republic of Belarus, 04. 11.1998, No. 196-Z: in an edition. Law of Republic Belarus of 17.07.2018.
- Paweł Sarnecki (red.) Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej., Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 2011.
- Bezuglov, A.A. Sovetsky deputy. State and legal status / A.A. Bezuglov. – M.: Yurid. lit, 1971.
- Nudnenko, L.A. Constitutional legal status of the deputy of the legislature governmental body in the Russian Federation/ L. A. Nudnenko. – SPb.: Yurid. Press center, 2004.

- Bezuglov, A.A. Constitutional law of Russia. / A.A. Bezuglov, S.A. Soldatov. – M.: Professional education, 2001. – Tom. 2.
- Krylova, N.S. The constitutional models of legislature / N.S. Krylova // in book: Comparative constitutional law: – M, 2002.

---

* Овај рад је примљен 1. августа 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

АКТУЕЛНО

129

Момчило Суботић

ОД РЕЗОЛУЦИЈЕ 1244 ДО БРИСЕЛСКОГ
СПОРАЗУМА- ПОЛИТИКА ПРЕПУШТАЊА
КИМ

151

Недељко Цветковић, Данило Вујовић

ЕКСПАНЗИЈА ТЕРОРИЗМА У ЗАПАДНОЈ
ЕВРОПИ У СВЕТЛУ МИГРАНТСКЕ КРИЗЕ

169

Љупка Катана

НАСИЛНИ ОБЛИЦИ КОМУНИКАЦИЈЕ:
МОБИНГ; ПРИКАЗ СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА У
ЗДРАВСТВЕНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА

УДК 32(497.11):323.173(497.115)“20“

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.6>

Оригинални научни рад

Момчило Суботић

Институт за политичке студије, Београд

ОД РЕЗОЛУЦИЈЕ 1244 ДО БРИСЕЛСКОГ СПОРАЗУМА - ПОЛИТИКА ПРЕПУШТАЊА КИМ

Сажетак

У чланку се аутор бави кључним политичким потезима власти у Београду према питању Косова и Метохије у последњих тридесетак година, с посебним нагласком на политику актуелне власти. Посебан акценат стављен је на политику према Космету након НАТО агресије на Србију у контексту политике евроинтеграција. У фокусу анализе налази се својеврсни геополитички парадокс српске власти од 2000. године, поготово актуелне власти, која од западних партнера, заговорника и ментора косовске независности, тражи да арбитрира у српско-шиптарским преговорима у Бриселу, уместо да питање Косова и Метохије, тј. питање суверенитета и територијалног интегритета Србије, пренесе под надлежност УН, где ће се уз подршку Русије, Кине и других држава ово питање решавати у складу са међународним правом, Резолуцијом УН, и српским Уставом.

Кључне речи: Србија, КиМ, међународно право, Устав Србије, Резолуција 1244 СБ УН, Бриселски споразум, велике силе.

Председник Србије, Александар Вучић је у недавном сусрету са америчким амбасадором, истакао да је одбијањем да формира Заједницу српских општина (ЗСО), формирањем војске Косова и увођењем такси на робу из Србије, Приштина укинула дијалог. Он је нагласио да је међународна заједница раније требало да се бави проблемима који су довели до застоја у дијалогу, нарочито покушајима укидања такси на српску робу.

„Нисам оптимиста, али ако Приштина повуче таксе, Србија је спремна да разговара”, навео је Вучић, саопштила је Прес служба Председника.

Амбасадор Скот је нагласио да САД подржавају повратак дијалогу и истакао да је неопходно наћи начин за наставак разговора, јер је заједнички интерес и Србије и Приштине, али и међународне заједнице, да се постигне компромис.¹

На страну термилошке омашке у типа „војска Косова“ „робу из Србије“, као да Косово није део Србије, председник Вучић би прихватио наставак дијалога уколико власт тзв. Косова укине таксе на робу „из Србије“. Кајл Скот је ту само да подсети да су САД за дијалог и да је „наставак преговора заједнички интерес и Србије и Приштине, али и међународне заједнице, да се постигне компромис“.

Иначе, председник Вучић је и раније изјављивао: „Србија неће наставити преговоре са Приштином док се не формира ЗСО“; затим „Србија неће наставити преговоре у Бриселу док се не повуче одлука о формирању војске Косова“; и најзад „Србија неће наставити преговоре док Приштина не укине таксе на увоз робе из централне Србије“. И разговори су настављани.

Дакле, све је прилично јасно. Представници самозване државе Косова учвршћују своју независност свим средствима, уз подршку и инструкције својих западних ментора и покровитеља, који су заједничком бомбардерском демократијом отели од Србије.

У овом чланку приказаћемо како је проблем разрешења косметске кризе еволуирао, односно како су српске власти

¹ Према: Танјуг, 8. април 2019.

„корак по корак“ одустајали од КиМ као саставног дела Србије, занемарујући међународно право, Резолуцију СБ УН 1244 и сопствени устав, који Косово и Метохију изричито, не само у преамбули, наводи као неотуђиви део државе Србије.

Кренуло се од „суштинске аутономије“, затим „стандарди пре статуса“, „стандарди и статус“, „и Косово и ЕУ“, „интегрисано управљање границама“, „интегрисање судства у правни систем Косова“, све су то етапе које оцртавају повлачење Србије и напредовање пузеће сецесије...²

Треба имати у виду да је Устав из 2006, ради очувања суверенитета Србије над Косовом и Метохијом, донесен консесуално, споразумом свих странака у републичкој скупштини. Две године касније, 2008. године, пала је влада Војислава Коштунице око питања ССП, јер су представници ДС прихватили споразум о придруживању ЕУ која није гарантовала суверенитет над Косовом. Грађани су поверовали и гласали за раст привреде и виши стандард, као важније питање од територијалне целовитости државе. Власт су формирали ДС и социјалисти. Тада је дошло до пуча у СРС, из које настала СНС, сад као проевропска странка са новим евроунијским обећањима. На крилима евроунијске пропаганде СНС побеђује на изборима 2012, и са СПС и неким мањим странкама формира власт. Поред ЕУ- обећања, нова трансформисана странка дала је и снажна „косовска“ обећања, али је било очигледно да је била спремна на нове уступке западних центара моћи. Вучићев СНС се веома брзо учврстио на власти и задобио подршку од преко 50% бирача.

Иначе, питање Косова и Метохије постало је „табу тема“ одмах након убиства Зорана Ђинђића. Познато је да се Ђинђић, разочаран политиком и уценама Запада, па и изостанком обећане финансијске помоћи Србији на путу њене европеизације, без Косова, окренуо националној и државотворној политици Србије, односно заштити њеног територијалног интегритета. Он је тада предлагао да се питање Косова и Метохије реши по моделу Федерације БиХ, тј. да Шиптари имају пуну аутономију на КиМ у саставу Србије, а српски народ на КиМ да има сопствену аутономију у оквиру аутономног Косова и Метохије

² Милан Јовановић, „Подела Косова и Метохије – изнуђено решење насилне и једностране сецесије“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 3/2017.

и непосредну везу са Београдом. Позната је његова реченица: питање Косова и Метохије неће се решавати ни у Вашингтону ни у Бриселу него у Београду.

Недуго после интервјуа које је на ову тему дао бањалучким Независним новинама, Ђинђић је убијен, а питање Косова и Метохије у српској политичкој јавности стављено је у други план. Тек неколико година касније, председник Србије, Томислав Николић је израдио Платформу Заједнице српских општина³, као саставни део Бриселског споразума, и она има доста сличности са Ђинђићевим планом о Косову и Метохији. Наиме, оба плана подразумевају КиМ као саставни део Србије, те су због тога неприхватљиви и Шиптарима на Косову и Метохији и западним покровитељима њихове самозване државе.

Поготово је Резолуција СБ УН 1244 дуго времена, па и данас, у српском политичком дискурсу била „табу тема“. Иако представља међународно-правни документ и угаони камен права Србије на КиМ, ниједан српски политичар на власти није ни помињао, а камоли нешто учинио да дође до примене Резолуције 1244. Александар Вучић, пак, који је увек будно пазио да не помене Резолуцију 1244, тврдио је да се овај међународни документ и не односи на Србију већ на СРЈ, иако би као правник морао да зна да је Србија правни наследник СР Југославије, тј. да је задржала континуитет над Косметом, као неотуђивим делом своје територије. Ово је записано у Уставној повељи ДЗСЦГ. Тек ће у наредним искушењима по Србију, као што је покушај тзв. Косова да уђе у Унеско, Русија, Кина, Куба и друге државе наклоњене међународном праву и политици Србије да брани сопствени територијални интегритет, подсетити водеће српске политичаре на кључни међународни документ- Резолуцију 1244 СБ УН.

Албанским мартовским погромом над Србима, 2004. године, питање КиМ поново избија у први план, па је своје место на адекватан начина нашло и у Митровданском уставу из 2006. године (преамбула и чланови 114 став 3 и 182 члан 2). Међутим, већ 2008, у Влади Србије побеђују демократе (ДС) који сматрају да је за Србију од Косова важнији ССП и

³ Види: Момчило Суботић, „Платформа о Косову и Метохији“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2013.

придружење ЕУ. Показаће се, а многи су знали и тада, да се ради о евроунијској политици „штапа и шаргарепе“, тј. политици отимања Косова и Метохије и даље фрагментације Србије, коју на Западу, уз сву сервилност актуелне власти у Београду, сматрају значајним геостратешким и геополитичким ослоном Русије на Балкану и Медитерану, њеном „продуженом руком“ или „стратешком земљом“, и немају озбиљне намере да Србија постане чланица „породице“ европских народа. У наредних неколико година, до избора 2012, питање Косова и Метохије поново је изван српског политичког дискурса, у првом плану је ЕУ и задаци Србије на путу придружења.

А онда је поводом избора 2012, поново хоћеш-нећеш испливало кључно питање српског државног и националног идентитета – питање Косова и Метохије. У предизборној кампањи политички представници напредњака Николић и Вучић заклињали су се (и у цркви у Косовској Митровици) да ће поништити све споразуме и одлуке претходне власти (ДС), и све учинити да се питање Косова и Метохије измести из надлежности ЕУ и врати у надлежност УН-а. У тој лажној причи једнако горљиво наступао је и њихов нови коалициони партнер, социјалиста Ивица Дачић. На изборима 2012, ова странка се изричито залагала за очување Косова и Метохије у саставу Србије, јер је дотадашња попустљива политика ДС наишла на осуду народа. Стога су вође СНС обећавали, да ће преиспитати уговоре које је представник Србије, члан ДС Борислав Стефановић потписао са Едитом Тахири. Као и да ће питање Косова и Метохије изместити из надлежности ЕУ и пренети у надлежност УН. Али, била су то само обећања.

Напредњачко-социјалистичка коалиција наставила је косовску политику демократа. Отишла је и корак даље, корак који Тадић и демократе нису били спремни да учине. То је Бриселски споразум. Али да кренемо редом.

У време мандата Тадића и демократа дошло је до одвајања и државног осамостаљивања Црне Горе (2006) која је до тада (од 2003) са Србијом чинила ДЗСЦГ, као и до проглашења независности Косова (2008). Одвајање Црне Горе од Србије и отимање Косова учињено је у пакету.

Треба нагласити, да је још у време грађанског рата у Српској Крајини и БиХ, као Дамоклов мач над судбином Србије висило косметско питање. Милошевићева власт није марила за окупацију и нестанак Републике Српске Крајине; погрешно је процењивала да ће то задовољити непријатељски Запад на челу са САД, те да ће успостављањем Републике Српске као самоуправног ентитета у БиХ и задржавањем Косова и Метохије у саставу Србије, решити деведесет одсто српског националног и државног питања. Није се Милошевић обазирао на један важан детаљ садржан у формули $K=K$. Наиме, у време постојања Републике Српске Крајине, Ибрахим Ругова, вођа косовских Албанаца, под америчким утицајем, истакао је формулу $K=K$, што је значило: колико аутономије Србима у РСК, толико аутономије косметским Албанцима. Позната као Вашингтонски папир из 1994, ова формула је послужила Ругови, да по узору на крајишке Србе, захтева примену права на самоопредељење за косметске Албанце. Без обзира што се ради о правно различитим категоријама, јер су Срби у Хрватској били конститутивни народ, са правима која из тога произлазе, а Албанци национална мањина у Србији. Ипак нико из Србије ни међу Србима није реаговао на овај предлог.⁴ „А Милошевићева историјска кривица била је у томе што је жртвовао део српског народа западно од Дрине, зарад добробити преосталог већег дела у Србији“.⁵

Показало се тада – у време Слободана Милошевића – баш као и доцније у време Вучићеве власти – да питање Косова и Метохије и српско–шиптарских односа није никакво демократско већ превасходно геополитичко питање, које је требало решавати у време када је Србија имала бољу геополитичку позицију, како би се избегла изнуђена и губитничка решења. У време Милошевићеве власти то је

4 Види шире: Момчило Суботић, „О формули $K=K$ “, у зборнику: *Истина о Републици Српској Крајини*, (приредили: др Момчило Суботић, др Бранко Надовеза), Институт за политичке студије, Београд, 2008. стр. 273.

5 Коста Чавошки, *Наше за наше*, поглавље „Поступање моћних страних чинуилаца с нашим политичарима“, *Satena Mundi*, Београд, 2019, стр. 53. Милошевић је у Хагу признао Милану Мартићу, бившем председнику РСК, да је, претпоставља Мартић, под утицајем и обећањем спољног фактора жртвовао Крајину за Косово и Метохију. Ову чињеницу је Милошевић, како истиче Мартић, имао у плану да саопшти приликом Мартићевог сведочења до којег није дошло јер је Милошевић преминуо у Хашком трибуналу. Види: *Новости*, 8 септембар, стр. 2-3.

период пре рата 1991-1995, а у време Вучића то је период по преузимању власти (2012), и испуњење предизборних обећања о раскиду са дотадашњом политиком Тадићевих демократа, те прекид еуроунијског и евроатлантског арбитражања и захтев да се у складу са Резолуцијом СБ 1244 и Уставом Србије питање Космета врати у надлежност Уједињених нација. Применом овакве политичке стратегије Србија би задржала фактички суверенитет на северном делу КиМ, и формални на целом КиМ, према Резолуцији 1244, те не би било никаквих Бриселских споразума који то политички и правно дерогирају, већ би се уз подршку Русије и Кине ово питање решавало у складу са међународним правом и уставним поретком Србије. Још једном је Србија била у прилици да проблематизује и оспори косовски пут ка независности. Наиме, самопроглашену независност „Косова“, признале су између осталих Словенија и Хрватска. Хрватска је тим чином грубо нарушила Споразум потписан са СРЈ августа 1996. о међусобном признању двеју држава у постојећим границама- дакле Србије са КиМ. Била је то прилика да Србија реафирмише питање РСК, макар кроз признање њене Владе у изгнанству. Као што је познато реторзија је у међународним односима сасвим легитимно дипломатско средство.

Оно што ипак разликује политику напредњака и демократа, јесте и чињеница да је Вучић, кад је постао председник Србије, за разлику од Тадића који лично није водио преговоре, мимо скупштинске воље подигао преговоре на највиши ниво: на ниво преговора двојице председника. Србије и тзв. Косова. Разумљиво је зашто Албанци наступају са највишег места, они напросто желе да наступају са позиције независне државе, али је несхватљиво опредељење председника Србије, као да жели да помогне свом албанском партнеру да легитимизује позицију председника независне државе Косово. Осим тога, скупштина Србије није овластила председника Вучића да води преговоре о питању Косова и Метохије; по Уставу Србије то нису надлежности председника Републике већ Владе Србије. Да, ради упоредбе, поменемо преговоре Срба из РСК са хрватским властима око решења политичког статуса крајишких Срба, што би могло да буде узор за српске преговараче. Хрватска власт није ниједног момента преговоре са крајишким Србима водила

са највишег места- места председника. Напротив, Туђман и његова власт је Србе сматрала обичним побуњеницима, и за њих је било задужено министарство унутрашњих послова; преговоре са српским представницима водио је помоћник министра унутрашњих послова Хрватске, Славко Дегориџија. Значи да је Хрватска српско питање сводила на унутрашње, полицијско питање.

Академик Коста Чавошки о преговорима у Бриселу између осталог каже: „По нашем суду, с представницима самозване државе косметских Арбанаса уопште није требало преговарати у Бриселу, пошто се тиме та држава *de facto* признаје, него је требало разговарати искључиво с УНМИК-ом, који је по Резолуцији 1244 СБ УН управља окупираним Косовом и Метохијом... Било је логичније, истиче Чавошки - да је Вучић пошто је постао председник владе, после Ивице Дачића, покренуо „унутрашњи дијалог о Косову и Метохији, па да тек по сабирању свих изнетих мишљења настави или не настави започети дијалог у Бриселу?“⁶ „После потпуног и често принудног спровођења свих споразума потписаних у Бриселу, на Косову и Метохији нема више ниједног трага српске државности“.⁷... „У овом тренутку нико од наших главара не помиње да су, зарад уласка у ЕУ, преузели обавезу да до 2019. године са самозваним Косметом закључе правно обавезујући споразум о нормализацији међусобних односа...“⁸ Космет тако постаје окупирана територија Републике Србије, у процесу настајања Велике Албаније као геополитичког пројекта великих сила кроз историју.⁹

ЗАЈЕДНИЦА СРПСКИХ ОПШТИНА

Актуелна власт убеђивала је јавност да Бриселске споразуме потписује превасходно због Заједнице српских општина, а парадокс је да су све тачке овог споразума (15 укупно) реализоване осим те, наводно, главне; Шиптари

6 Коста Чавошки, *Наше за наше*, поглавље „О наводном унутрашњем дијалогу о Косову и Метохији“, стр. *Satena mundi*, Београд, 2019, 25.

7 Коста Чавошки, исто, 28.

8 Коста Чавошки, исто, 30.

9 Види: Љубиша Деспотовић, *Геополитика светосавља*, део: „Геополитичка судбина Косова и Метохије“, Каирос, Сремски Карловци, 2019. стр. 94-114.

неће да чују за конституисање Заједнице српских општина. То значи да су наши преговарачи или били крајње наивни или су унапред обећали моћним западним менторима да се неће супротстављати стварању независног Косова. Јер, како другачије тумачити политичке потезе власти у Београду који су реално ишли у прилог стварању независне државе на српском историјском простору.

Прво је државни врх Србије зажмурио на брисање косовске звезде са образложењем у фусноти, дозволивши да тзв. Косово постане члан и таквих организација које никако нису регионалне, као што су ММФ, Светска банка, спортске организације ФИФА, УЕФА, Светска рукометна асоцијација, Међународни олимпијски комитет. У тачки 14. Бриселског споразума пише: „Две стране се обавезују да неће једна другу блокирати, нити подстицати друге да блокирају европске интеграције друге стране“. Дакле – европске интеграције! ЕУ спада у међународне организације, то је највиши облик европског политичког организовања, у коју се удружују државе. Ово је очигледан доказ да ЕУ Косово третира као државу, без обзира што пет држава чланица није признало његову независност. Српски Олимпијски комитет, на пример, није искористио право вета приликом пријема тзв. Косова у Међународни олимпијски комитет, на шта је имао право, што говори да се једно говори а друго чини, тј. да српске власти разграђују сопствену државу.¹⁰

Приликом покушаја тзв. Косова да постане члан Унеска част Србије и међународног права браниле су многе државе. Русија је указивала да Косово није држава него територија која се налази под привременом управом УН, да Косово није легитимно, да је Косово саставни део Србије. Кина је изнела став да би пријем Косова у Унеско могао „негативно да се одрази на дијалог Београда и Приштине у Бриселу“. Представник Аргентине је рекао да „пријем Косова није у складу са резолуцијом 1244“, док је представник Кубе истакао „да је то супротно међународном праву“ и да његова земља снажно подржава суверенитет Србије. Поменуто и друге

10 Председник ОК Србије Владе Дивац је овај државни аутогол Србије објашњавао некаквим „спортским разлозима“, иако је знано да је на овакав нечестан поступак био „инструиран са највишег места“.

земље, које су подржале територијални интегритет Србије, заслужне су да тзв. Косово није постало члан још једне међународне организације. Изненађење представља уздржан став Грчке и Румуније, чланица ЕУ које нису признале тзв. Косово. Непријатељски став Словеније и Хрватске никога није изненадио, али је крајње забрињавајући антисрпски став Црне Горе и Македоније. Нарочито забрињава став Црне Горе у којој су припадници српског народа крајње дискриминисани. Забрињавајуће је и то што на то не реагују власти у Београду.¹¹

Пристајањем на Бриселске разговоре, под фирмом о формирању ЗСО, Вучићева власт је повукла државу Србију из њене јужне покрајине. Власт у Београду је укинула све институције Републике Србије на Космету: „све судове и друге јавне установе и десет српских општина, чије су се власти бирале по српском Уставу и законима и у којима су наши сународници могли добити своје личне исправе - од личних карата, пасоша, возачких и саобраћајних дозвола до свих могућних уверења.

Вучић је све то укинуо и натерао наше држављане и сународнике да излазе на изборе по уставу и законима те самозване државе. А на тим изборима они могу да гласају само с косметским личним картама, што значи да се претходно морају уписати у књигу држављана те самозване државе. И што је најгоре, на административној линији између Космета и остатка Србије успоставио је праву државну границу на којој се наплаћују царине. Другим речима, уместо да тражи повратак на Космет до 2000 (1000, С.М.) српских војника и полицајаца, на шта имамо право по Резолуцији СБ УН 1244, он је затро све преостале државне власти и установе на КиМ, тако да је самозвану државу косметских Арбанаса на целој њеној територији учинио сувереном и независном.¹²... Било је такође логично да Вучић захтева да се врати на Космет око 200.000 прогнаних Срба и других не-Арбанаса, па да се тек онда воде било какви разговори.¹³ Градоначелници четири северне српске општине поднели су оставке и своје општине издвојили из

11 Види шире: Момчило Суботић, „Србија, Унеско и Бриселски споразум“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 4/2015, стр. 75-90.

12 Коста Чавошки, *Наше за наше*, поглавље „Не липши магарче...“, Catena Mundi, Београд, 2019, стр. 23.

13 Коста Чавошки, исто

установног и правног поретка самозване косметске државе. То је значило да није ни требало улазити у институционални систем самозваног Космета, на шта их је својевремено баш Вучић натерао.¹⁴

Кад је у питању Српска православна црква и овде је било различитих тонова по питању косметске политике српске владе. Али, након потписивања Бриселских споразума очекује се већи отпор попустљивој политици Владе и председника Србије, имајући у виду да су двојица епископа СПЦ: митрополит Амфилохије (Радовић) и Атанасије (Јевтић) потписивање Бриселског споразума прогласили за велеиздају и том приликом (2013) јавно читали опело Влади Србије.

Тешко је веровати да су поменуте владике променили став имајући у виду изразито неповољне ефекте Бриселског споразума. Патријарх Иринеј је такође у више наврата истицао важност Косова и Метохије за српско историјско и народно памћење и очување националног идентитета, али је изјављивао да има поверења у Вучићеву косметску политику. Тим поводом речено је на Светом Архијерејском Сабору 2018. године: „Што се тиче државно-правног статуса наше државе на Косову, односно њеног пуног суверенитета и интегритета, Сабор понавља јасан, више пута изречен став поглавара СПЦ Иринеја који је апеловао на наше државнике да не смеју никада да дају своју сагласност на отуђење Косова, јер оно што се силом узме, то се и врати, оно пак што се поклони некоме, то је за свагда изгубљено, а то Срби и Србија не смеју дозволити“. „Оно што је отето може се вратити, али оно што је поклоњено се не враћа“.

На овогодишњем Мајском заседању Сабора СПЦ поновљено је да не долази у обзир ни признање нити било какво територијално разграничење КиМ.

Треба подсетити да је Уставни суд Србије неуставном прогласио уредбу Владе о катастарским књигама на Косову и Метохији, што говори да је правни поредак био суспендован. Власт је прешла преко ове одлуке највише судске инстанце као да се ништа није десило. Било би разумно да је Уставни суд и друге делове Бриселског споразума прогласио противуставним,

14 Коста Чавошки, исто, 45.

али је он Бриселске споразуме подвео под политичка питања. Уставни суд је избегао да Бриселски споразум прогласи неуставним и оценио га политичким, што овај свакако није јер производи правне последице.

Али у питању је очигледно шири Вашингтонско-бриселски пројекат смењивања и постављања српских владајућих гарнитуре које спроводе америчку балканску политику. Свака од ових владајућих гарнитуре одради намењену деоницу евроатлантског пута. Западни ментори „толеришу“ постојећу власт док год она има уцењивачког капацитета. Када се побунио због признања косовске независности Коштуница је замењен подобнијим од себе - Тадићем. Тадића ће, затим, заменити још „кооперативнији партнер“. И као што је Тадић, мимо и против Русије, тражио да се КиМ изузме из надлежности УН и стави под окриље ЕУ (Еулекс), тако су Николић-Вучић-Дачић пристали да Бриселским споразумима (1 и 2) север Косова предају Приштини и фактички признају сецесију.¹⁵

Како истиче Чавошки – Тадић је у поверљивом разговору са Ангелом Меркел сазнао да правно обавезујући споразум у ствари значи и *de iure* признање те самозване државе, што је на њега деловало као хладан туш. Препустио је власт ономе који за такав потез има више „капацитета“. По тој Меркеловој стратегији Србија би, ако икад уђе у ЕУ, то учинила истовремено са самозваним Косметом или са Албанијом, ако дође до стварања Велике Албаније.¹⁶

Наиме, Чавошки отворено износи свој суд о томе да је Вучић пуки извршилац воље западних, поготово америчких, обавештајаца и дипломата у решавању косметског питања. Чавошки при томе указује, да је такав правац у Вучићевој политици почео још у време СРС, када је Вучић посећивао Шешеља у Хашком казамату. „Тај учестали боравак у иностранству Вучић је, поред осталог, користио да би се у потаји састајао с челницима страних, а нарочито америчке

---

15 Патриотски блок са КИМ који предводе ДСС и Двери поднели су Вишем јавном тужилаштву кривичну пријаву против Ивице Дачића и Александра Вучића због потписивања Бриселског споразума, наводећи да су тиме „угрозили целовитост државе Србије, што на основу члана 307 кривичног законика представља кривично дело националне велеиздаје...

16 Коста Чавошки, исто, поглавље „Поступање моћних страних чинилаца с нашим политичарима“, стр. 76.

обавештајне службе. Ови су за погодбу коју су очекивали давали предност Вучићу, који добро говори енглески....“

„... Том приликом Вучић је са страним обавештајцима углавио опасну и далекосежну погодбу да он и Николић разбију српску радикалну странку, образују нову странку која би изашла на председничке изборе, а потом кад преузму власт, крену даље од Бориса Тадића и признају не само *de facto* него и *de iure* самозвану косметску државу, чему Тадић није до краја био склон“.¹⁷

ИДЕЈА О РАЗГРАНИЧЕЊУ СРБА И АЛБАНАЦА

Вучићева изјава: „Од самог почетка сам говорио да ћемо се ми држати Бриселског споразума, а Албанци неће. Знао сам да неће ићи у формирање ЗСО.“¹⁸ Поставља се разумно питање: па ако је то знао, зашто је уопште наставио да преговара.

После дужег времена (од Добрице Ћосића и Александра Деспића) у српском политичком простору појавила се идеја о територијалном разграничењу, тј. подели Косова и Метохије на српски и албански део. Идеју поделе Косова је у више наврата, као лично мишљење, износио Ивица Дачић, актуелни министар спољних послова. У једном моменту кад је та идеја подржана од Вучића, магловита и конфузна, постала је - како је рекао Дачић - државна политика Србије. Затим је одустао од ове тврдње после критике појединих опозиционих политичара, да та нова политика није изгласана у парламенту Србије. Касније ће тезу о разграничењу, и даље нејасну, конфузну и магловиту преузети председник Вучић, и за њу тражити подршку код куће и у свету. Изгледа да су поједини европски политичари подржали ту идеју, као и званична Америка. Вођен идејом разграничења Вучић је организовао унутрашњи дијалог о Космету, који је био крајње неуспешан, јер је већина, како је и сам истицао, против његове идеје.

Вучићева идеја разграничења, коју никад није „да не открије план“, није исто што и поменуте идеје о подели КиМ. Она је више од тога: то није политика разграничења на КиМ,

17 Коста Чавошки, исто, стр. 62.

18 Коста Чавошки, исто, поглавље „Како се морало преговарати у Бриселу“, 66.

него политика разграничења између Срба и Албанаца. Дакле, нешто по Србију далекосежно неповољније, јер задира и у унутрашњост јужне Србије. Вучић, како истиче Чавошки, био близу договора око разграничења са Тачијем. Али се Ангела Меркел неочекивано успротивила свакој промени граница. Због тога Вучић зове Макрона у Београд, да овај омекша Меркелову. Јер, Америка пристаје на поменути територијалну поделу, коју Вучић није обелоданио пред српском јавношћу.¹⁹

Сетимо се, Дачићеве недавне изјаве, да је Путин још пре неколико година рекао да се не супротставља разграничењу Србије и Косова. Али оно што је евидентно јесте да се Путин прибојава да би независно Косово, одмах после пријема у УН, постало чланица НАТО, а онда би путем НАТО-а кренула и БиХ (јер би тиме и отпорност Републике Српске нагло ослабила), и Србија, у Вучићевој или нечијој другој изведби.

Путин је на самиту у Пекингу, у разговору са Вучићем, који је настојао да га убеди како је разграничење за Србију добра опција, стопирао идеју о разграничењу, и позвао српско руководство да споразум за КиМ тражи у оквиру међународног права, Резолуције 1244 и Устава Републике Србије.

Вучић се, како је истакнуто 15 пута састао са Владимиром Путином, и просто је невероватно да није прихватио политичку платформу, која у решавању косметског питања полази од принципа и докумената које је поменуо руски председник. Штавише, Вучић је, како истиче Драгана Трифковић, тражио од Русије да прихвати план о разграничењу и не блокира пријем Косова у УН.

Одбијен од Путина (на самиту у Пекингу), Вучић је, гостујући на ТВ „Пинк“ рекао: „Бићемо у све тежој ситуацији. Када сам рекао да се борим за разграничење (није прецизирао шта оно подразумева, као ниједном до сада) знао сам о чему говорим, јер је то сигурно максимум био у таквој ситуацији. Сада више разговора о томе нема. Рушење сваке идеје је лоше. Ми нећемо признати Косово и неће оно бити одвојено, али то остаје неким будућим генерацијама да преживљава страшне ствари. Покушао сам да се борим, борио се за наш народ на

¹⁹ Коста Чавошки, исто, поглавље „Поступање моћних страних чинилаца с нашим политичарима“

КиМ, борићу се за њих и нећу их оставити на цедилу. Ја нећу предати и то нећу да радим, ви нађите неког другог који ће то да уради“.

Али, не само на званичним преговорима у Бриселу, Вучић се често тајно састајао са Хашимом Тачијем, оптуженим за ратни злочин над Србима, челником самозване државе Косово. Шта су преговарали и какву су политику разграничења договарали, у својој књизи *Наше за наше* (2019), сведочи Коста Чавошки

„Па да видимо да ли ти преговори о „правно обавезујућем споразуму Београда и Приштине“ заиста могу и морају бити тајни!. Почнимо од Вучића и Тачија приликом преговора у Бриселу. Вучић нуди Хашиму Тачију исправку граница да баш не би испало да је Србија све изгубила, а самозвана држава косметских Арбанаса све добила. Тачи одмах пита: Како замишљате ту исправку? Вучић спремно одговара: Ми вам нудимо три општине на југоистоку Србије – Бујановац, Медвеђу и Прешево, а заузврат тражимо да ви нама уступите четири општине на северу Косова (северна Косовска Митровица, Зубин Поток, Звечан и Лепосавић) ... Тако, дакле, Вучић ништа не крије од Тачија, само у тај свој предлог, који би значео и *de iure* признање државе Косова и њен пријем у УН, треба да убеди српску јавност (СПЦ и родољубиве појединце Србе, те савезнике, преваходно Русију и председника Путина). Зато Вучић не говори о територијалном разграничењу на Косову, него о разграничењу између Срба и Албанаца.

Очигледно је, „да Вучић заправо предлаже *размену нашег за наше* – наших трију општина на југоистоку Србије за четири општине на северу Косова, које и по важећем Уставу и по Резолуцији Савета безбедности УН 1244 припадају нама.²⁰ Није тешко схватити да би после оваквог разграничења дошло до протеривања преосталог српског народа са подручја Косова и Метохије. Оваквим сценаријом била би прекинута моравско-вардарска удолина, која има изузетан геостратегијски значај.

Чавошки посебно наглашава за Вучића следеће: „Он, наине, добро зна, што већина правника иначе не зна, да у спољним односима шеф државе, председник владе и министар

20 Коста Чавошки, исто, поглавље „Размена нашег за наше“, 38.

спољних послова у свему заступају своју државу, те да могу без икаквог писменог овлашћења да потпишу међународни уговор или преузму неку другу обавезу. Штавише, такви акти важе и правно обавезују њихову државу, чак и кад нису у складу с унутрашњим уставним поретком. Отуда кад Вучић с Тачијем закључи и потпише уговор о исправљању граница и размени територија, тај ће уговор, ако то пише у њему, одмах ступити на снагу и постати извршив без икакве ратификације, односно сагласности Народне скупштине. То је неопозив свршен чин и Вучић то зна...

„...На овакав сценарио упућује и чињеница да Вучић и његови сеизи уопште не помињу било какву промену Устава у делу који се тиче Косова и Метохије (преамбула и чланови 114 став 3 и 182 члан 2). То само значи да ће исправљање граница и такозвану размену територија извести на противустан начин, без икакве јавне расправе и сагласности Народне скупштине. А Вучић само испуњава своје обавезе, које је у разговорима са страним обавештајцима и дипломатама својевремено преузео и пре разбијања Српске радикалне странке“.²¹

Вучић је за албанске царине од 100 одсто рекао: „Молим вас, повуците те одлуке, да седнемо да разговарамо, морамо да постигнемо договор и компромис.“²² Србија ничим није узвратила на ове мере Приштине. Из Брисела су стигле вербалне осуде, а из САД констатација да таксе треба повући уколико ће то довести до наставка дијалога. Јасно је какав дијалог очекују САД као кључни патрони косметске независности.

Имајући у виду наведено, није случајно што су Вучић и Дачић неуморни о „одбрани“ Косова и Метохије. Вучић: „Вратили смо Србију у игру“; „Србија неће никад признати Косово у овим границама“!?! Није рекао у којима хоће! Дачић: „Северно Косово не може бити под суверенитетом Приштине“. За остатак Косова не каже ништа.

21 Коста Чавошки, исто, поглавље „Размена нашег за наше“, 38-39.

22 Коста Чавошки, исто, поглавље „Прохибитивне царине без узвраћања“, 42.

ЕУ САМО МАМАЦ ДА БИ СРБИЈА УШЛА У НАТО

У неком од претходних радова указали смо, да је циљ Вашингтона и Брисела отимање Косова и даље распарчавање Србије, а не њен улазак у ЕУ. Иде се даље - ка евроатлантским интеграцијама. Прихватљива је теза руске историчарке Наталије Нарочницке која каже да је „ЕУ само мамац да би Србија ушла у НАТО. Наравно да се управо то тражи“.²³

Из ЕУ наглашавају да ће Србија „на крају пута у ЕУ“ морати да потпише са „Косовом“ „правно обавезујући споразум“, за који министар Дачић каже да ова формулација не значи ништа, и никога ни на шта не обавезује, да је ту конструкцију измислио Штефан Филе, како би за обе стране била прихватљива. Ова Дачићева дефиниција делује крајње неуверљиво, и поставља се питање зашто је српска страна прихватила неку формулацију „која не значи ништа и која никога ни на шта не обавезује“. Ипак је вероватније да та „олако и узгред“ измишљена формулација и те како правно обавезује Србију. Видели смо да се на ту Филеову „измишљотину“ веома озбиљно позивају немачки политички званичници.

Све у свему: нема чланства у ЕУ без претходног признања „Косова“. На то српске државне „еуроунијате“ готово свакодневно подсећају званичници из Брисела, Вашингтона, Берлина, па и суседи, попут некадашњег хрватског председника Иве Јосиповића. Кад је реч о односу: ЕУ и НАТО, о којима је аутор овог текста писао у више наврата²⁴, за ову прилику довољно је изнети кључну тезу: ЕУ и НАТО су превасходно у служби америчке империјалне политике.

У Чешкој постоји изрека: „Ми смо у НАТО да нас не би хуманитарно бомбардовали“.²⁵ Али, Србија је већ бомбардована!

23 Наталија Нарочницка, „Ако Срби буду истрајни Русија их неће изневерити“, интервју, *Геополитика*, бр. 92, новембар 2015, стр. 16.

24 Момчило Суботић, „Србија и Европска унија“, *Српска политичка мисао*, 1/2010, ИПС, Београд, 2010, стр. 43-66; Момчило Суботић, „НАТО-изација Срба“, *Политичка ревија*, 3/2010, ИПС, Београд, 2010, стр. 69-86; Момчило Суботић, „Прозападна политика Србије и разграђивање државе и нације“, у: *Србија и евроазијски савез*, (приредио Зоран Милошевић), Центар академске речи, Шабац, Српско одељење међународне словенске академије, Београд, 2016, стр. 59-70.

25 Вацлав Дворжак, „Чешка између Путина и НАТО“, *Печат*, 15. мај 2015, 59.

„Ступање у ЕУ и НАТО има алтернативу, и Русија има шта да понуди. Заправо ЕУ нема шта да понуди Србији, осим стагнације коју сада доживљавају суседне земље, Бугарска, Румунија и Грчка. А Русија има шта да понуди“.²⁶

Вучићев коментар на потписивање споразума тзв. Косова са ЕУ о стабилизацији и придруживању (ССП), гласио је да је то „јакo добра вест за Србију јер ствара економске услове за развој српске привреде“, занемарујући при том да ЕУ тим споразумом комада државну територију Србије. Какву економску корист ће имати Србија Вучић није рекао. ЕУ је потписивањем ССП са Косовом одустала од уобичајене праксе да споразум ратификује свака чланица ЕУ – њих 28, јер тзв. Косово није признало 5 држава, већ је то учинила Комисија ЕУ, што сведочи о намери да се „Косово“ пречицом прошверцује и сврста у државе. Након овог чина председница тзв. Косова Атифеге Јахјага поднела је захтев косовском Уставном суду, да оцени уставност оснивања Заједнице српских општина (ЗСО), што је овај суд привремено суспендовао на 60 дана. Од тада до данас Приштина не жели да прича о ЗСО.

Вучић је 27. маја 2019, на седници скупштине Републике Србије рекао: „Ако не пристанемо на компромис са Албанцима, све ћемо изгубити“. Ако не буде компромисног решења, биће напада Албанаца на Србе на Косову, јер Албанци губе живце“. Није рекао о каквом се компромису се ради. Као што то ни до сада није рекао, а стално говори о некаквом компромису. За њега је изгледа компромис- затечено стање- дакле независно Косово у постојећим границама, или поменуто „разграничење Срба и Албанаца“. У једном од својих наступа председник Вучић је, да би ваљда, упозорио западне земље које су признале независно Косово рекао, да „без компромисног решења“ Србија неће признати Косово.²⁷

26 „Како руски експерти тумаче тврдње академика Костића“, став Никите Бондарева, старијег научног сарадника РИСИ, *Геополитика*, бр. 92, новембар 2015, стр. 12.

27 О потреби другачије тактике и стратегије српске политике према Косову и Метохији види у: Миломир Степић, „Српски геополитички императиви у контексту глобалних промена: Косово и Метохија, у *Косовска вертикала или неоколинџална хоризонтала – демографски, економски, социјални, правни, геополитички и еколошки аспекти косовско-метохијског питања* (ур. Часлав Оцић), Институт за европске студије, Београд, ; Градска библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин; Дом културе „Грачаница“, Грачаница, ТВ Храм, Београд, 2019, стр. 219-236.

ЛИТЕРАТУРА

- Деспотовић, Љубиша, *Геополитика светосавља*, Каирос, Сремски Карловци, 2019.
- Дворжак, Вацлав, „Чешка између Путина и НАТО“, *Печат*, 15. мај 2015.
- Јовановић, Милан, „Подела Косова и Метохије – изнуђено решење насилне и једностране сецесије“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, 2017.
- Нарочница, Наталија, „Ако Срби буду истрајни Русија их неће изневерити“, интервју, *Геополитика*, бр. 92, новембар 2015.
- Степић, Миломир, „Српски геополитички императиви у контексту глобалних промена: Косово и Метохија“, у *Косовска вертикала или неоколонијална хоризонтала – демографски, економски, социјални, правни, геополитички и еколошки аспекти косовскометохијског питања* (ур. Часлав Оцић), Институт за европске студије, Београд ; Градска библиотека „Жарко Зрењанин“, Зрењанин; Дом културе „Грачаница“, Грачаница, ТВ Храм, Београд, 2019,
- Суботић, Момчило, „Платформа о Косову и Метохији“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Суботић, Момчило, „О формули К=К“, у зборнику: *Истина о Републици Српској Крајини*, (приредили: др Момчило Суботић, др Бранко Надовеза), Институт за политичке студије, Београд, 2008.
- Суботић, Момчило, „Србија, Унеско и Бриселски споразум“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, 2015.
- Чавошки, Коста, *Наше за наше*, Catena Mundi, Београд, 2019.

Momčilo Subotić

**FROM THE 1244 SC RESOLUTION TO THE BRUSSELS
AGREEMENT – THE POLICY OF SURRENDERING
KOSOVO AND METOHIJA**

Resume

The analysis focuses on the unique geopolitical paradox of the Serbian authorities since the year 2000, especially of today's authorities which demand from their Western partners, mentors and advocates of the Kosovo independence, to be arbiters in the Shiptarian-Serbian negotiations in Brussels, instead of transferring the issue of sovereignty and territorial integrity of Serbia to the United Nations, where they can solve this problem with the support of Russia, China and other countries in harmony with the international law, the 1244 SC Resolution, and the Constitution of the Republic of Serbia.

But the Serbian authorities, have been giving up Kosovo and Metohija as a constituent prt of Serbia "step by step", disregarding the international law, the 1244 SC Resolution and their own Constitution, by which Kosovo and Metohija is inalienable part of the State of Serbia (the Preamble and Article 114, Paragraph 3, and Article 182, Paragraph 2).

Negotiations started with „the essential autonomy“, and went on with „standards before the status“, „standards and status“, „Kosovo and the EU“, „integrated controlling of borders“, „the integration of judiciary into the legal system of Kosovo“; these are stages that confirm the retreat of Serbia and the advancement of the crawling secession. The Brussels Agreement is the continuation of the policy of the Serbian giving up Kosovo and Metohija.

The Community of Serbian Municipalities should have been the main point of the Brussels Agreement,

but the Shiptars, supported by their Western mentors, won't hear about the CSM. Today's Serbian authorities, beginning with President Vučić, do not even mention the CSM. The 1244 SC Resolution has been a taboo for a long time in the Serbian political discourse, although it is an international document and the landmark entitling Serbia to Kosovo and Metohija.

Some time ago President Vučić used to say, „Serbia will not continue negotiations with Priština until the CSM is formed“; then, „Serbia will not continue negotiations in Brussels until the the Decision on forming the kosovo Army is revoked“; and finally, „Serbia will not continue negotiations with Priština until it abolishes the import tariffs on the goods from the Central Serbia. And yet the negotiations went on. At the moment Vučić speaks about establishing borders between Serbs and Shiptars, but he has never said what it really means. However, it seems that the meaning of his words are as follows: since because of the internal resistance he cannot recognize independent Kosovo within its actual boundaries, he says that Serbia has nothing in Kosovo and Metohija, and that Serbs should get at least something, therefore being ready to exchange three municipalities in the South of Serbia (Preševo, Bujanovac, Medveđa) for four municipalities in the North of Kosovo (Zubin Potok, North Mitrovica, Leposavić, and Zvečan) that he had before the Brussels Agreement. So he is ready to make a compromise: *ours for ours*.

Keywords: Serbia, Kosovo and Metohija, international law, Serbian Constitution, UNSC Resolution 1244, Brussels Agreement, great powers.

---

* Овај рад је примљен 1. августа 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

УДК 323.78+327.88(4-15]:314.74

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.7>

Прегледни рад

Недељко Цветковић*

Академија за националну безбедност, Београд

Данило Вујовић**

ЕКСПАНЗИЈА ТЕРОРИЗМА У ЗАПАДНОЈ ЕВРОПИ У СВЕТЛУ МИГРАНТСКЕ КРИЗЕ

Сажетак

Рад се бави анализом међусобне повезаности мигрантске кризе и пораста терористичке активности у Западној Европи. Однос ове две појаве разматра се са становишта узрочно-последичних веза, чиме се указује на чињеницу да тероризам има значајну улогу у покретању миграција муслиманског становништва из Африке и са Блиског истока ка Европској унији, те да миграције утичу на ширење тероризма ка Европи. Такође, рад се осврће на актуелну политичку ситуацију у свету у смислу узрока миграција и одговора политике земаља Европске уније на изазове избегличке кризе. Део рада бави се и интеракцијом мигрантске популације и становништва ЕУ, а нарочито порастом могућности радикализације муслимана у појединим државама чланицама. Радом су обухваћени и могући приступи решавању проблема које доноси избегличка криза, као што су преливање историјских или замрзнутих сукоба из исламског света у ЕУ и у сваком погледу неефикасна контрола миграната.

* cvele1981@gmail.com

** danilovujovic86@gmail.com

Кључне речи: тероризам, миграције, радикализација, трансфер насиља, инфилтрација.

1. УВОД

Међу безбедносним ризицима са којима се сусрећу државе савременог света тероризам заузима једно од места на самом врху лествице, као врло реална опасност, која свакодневно односи свој део жртава.¹ Посебно проблематично са становишта борбе против истог јесте честа немогућност прецизног одређивања противника. Наиме терористички акт може извести готово било ко, понекад је довољна и само једна особа да би се изазвао хаос терористичког напада.² Борба против овог вида ратовања се у највећој мери своди, и мора се сводити, на успешну превенцију ескалације насиља, која поред репресивног деловања мора садржати и дугорочни приступ заснован на структуралним решењима, која се односе на проблеме који узрокују саму појаву тероризма³.

Превенција зависи од мноштва фактора, почев од економске и геополитичке ситуације, преко друштвених односа у појединим земљама, до финансијске и бројчане моћи служби које се боре против тероризма. Дефиниције тероризма обухватају све од „стратегије политичке комуникације за психолошку манипулацију масама којом се ненаоружани цивили (и лица која не учествују активно у оружаним сукобима, попут заробљеника) намерно бирају за жртве како би се импресионирала трећа лица“⁴, преко „ширења страха и панике“⁵, до тога да тероризам врши „поднационална или

1 Само у 2016. години од стране терориста убијено је 25.621 људи. Доступно на: <https://www.statista.com/statistics/202871/number-of-fatalities-by-terrorist-attacks-worldwide/> (13.02.2018.)

2 Muhamed Lauej Bulel (Mohamed Lahouaiej Bouhlel) је типичан пример извршиоца терористичког акта који је радикализован путем Интернета и ради сам. Видети: *BBC*, "Attack on Nice: Who was Mohamed Lahouaiej-Bouhlel?", доступно на: <http://www.bbc.com/news/world-europe-36801763> (19.02.2018.)

3 Andrej Zwitter, *Human Security, Law and the Prevention of Terrorism*, Routledge, 2011, стр. 7-13.

4 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016., The Hague, стр. 14.

5 Јоко Драгојловић, Милован Јовановић, «Мигрантска криза - безбедносни изазови, ризици и претње», *Култура полиса*, бр. 30, Нови Сад, 2016, стр. 65.

недржавна целина⁶. Заједничко за све дефиниције тероризма као појма је то да је он усмерен на постизање политичко-интересног циља, те да се актери истог превасходно служе насиљем и стварањем атмосфере страха како би остварили циљеве организације која иза њих стоји.

Будући да је тероризам често реакција на неравноправан сукоб, за успех терористичког акта од пресудног значаја јесте анонимност изршиоца све до фазе реализације. Анонимност са собом носи и то да чак и „мање храбре и маргиналне групе могу бити мотивисане да изврше терористички акт будући да је страх од одмазде и казне значајно смањен“⁷. Последњих неколико година, нарочито са ескалацијом сукоба у арапском свету, миграције ка Европској унији израстају у веома озбиљан безбедносни изазов.

Саме по себи миграције, ако их дефинишемо као „улазак [имиграција] или излазак [емиграција] (група) људи са једне на другу, обично веома удаљену локацију, са намером да се тамо населе, трајно или привремено“⁸, већ представљају изазов за безбедност свих држава на траси коју обухватају. Било да су „добровољне, присилне, легалне или илегалне“⁹ оне подразумевају потребу за, првенствено безбедносном, контролом лица која у њима учествују. Актуелна избегличка криза, чије корене можемо пратити све до „периода између 2007. и 2011. године када су прве веће групе миграната из Африке и Блиског истока кренуле пут ЕУ“¹⁰, подигла је ову потребу на још виши ниво будући да са собом носи велики ризик од присуства анонимних потенцијалних актера терористичких напада међу популацијом избеглица.

У свету опседнутом безбедношћу и опасношћу од нуклеарног рата „миграције и тероризам могу бити потенцијални окидачи међународног конфликта“¹¹. Међусобна

6 Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 1998, str. 43.

7 Andrew Silke, *Terrorists, Victims and Society Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences*, John Wiley & Sons., Hoboken, New Jersey, 2003, str. 85.

8 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 14.

9 Isto, str. 14.

10 Александар Гајић, «Геополитика сиријских миграција и ЕУ», *Култура полуса*, бр. 30. Нови Сад, 2016, стр. 81.

11 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International

повезаност ова два феномена, било да један узрокује други или да се међусобно преклапају, мора се налазити у самом средишту интересовања како науке, тако и служби безбедности свих земаља.

2. ПРОДУБЉИВАЊЕ АНТАГОНИЗАМА

Када говоримо о безбедносним изазовима које са собом носи проблематика тероризма и миграција не можемо више говорити о појединачним државама и њиховом приступу решавању датих проблема. Обе ове појаве морају се, како каже А. Гајић, вредновати као „пратеће појаве глобализације“¹². Гајић у свом излагању фокус поставља на „миграције и судбину миграната“¹³, али ако сагледамо чињенице увидећемо да су земље попут Сирије, Либана, Ирака и Авганистана, које су попрште оружаних конфликта и великог броја терористичких напада, такође и неке од највећих извора избеглица,¹⁴ самим тим и веза између миграција и тероризма постаје јаснија.

У оквирима глобализације која доводи до „интензивирања друштвених релација на светском плану, које повезују удаљена места на такав начин да на локална збивања утичу догађаји који су се одиграли километрима далеко – и *vice versa*“¹⁵ стари сукоби између Истока и Запада добијају потпуно нови облик. Како исламистички тероризам са доласком 21. века преузима место водеће опасности по глобалну безбедност, била она „унутрашња и међународна“¹⁶ тежиште сукоба се преноси на територије земаља Блиског истока¹⁷ и Северне Африке.

Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 7.

12 Александар Гајић, «Геополитика сиријских миграција и ЕУ», *Култура полуса*, бр. 30. Нови Сад, 2016, стр. 77.

13 Исто, стр. 77.

14 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 22.

15 Anthony Giddens, *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1988, стр. 69.

16 Јоко Драгојловић, Милован Јовановић, «Мигрантска криза - безбедносни изазови, ризици и претње», *Култура полуса*, бр. 30, Нови Сад, 2016, стр. 63.

17 Раг у Сирији је са 50 000 нових жртава у 2016. години досегао цифру од око 290 000 од 2011. године, док су сукоби у Ираку и Авганистану 2016. године додали на сопствени број жртава још 17 000, односно 16 000 живота. Доступно на: <https://www.iiss.org/en/publications/acs/by%20year/armed-conflict-survey-2017-8efc/acs-2017-02-introduction-9b09> (26.02.2018.)

Међутим стране војне интервенције “често лоше ситуације учине још горим, продужавају конфликте и воде ка асиметричним тактикама група које им пружају отпор - међу којима је и тероризам”¹⁸. Само у Ираку, где је међународна коалиција систематским акцијама смањивала територију ИСИС-а, дошло је до највећег пораста броја жртава од терористичких напада у свету у 2016. години.¹⁹ Поред ескалације тероризма и са њим повезаног насиља, феномен који такође прати међународне војне интервенције су избегличке кризе.²⁰

Иако се тероризам може посматрати као “протест против стране интервенције”²¹ на територији појединих држава, за заоштравање сукоба како на војној, тако и на политичкој сцени, нису одговорне само наднационалне коалиције и водеће земље Запада и њихово војно деловање. Веома значајни су и политички и медијски фактори који, често синергично, делују на развој геополитичке ситуације.

У условима мигрантске кризе, медији постају изузетно ефикасно оружје у стварању ксенофобичног окружења. Било да је у питању Силвио Берлускони који изјављује да је западна цивилизација супериорна у односу на исламску²², Виктор Орбан који за себе узима позицију браниоца хришћанства и подиже зид на граници, или Трамп који признаје Јерусалим као главни град Израела у већ веома загрејаној атмосфери²³, линија раздвајања на “нас и њих” постаје јасна. Анимозитет према муслиманима у Европи је афирмисан првенствено од стране деснице или екстремне деснице, која исте оцењује као девијантне, непријатеље и терористе²⁴.

---

18 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 29.

19 Видети: *Global Terrorism Index 2107. Measuring and Understanding the Impact of Terrorism*, Institute for Economics & Peace, Sidney: IEP, 2017, стр. 18.

20 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no. 4, 2016, стр. 64.

21 Isto, str. 16.

22 Предраг Д. Павлићевић, «Мигрантска криза: европско јавно мњење и процес интеграције имиграционе популације», *Култура полиса*, бр. 31, Нови Сад, 2016, стр. 65.

23 Доступно на: <https://www.wilsoncenter.org/event/trumps-jerusalem-decision-implications-and-consequences> (27.02.2018.)

24 Предраг Д. Павлићевић, «Мигрантска криза: европско јавно мњење и процес интеграције имиграционе популације», *Култур полиса*, бр. 31, Нови Сад, 2016, стр. 64.

Ни друга страна не заостаје у овом виду борбе. Један од циљева терористичких организација је “бесплатан приступ светском медијском систему кроз јавно насиље, о коме се увек извештава”²⁵. Ескалација сукоба и друштвена поларизација²⁶, којима терористи теже, такође повлаче прецизну линију између пријатеља и непријатеља, па тако ИСИС “тврди да је лична обавеза свих муслимана да мигрирају у Калифат”²⁷, док се сви они који исти напуштају третирају као неверници. Интернет и друштвене мреже отварају бескрајне могућности радикализације и регрутације нових бораца, посебно међу младим муслиманима са Запада. Немачки лист „Дојче веле” наводи како се око 400 цихадиста из Немачке, бори на страни ИСИС-а, а да је незванично тај број преко 1800 милитаната²⁸.

Терористичким организацијама на руку иде и то што су после пропасти Арапског пролећа, многи становници муслиманских земаља постали убеђени да ненасилна промена није могућа.²⁹ У таквој атмосфери непријатељства, можемо очекивати само даље ширење сукоба. Нови правац терористичког деловања могао би бити ка северу и Русији, нарочито после озбиљнијег укључивања Русије у конфликт у Сирији.³⁰

3. ТЕРОРИЗАМ (НАСИЉЕ) КАО ПОКРЕТАЧ

Слабост државе као система на простору Блиског Истока, Авганистана и Северне Африке отворила је пут разним формама насиља, кршењу људских права и уништавању материјалних и културних добара. У таквој ситуацији није изненађујуће што

25 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 16.

26 Isto, str. 52.

27 Isto, str. 3.

28 Љубиша Деспотовић, «Геополитички и демографски аспекти актуелне мигрантске кризе», *Култура полуца*, бр. 31, Нови Сад, 2016, стр. 21.

29 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 39.

30 Видети: *Dnevnik*, „Rusi upozoravaju: Teroristi IS-a pobjegli su u Afganistan i imaju više od 10.000 boraca, a SAD ih podcjenjuje“, доступно на: <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/rusi-upozoravaju-teroristi-islamske-drzave-u-afganistanu-imaju-vise-od-10-000-boraca-a-amerika-ih-podcjenjuje---500946.html> (28.05.2018)

је дошло до одговора најшире цивилне популације у виду масовних миграција, првенствено ка Западној Европи.³¹

Тероризам, будући да свесно напада цивилно становништво, је један од најутицајнијих узрока међународних миграција. Што је већи број терористичких аката у некој држави и што је виши степен смртности као последице истих, то је већи број лица³² која из те државе мигрирају.³³ Са овог становишта тероризам можемо класификовати као тзв. “push” фактор, односно онај који мигранте покреће из пређашње средине.³⁴ Међутим, тероризам није једини феномен који утиче на појаву миграција, терор власти, као и економски и еколошки фактори у великој мери могу бити одговорни за интернационално кретање становништва.³⁵

Када говоримо о „слабој држави“ као повољном тлу за терористичке организације, треба рећи да се ту ради о државама које или подржавају тероризам, попут Талибанског режима у Авганистану од 1996. до 2001. године, или су, попут Либана, сувише слабе да му се супротставе. Трећа врста окружења у ком тероризам може бити покретач миграција јесте терористичка прото-држава, попут ИСИС-а³⁶ са чије је територије до јула 2017. године избегло или је интерно расељено укупно преко 8 000 000 људи.³⁷

У оваквим условима тероризам може изазвати три врсте одговора становништва: борбу, бег и скривање.³⁸ За

31 Хатице Бериша, Миле Ракић, «Мигрантска криза - Студија случаја Републике Србије», *Култура полуса*, бр. 30, Нови Сад, 2016, стр. 36.

32 Са нових скоро 600 000 регистрованих избеглица из Сирије у 2017. години њихов укупан број само у Турској је порастао на 3 400 000. Само је мали део њих успео да настави миграцију ка Западној Европи. *Middle East Monitor*, “What awaits Syrian refugees in 2018?”, доступно на: <https://www.middleeastmonitor.com/20180111-what-awaits-syrian-refugees-in-2018/> (27.02.2018.)

33 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016., The Hague, str. 3.

34 Александар Гајић, «Геополитика сиријских миграција и ЕУ», *Култура полуса*, бр. 30, Нови Сад, 2016, стр. 77.

35 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 3.

36 Isto, str. 25.

37 Преко 5 500 000 Сиријаца је напустило земљу, док је од конфликта са ИСИС-ом интерно расељено 2 800 000 Ирачана. *BBC*, “Islamic State and the crisis in Iraq and Syria in maps”, доступно на: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034> (27.02.2018.)

38 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 16.

нас је свакако најзанимљивији управо онај одговор који је и најчешћи, када год за њега постоје услови, а то је бег, односно миграција. Реткост је да изолован терористички акт узрокује масовно покретање становништва, али унутар „слабих држава“ цивилно становништво је готово увек изложено серијама бруталних напада од стране терористичких организација.

Такви серијски напади, које карактерише недискриминативно насиље, доводе до страха код становништва и природне потребе да се удаљи од извора опасности. Оваква реакција је често управо оно што починитељи напада и очекују. Постоје индиције да ИСИС не само што је покушавала да опорезује мигранте и тиме финансира даље терористичке акте³⁹, већ је и кроз токове избеглица покушавала да инфилтрира своје борце, посебно повратнике са других ратишта⁴⁰.

Било да говоримо о миграцијама као планским последицама терористичког деловања или пак само као пропратном феномену стања у државама које су погођене високим степеном терористичке активности, јасно је да су тероризам и миграције у узрочно-последичној вези. Оно што такође можемо тврдити јесте да су оба феномена уско повезани са одсуством снажног државног апарата, посебно у државама арапског света.

4. МИГРАЦИЈЕ - ТРАНЗИТ НАСИЉА

Обим миграционог кретања становништва из државним превирањем и ратом захваћених земаља Северне Африке и Блиског Истока, најбоље се сагледава у процени УН да се у Европи тренутно налази 71 милион разноврсних миграната⁴¹, или техничкој процени немачке владе да ће се до 2020. године само у ову државу слити 3,6 милиона људи.⁴²

---

39 Isto, str. 28.

40 Isto, str. 3.

41 Драган Симеуновић, «Мигрантска криза као безбедносни изазов за земље западног Балкана - стање у 2017. и перспектива», *Култура полиса*, посебно издање бр. 14, Нови Сад, 2017, стр. 32.

42 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 8.

Сагледавајући “ближу” прошлост (пост-хладноратовски период), миграциона кретања, како истиче Алекс Шмид, могу се сагледати кроз призму бројних фактора међу којима се издвајају:

- а) неравноправна расподела богатства на глобалном нивоу,
- б) демографска експлозија становништва у комбинацији са економском стагнацијом,
- в) масовна глобална незапосленост и појава још масовније “радно сиромашне” категорије,
- г) разарање животне средине,
- д) промене у тактици ратовања,
- ђ) поновно појављивање ексклузивног национализма и раста верске нетрпељивости,
- е) техничко-технолошка револуција у транспорту,
- ж) експанзија кријумчарења и трговине људима,
- з) присуство етничких дијаспора у “глобалним градовима” у иностранству које чине мостове за добровољне законске миграције.⁴³

Актуелна мигрантска криза доноси са собом појаву новог облика миграционих кретања, тзв. „породичну миграцију“.⁴⁴ С обзиром да највећи број миграната долази из Сирије, Ирака и Авганистана, односно територија које представљају погодно тле за деловање и развој терористичких организација, те њихово циљано индоктринирајуће деловање на млађу популацију⁴⁵, опасност од могуће инфилтрације индоктринираних и радикализованих припадника овог дела становништва је значајна.⁴⁶

43 Isto, str. 15.

44 Биљана Мићић, „Миграције – од кријумчарења миграната до „велике сеобе народа“, *Национална безбедност*, бр. 4, Академија за националну безбедност, Београд, 2016, стр. 111.

45 Бориша Лечић, Актуелне миграције ка Европи и проблем тероризма, *Култура полица*, посебно издање бр. 2, Нови Сад, 2017, стр. 107.

46 *Србија данас*, „Главни борци исламиста су деца! Терористи се највише ослањају на њих!“ Доступно на: <https://www.srbijadanas.com/clanak/glavni-borci-islamista-su-deca-teroristi-se-oslanjaju-na-decu-vojnike-uznemirujuci-video-16> (23.03.2018.)

Посебан безбедносни изазов представљају илегална миграциона кретања чију флукуацију прати континуирано регрутовање, илегални транспорт и прихват у земљама дестинације од стране криминалних организација.⁴⁷ Овим се додатно оставља простор радикалованим припадницима за наставак прикривеног деловања изван „скенера“ безбедносног сектора, како и могућност надоградње већ остварених веза у криминалним круговима повезивањем са илегалним тржиштима оружја, докумената, наркотика.⁴⁸

Сагледавајући срж миграција, уочавамо да оне носе безбедносни ризик, који додатно повећава доказано инфилтрирање радикалованих припадника терористичких организација.⁴⁹ Истрага која је вођена након напада у Паризу 2015. године показује да је у њој учествовао држављанин Сирије, који је прошао балканском рутом кроз Републику Србију октобра 2015. године.⁵⁰ Дошавши такође са ратом захваћеног подручја Блиског истока, Набил Фадли бомбаш самоубица који је 12. јануара 2016. године, на Тргу Султана Ахмета у Истанбулу убио десет немачких туриста, ушао је недељу дана раније у државу као тражилац азила. Тунижанин Валид Салихи, чија је регистрација извршена у прихватном центру у Немачкој, извршио је напад на полицијску станицу у Паризу, поводом годишњице напада на новинску кућу Шарли Ебдо.⁵¹ Наведени случајеви представљају примере злоупотребе мигрантске популације, за инфилтрирање, радикалованих припадника терористичких организација, чиме се врши трансфер насиља на територију „вековно омраженог непријатеља“.

---

47 Биљана Михаић, “Миграције – од кријумчарења миграната до „велике сеобе народа““, *Национална безбедност*, бр. 4, Академија за националну безбедност, Београд, 2016, стр. 111.

48 У једном тренутку 2015. године само 25 до 30 процената избеглица који долазе у Немачку су поседовали пасоше или друга важећа документа. Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 8.

49 Марија Ђорић, “Мигрантска криза као генератор десничарског и исламистичког екстремизма у европи“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2017, стр. 39-54.

50 Бориша Лечић, “Актуелне миграције ка Европи и проблем тероризма“, *Култура полиса*, посебно издање бр. 2, Нови Сад, 2017, стр. 109.

51 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 44.

5. МОГУЋИ ПРИСТУПИ РЕШАВАЊУ

Адекватност одговора енормном обиму миграционих кретања и интеракцијски повезаног тероризма одређују два критеријума: прихватљивост у оквиру општих демократских принципа и успешност у решавању проблема. Мере које могу бити успешне често су неприхватљиве због свог ауторитарног карактера, док су, са друге стране, мере прихватљиве нашим демократским принципима често неуспешне.⁵² Постојећу кризу додатно продубљује немогућност постизања јединственог политичког става Европске уније око броја миграната које треба да прихвати на својој територији.⁵³ Адекватан одговор мигрантској кризи треба тражити у политици консензуса. Број миграната које ће примити поједине чланице треба ускладити са њиховим капацитетима. Овакав начин прихвата више од милион миграната у европску породицу коју чини 500 милиона становника не би представљао проблем.⁵⁴

Време веома често представља ограничавајући фактор. Решења која су прихватљива на краћи временски период не морају бити успешна на дужи период и обрнуто. Организација за контролу европских граница «Frontex», до недавно је имала само 310 запослених и буџет од 114 милиона еура.⁵⁵ Актуелни захтеви који се стављају пред ову организацију захтевају повећање капацитета и ресурса исте. Могућност одржавања на снази Шенгенског споразума биће условљена способношћу одговора свих чланица, које су под константним вишегодишњим притиском прилива миграната.

Мигрантска криза указала је на неопходност увођења иновативних решења у поступку прихвата и збрињавања миграната⁵⁶, као и у откривању радикализованих појединаца

---

52 Видети: Peter Sedeberg, "Global Terrorism: Problems of Challenge and Response", u knjizi: *The New Global Terrorism*, (priređio: Charles W. Kegley), Pearson, Cambridge, 2002, стр. 267-284.

53 Видети: Милован Јовановић, Ненад Бингулац, "Тероризам као савремени безбедносни изазов", *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2016, стр. 23-38.

54 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, стр. 15.

55 Isto, стр. 15.

56 Немачка полиција је током прихвата миграната успела да изузме отиске прстију од око 10 процената мигрантске популације. Isto, стр. 9

у оквиру избегличке популације.⁵⁷ Немачка канцеларија за миграције изнела је податак да идентитети 400.000 људи нису познати, док је 130.000 тражилаца азила који су у неком тренутку ушли у Немачку „нестало“, односно постало невидљиво за безбедносни и цивилни сектор.⁵⁸

Глобализацијски процеси праћени све већим утицајем мулти-националних компанија чија је основна покретачка снага профит виде и мигрантску кризу као потенцијални извор зараде нудећи нова решења. Ерик Принс, блиски сарадник Трампове администрације, понудио је услуге властите компаније «Frontier Services Group» у заустављању и враћању стотине хиљада миграната који траже свој пут «среће» до Европе преко Либије. Истичући да ће ова компанија затворити миграциони канал, за део средстава која ЕУ издваја за снаге «Frontex-а».⁵⁹

Понуђене алтернативе представљају само техничка решења у заустављању миграција и пресецања тероризма. Неопходно је пронаћи решења која ће омогућити управљање мигрантском популацијом и превенирати тероризам. Алекс Шмид, функционер УН, истиче две мере које је неопходно предузети:

прво: захтевати од тражилаца азила у Европи да се јавно обавезу у погледу поштовања закона земље домаћина, њихове политичке културе и кључних европских вредности и

друго: обавезати их на пружање помоћи органима власти у поступку идентификације потенцијалних терориста⁶⁰.

---

57 Након напада на божићни ваљар у Берлину припадници Немачке криминалистичке службе (ВКА), примењују потпуно нови аналитички систем назван *Radar-iTE*, који представља упитник о социјализацији и става о насиљу. Циљ упитника је прикупљање информација о осумњиченом. Систем би требало да служи за откривање посебно опасних и радикализованих особа, чиме би службе требало да се фокусирају на надзор управо тих особа. *Deutsche Welle*, “Kako filtrirati radikalne islamiste?”, доступно на: <http://www.dw.com/sr/nau/%C4%8Dno-filtriranje-radikalnih-islamista/a-41884193> (14.03.2018.)

58 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 44.

59 *Blic*, “Gospodar rata dao ponudu Evropi: Zaustaviću migrante za samo deo cene koju već plaćate”, доступно на: <https://www.blic.rs/vesti/svet/gospodar-rata-dao-ponudu-evropi-zaustavicu-migrante-za-samo-deo-cene-koju-vec-placate/fcspz74> (25.05.2018.)

60 Alex P. Schmid, *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016, The Hague, str. 51.

Могућност оваквог начина усмеравања мигрантске популације, затим прикупљања и адекватне размене података о прикривеним и радикализованим активистима терористичких организација би омогућила сигурније деловање читавог безбедносног сектора ЕУ.

6. ЗАКЉУЧАК

Опасност и претња коју тероризам носи са собом је све присутнија и угрожава како појединачне државе, тако и читаву међународну заједницу. Коалиционо деловање САД-а и Русије (прво након Другог светског рата), потпомогнуто логистичким деловањем Кине у процесу неутралисања самопроглашене Исламске Државе Ирака и Леванта - «ISIS», односно «ISIL», само потврђују више пута поменути чињеницу о неопходности неутралисања ове глобалне опасности.

Миграције условљене учесталим терористичким деловањем (подручја попут Ирака и Авганистана, тзв. “push” фактор), односно употреба миграционих канала за доказано инфилтрирање радикализованих припадника терористичких организација, недвосмислено доказују двосмерност међусобног утицаја ових друштвених појава. Порастом миграционих кретања становништва са ратом захваћеног подручја, на коме егзистирају најзначајније терористичке организације, расте и ризик од терористичког деловања. Оваквој врсти ризика изложене су све транзитне земље, а нарочито државе које су крајња дестинација мигрантске популације, средине које имају хетерогену популацију са високим процентом муслиманског становништва (Брисел)⁶¹ и државе које узимају учешће у војним интервенцијама из којих долазе мигранти, попут Француске и Велике Британије.

Миграциона кретања и терористичке активности постају све сложеније. Нови појавни облици нужно захтевају константно прилагођавање и изналажење нових начина и метода у супротстављању овим друштвеним појавама. Адекватан одговор ће захтевати «избор између наших вредности и безбедности. Неопходност проналажења решења

61 *Vreme*, “Srce tame”, доступно на: <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1347129> (31.05.2018.)

која успешно излазе на крај са тероризмом и миграцијама при чему се минимално оштећују европске вредности.»⁶² На крајевима ове клацкалице, са којом ће се сусрести демократска друштва, налазиће се приватност и безбедност. Будућност ће вероватно захтевати ограничење неких људских права која доживљавамо као основна, била она на уштрб мигрантске популације или грађана ЕУ, у циљу постизања консензуса око очувања безбедности.

ЛИТЕРАТУРА

- Бериша Хатиџе, Ракић Миле, „Мигрантска криза - Студија случаја Републике Србије“, *Култура полиса*, бр. 30, Нови Сад, 2016.
- Деспотовић Љубиша, „Геополитички и демографски аспекти актуелне мигрантске кризе“, *Култура полиса*, бр. 31, Нови Сад, +2016.
- Драгојловић Јоко и Јовановић Милован, „Мигрантска криза - безбедносни изазови, ризици и претње“, *Култура полиса*, бр. 30, Нови Сад, 2016.
- Гајић Александар, „Геополитика сиријских миграција и ЕУ“, *Култура полиса*, бр. 30., Нови Сад, 2016, стр. 77-81.
- Лечић Бориша, „Актуелне миграције ка Европи и проблем тероризма“, *Култура полиса*, посебно издање бр. 2, Нови Сад, 2017.
- Ђорић Марија, “Мигрантска криза као генератор десничарског и исламистичког екстремизма у Европи“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2017, стр. 39-54.
- Јовановић Милован, Бингулац Ненад, „Тероризам као савремени безбедносни изазов“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1/2016, стр. 23-38.

---

62 David C. Rapoport, “The Four Waves of Rebel Terror and September 11”, *Anthropoetics: VIII*, 2002, стр. 271.

- Михаиљ Биљана, „Миграције – од кријумчарења миграната до „велике сеобе народа““, *Национална безбедност*, бр. 4, Академија за националну безбедност, Београд, 2016.
- Павлићевић Предраг Д., „Мигрантска криза: европско јавно мњење и процес интеграције имиграционе популације“, *Култура полиса*, бр. 31, Нови Сад, 2016.
- Симеуновић Драган, „Мигрантска криза као безбедносни изазов за земље западног Балкана - стање у 2017. и перспектива“, *Култура полиса*, посебно издање бр. 14, Нови Сад, 2017.
- Giddens Anthony, *Posledice modernosti*, Filip Višnjić, Beograd, 1988.
- Hoffman Bruce, *Inside Terrorism*, Columbia University Press, New York, 1998.
- Rapoport David C., "The Four Waves of Rebel Terror and September 11", *Anthropoetics: VIII*, 2002.
- Sedeberg Peter, "Global Terrorism: Problems of Challenge and Response", u knjizi: *The New Global Terrorism*, (priređio: Charles W. Kegley), Pearson, Cambridge, 2002, str. 267-284.
- Silke Andrew, *Terrorists, Victims and Society Psychological Perspectives on Terrorism and its Consequences*, John Wiley & Sons., Hoboken, New Jersey, 2003.
- Schmid Alex P., *Links between Terrorism and Migration: an Exploration*, The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague, no 4/2016., The Hague.
- Zwitter Andrej, *Human Security, Law and the Prevention of Terrorism*, Routledge, 2011.
- *Dnevnik*, „Rusi upozoravaju: Teroristi IS-a pobjegli su u Afganistan i imaju više od 10.000 boraca, a SAD ih podcjenjuje“, <https://dnevnik.hr/vijesti/svijet/rusi-upozoravaju-teroristi-islamske-drzave-u-afganistanu-imaju-vise-od-10-000-boraca-a-amerika-ih-podcjenjuje---500946.html> (28/05/2018)

- *BBC*, “Attack on Nice: Who was Mohamed Lahouaiej-Bouhlel?”, <http://www.bbc.com/news/world-europe-36801763> (19/02/2018)
- *BBC*, “Islamic State and the crisis in Iraq and Syria in maps”, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-27838034> (27/02/2018)
- *Blic*, “Gospodar rata dao ponudu Evropi: Zaustaviću migrante za samo deo cene koju već plaćate”, <https://www.blic.rs/vesti/svet/gospodar-rata-dao-ponudu-evropi-zaustavicu-migrante-za-samo-deo-cene-koju-vec-placate/fcspz74> (25/05/2018)
- *Deutsche Welle*, “Kako filtrirati radikalne islamiste?”, <http://www.dw.com/sr/nau%C4%8Dno-filtriranje-radikalnih-islamista/a-41884193> (14/03/2018)
- <https://www.iiss.org/en/publications/acs/by%20year/armed-conflict-survey-2017-8efc/acs-2017-02-introduction-9b09> (26/02/2018)
- *Middle East Monitor*, “What awaits Syrian refugees in 2018?”, <https://www.middleeastmonitor.com/20180111-what-awaits-syrian-refugees-in-2018/> (27/02/2018)
- *Srbija danas*, „Glavni borci islamista su deca! Teroristi se najviše oslanjaju na njih!“, <https://www.srbijadanas.com/clanak/glavni-borci-islamista-su-deca-teroristi-se-oslanjaju-na-decu-vojnike-uznemirujuci-video-16> (23/03/2018)
- <https://www.statista.com/statistics/202871/number-of-fatalities-by-terrorist-attacks-worldwide/> (13/02/2018)
- <https://www.wilsoncenter.org/event/trumps-jerusalem-decision-implications-and-consequences> (27/02/2018)
- *Vreme*, “Srce tame”, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1347129> (31/05/2018)

**Nedeljko Cvetkovic
Danilo Vujovic**

EXPANSION OF TERRORISM INTO WESTERN EUROPE IN LIGHT OF THE MIGRANT CRISIS

Resume

In this article authors analyze the connection between the migrant crisis and growing terrorist activity in Western Europe. It is pointed out in the article that terrorism stands near the top of the list of global security risks and needs to be fought at the source by tackling its causes rather than its consequences. Seen as a weapon of the inferior and strategy of communication through violence and spreading of fear by the authors, terrorism is presented as hard to fight against because of the lack of a specific opponent and the anonymity of its perpetrators. Stating that the migrant population comes, in an overwhelming majority, from terrorism-infested countries, the article also studies the relation between these two phenomena from causal standpoint. In this way the authors strive to point out the fact that terrorism plays an important part among the factors that are setting the migration of Muslim refugees from Africa and Middle East in motion, while the migration itself affects the spread of terrorism towards Europe. Moreover, this article takes a look at the global political situation in regard to the causes of the migration and response of the politics of the European Union, especially that of the nationalist rightwing parties and political leaders, to the challenges of the refugee crisis. The authors state that both terrorism and migrant crisis need to be studied as events closely connected to globalization. Therefore, the article deals with Islamic terrorism and refugee crisis as, in part, consequences of foreign military interventions. Weak states, supportive states and terrorist proto-states are also numbered

among the factors that allow for the spread of terrorism which in turn leads to more people being internally or internationally displaced. Authors also find a number of other causes of the migration from Africa and the Middle East to European Union; those causes range from economic, demographic, ecological, military (in terms of war-affected civilians), nationalist to criminal. In part, this article deals with the interaction of migrants and EU population, especially the possibility of the radicalization of resident Muslims in some EU states. Possible solutions to the problems brought on by the refugee crisis, such as carry-over conflicts from the Islamic world to the EU and inefficient migrant control, are also featured in the article. Solutions presented in the article reveal a conflict within the EU between efficiency in controlling the refugee crisis and respecting Europe's core democratic values. Authors conclude that migrant-crisis increases the risk of terrorism not only in destination-countries of the EU, but also in transit-countries of the Balkans and Turkey. The article states that new methods of dealing with refugees will be needed in the future, as well as a wide-ranging consensus on immigration policy within the EU.

Keywords: terrorism, migration, radicalization, transfer of violence, infiltration, perspectives.

---

* Овај рад је примљен 24. јула 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

УДК 343.62-057.16:614.2

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.8>

Оригинални научни рад

Љупка Катана

*Универзитет у Београду, Студентски трг 1, 11000
Београд, Србија, email: lj.katana@gmail.com*

НАСИЛНИ ОБЛИЦИ КОМУНИКАЦИЈЕ: МОБИНГ; ПРИКАЗ СТУДИЈЕ СЛУЧАЈА У ЗДРАВСТВЕНИМ ИНСТИТУЦИЈАМА

Сажетак

Предмет рада јесте проблематика мобинга, сагледана кроз анализу утицаја ове појаве на човека у радној средини. Конкретно, анализира се случај мобинга у јавној управи/администрацији, тачније у домовима здравља у Србији, односно Београду. Како мобинг представља врсту социјалног насиља, али првенствено - облик насилне комуникације, вербалне или невербалне, случај који приказујемо у раду, пример је такве врсте насилног општења у државној (јавној) управи. Поменућемо и неке од дефиниција, као и тренутне начине борбе против мобинга у Србији, кроз осврт на психолошко одређење агресије, односно поменутог насилног понашања које доводи до ове појаве у јавним институцијама, а кроз конкретан пример у здравству. Циљ рада је, да се, на основу поменутог случаја мобинга у здравству, укаже пажња на изналажење начина превазилажења овакве социјалне аномалије, уз помоћ превентиве, у виду едукација и оснаживања радног човека, посебно на нивоу државе (државних

институција).

Од метода, коришћена је студија (вишеструког) случаја, уз инструмент интервјуа са председницом синдиката лекара, односно са мобингованим представницима синдиката, у смислу сагледавања феномена који се појавио на нивоу јавне управе и администрације, а у сфери друштвених наука. Резултати рада требало би да донесу свеобухватну промену увида у дефиницију и значења феномена, на сврсисходан ниво применљивости, како на нивоу појединца у радној средини, тако и на државној лествици посматрања.

Кључне речи: мобинг, жртва, насилна комуникација, социјално насиље, насиље у здравству, синдикат.

1. УВОД

Јавна управа и администрација, у теорији замисли требало би да дају пример институција са добром свеобухватном и пословном комуникацијом, па би у том смеру требало подесити разматрања и истраживачки приступ у будућности. Како је првобитни модел државне управе или управе као власти, нераскидиво везан са првобитним видом правне државе, он државу привезује управи и одређује је као једну од правних делатности.¹ Тиме, сваки вид злостављања на раду, односно мобинга, представља повреду законитости које држава, као таква, одређује, чиме овакав модел насилне комуникације у државним институцијама захтева посебно указану пажњу. У раду ће бити речи о појму мобинга као патологије, која постоји на нивоу радне организације и правног система, а на примеру случаја насиља у здравству (конкретно, у једном од београдских домова здравља). Како је реч о насилном (патолошком) облику комуникације, овакво сагледавање насиља, кроз истраживање случаја, односи се, пре свега, на подизање квалитета комуникације на нивоу радне средине, првенствено стављајући акценат на поменути здравствени систем у којем, такође, постоји.

1 Д. Миленковић, *Јавна управа, одабране теме*, Чигоја, Београд, 2013, стр. 43.

Терминолошко одређење о којем се много писало, преузето је од енглеске речи моб (*engl. to mob* – насртати, насрнути на некога).² Можемо га превести као морално злостављање, психолошко малтретирање, психолошки терор, дакле злостављање на раду или у вези са радом, што је терминологија шведског психолога, немачког порекла, др Хајнца Лајмана (Heinz Leymann). Он је дао прву и најсвеобухватнију дефиницију мобинга, 1984. године, упоређујући термин са непријатељским понашањем, односно неетичком комуникацијом на раду.³

Реч је о старијем социолошком феномену, са именом, новијег доба, које се односи на злостављање на радном месту. Раширен је, као друштвена појава и постоји готово, одувек.⁴ У том смислу, колико год нам се чинио као феномен данашњице, прве доказе постојања мобинга налазимо још у средњем веку.⁵

2. МОБИНГ КАО ОБЛИК НАСИЛНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

Ради се о друштвеном феномену који у основи обухвата, првенствено “непријатељску и неетичку комуникацију, која је на систематичан начин усмерена од стране једног или више лица, углавном ка једној особи”,⁶ те је појави потребно приступити као својеврсној комуникационој патологији, која се може спречити једино перманентном превенцијом, адекватним информисањем и системском едукацијом.

С обзиром да је темељ мобинга, управо комуникацијски шум, као проблем у комуникацији, односно “сметња која може

2 Реч мобинг (*engl. mobbing*) односи се на присилно, па и вулгарно, друштвено деградирање особе, притисак и искључивање из друштвеног живота. У нашем језику нема адекватног термина па се ова реч користи непреведена.

3 У књизи “Енциклопедија мобинга” Х. Лејман даје сада већ познату дефиницију мобинга, објашњавајући термин као: Психички терор у радном окружењу који укључује “непријатељску и неетичку комуникацију”, на систематичан начин усмерену од једног или више лица, углавном ка једној особи...

4 М. Жилић, Ј. Јанковић, “Насиље”, *Социјалне теме*, Загреб, 2016, стр. 69.

5 Више о томе видети у: Р. Радић, “Две цртице о мобингу у средњем веку”, *Годишњак за друштвену историју*, Одељење за историју, Филозофски факултет, Београд, бр. 02/2011, стр. 21.

6 Leymann, S., *The definition of mobbing at workplaces*, Internet, <http://www.leymann.se/English/12100E.HTM>, 24/01/2019

пореметити кохеренцију поруке”⁷ циљ истраживања јесте указати да проблем постоји и у јавним институцијама, дакле јавној управи и администрацији (према неким ауторима, појам јавних служби постаје уједно темељ појма савременог јавног права)⁸ и да га једино кроз правну заштиту и превентиву можемо зауставити. Дакле, потребно је мењати основе комуникације у радном окружењу, како више не би долазило до ове врсте социјалног насиља, посебно у јавним службама.

Ауторка Андреја Костелић-Мартић пише да мобинг постоји од тренутка када постоје људи, потреба за понижавањем других, осећај љубоморе, зависти, па и појединачна жеља за владањем...⁹ Последице мобинга одражавају се, не само на социјално и пословно окружење, него на појединца и његов ментални склоп, пре свега.

У складу са тим, основа оваквог вида психичког злостављања на радном месту, свакако је неасертивна комуникација у којој, шеф или колеге (или заједно) злостављају (понижавају) другог, с циљем угрожавања угледа, што најчешће води угрожавању здравља жртве, а тиме и многих других последица. Узроци појаве мобинга свакако су и лоша радна клима у којој опстају особине зависти, непријатељства, притисци.¹⁰

3. ОДРЕДБЕ ЗАКОНА И КОЛЕКТИВНИХ УГОВОРА

У Републици Србији мобинг је, као појам који се односи на злостављање на раду и у односу са радом, регулисан посебним одредбама Закона о спречавању злостављања на раду.¹¹ Овим законом регулише се, сами појам злостављања и извршиоца

7 О шуму у комуникацији, као једном од елемената конструкције али и ремећења комуникационог процеса, видети више у: З. Томић, *Комуникација и јавност*, Чигоја, Београд, 2004. стр. 9.

8 Леон Диги, *Преображај јавног права*, Геца Кон, Београд, 1913, стр. 19-20.

9 А. Костелић-Мартић: *Мобинг: психичко малтретирање на радном месту*, Школска књига, Загреб, 2005. стр.6.

10 Узроци испољавања мобинга у пракси бројни су па се, као такви, различито посматрају: од неадекватног понашања руководства, недовољно разгарничене надлежности и поделе задатака, преко грешака у руковођењу, потискивања насугласица и конфликта, па до сексуалног мобинга.

11 Закон о спречавању злостављања на раду (*Сл. гласник РС*, бр. 36/2010), Интернет: 27/01/2019

акта злостављања. Тиме, “злостављање, у смислу овог закона, јесте свако активно или пасивно понашање према запосленом или групи запослених код послодавца које се понавља, а које за циљ има или представља повреду достојанства, угледа, личног и професионалног интегритета, здравља, положаја запосленог и које изазива страх или ствара непријатељско, понижавајуће или увредљиво окружење, погоршава услове рада или доводи до тога да се запослени изолује или наведе да на сопствену иницијативу раскине радни однос или откаже уговор о раду или други уговор.”(члан 6.)¹²

Како “правна држава обезбеђује легалитет (законитост)... и како је “делатност државе у вршењу власти регулисана правом, то се и управа јавља као посебна функција државне власти”.¹³ С тим у вези, потребно је, на државном нивоу, обезбедити правилно спровођење закона и уговора, тиме и одредби које се односе на случајеве злостављања на раду.

Одређење ко све може бити извршиоц злостављања, дефинисано је ставом 3. истог члана 6. овог закона. Став је потребно истаћи због бројних недоумица и ради увреженог веровања да је само послодавац/директор онај који мобингује, што свакако није увек случај. Извршиоц мобинга, поред послодавца може бити и предузетник (послодавац са својством физичког лица), лице које је одговорно код послодавца, као правног лица и запослени, односно група запослених код одређеног послодавца (став 3, члан 6.). Ипак, најзаступљенији облик мобинга управо је вертикални, односно злостављање упућено од послодавца или обрнуто, мобинговање послодавца од стране групе радника. Свакако, неретки су примери хоризонталног мобинга, начињеног у релацији запослених који су на једнаком хијерархијском положају.¹⁴

У првобитном ставу наведеног члана Закона, можемо видети да је услов за одређивања формулације злостављања на раду, управо одређени континуитет, односно извесно

---

12 Према истом закону, злостављање се односи и на подстицање/навођење других на такво понашање.

13 Д. Миленковић, *Јавна управа, одабране теме*, нав. дело, стр. 43.

14 Више о врстама мобинга, према основној подели (ко је жртва, а ко злостављач), видети у: А. Костелић-Мартић: *Мобинг: психичко малтретирање на радном мјесту*, нав. дело, стр. 16.

понављање акта злостављања, да би се, као такво, а према закону, подвело под мобинг. Међутим, из праксе је познато да је одређене радње у пословној средини, довољно учинити једном, да би се нанела велика штета жртви.¹⁵

Поред поменутог закона, одредбе којима се обухвата објашњење мобинга, као и свеобухватне заштите запослених и њихове безбедности на раду, заступљене су и у Закону о безбедности и здрављу на раду.¹⁶

С друге стране, начин рада, функционисања и права синдикалне организације регулисана су одредбама Закона о раду, затим општим – колективним уговором (на нивоу државе) и посебним колективним уговором који важи за сваку посебну грану друштва¹⁷, између синдиката и послодаваца, које заједно потписују, чиме такав документ постаје правно валидан.

Потребно је нагласити одређене забране, које су везане за рад синдиката и тиме неопходне за разматрање ове тематике, посебно када се има у виду њихова законска подривеност, у смислу постулата Закона, посебних и општих уговора. Наиме, притисак, било које врсте, на чланове одређене организације, било да је у питању политичка или синдикална, није дозвољен. Тиме, према Закону о раду, забрањена је свака врста непосредне и посредне дискриминације лица, било да су запослени или траже запослење, а односи се на пол, језик, расу, старост или здравствено стање, трудноћу..., односно било које лично својство (члан 18.) Такође, наводи се да је забрањено и свако узнемиравање као и сексуално узнемиравање (члан 21.), јер би у сваком од ових случајева дискриминације/узнемиравања, лице могло да покрене поступак пред надлежним судом за накнаду, на тај начин проузроковане штете, у складу са поменутиим законом (члан 23.).¹⁸

15 Аутор О. Кићановић писао је да: “Последице резултирају из дела, а не из трајања”. Стога, условљеност континуумом трајања акта, као једног од одређења мобинга, није најлогичнија, с обзиром да је довољна само једна начињена радња злостављања, па да настану последице по жртву.

16 Више видети у: члан 1. и члан 4. Закона о безбедности и здрављу на раду (*Сл. гласник РС*, бр. 101/2005, 91/2015 и 113/2017),

17 Према члану 242, Закона о раду, извесно је да се могу формирати општи и посебни колективни уговори за одређену групу, грану, подгрупу, односно делатност која се закључује на територији Републике Србије..., док се посебан уговор закључује на територији јединице локалне самоуправе или територије (члан 243).

18 Закон о раду, *Сл. гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017,

Поједине забране, као и посебни постулати Закона о раду односе се на начин поступања организације запослених и послодаваца, какве су савет запослених и синдикат запослених, у смислу поштовања ставки које се односе на свако избегавање притисака. У том смислу, “запосленима се јамчи слобода синдикалног организовања и деловања без одобрења, уз упис у регистар” (члан 206.)¹⁹..., а уз потписивање приступнице (члан 207)..., који се оснива у складу са општим актом таквог синдиката (члан 215.).²⁰

Приликом интервјуа, представница синдиката (у то време председник синдиката) напоменула је неопходност поштовања ставки закона и колективних уговора, првенствено, оних које су у складу са законом, чиме је апсолутно забрањено вршити опструкцију рада синдиката, било од стране послодавца или неког правног лица. У складу са поменутим, послодавац, директор, чак и министар немају права да се мешају у њихове унутрашње послове, с обзиром да је синдикат организација која је потпуно независна од послодавца и од политичке странке, што је одредба Кривичног законика.²¹ С тим у вези, уколико неко приступи свесном кршењу овог закона или на други начин покуша да омете политичко, синдикално или неко друго удружење односно деловање грађана и њихових удружења, биће кажњен новчаном или казном затвора.

Поједине ставке које се односе на правилник самог синдиката, а у вези са функционисањем организације, како је навела представница синдиката, веродостојно показују важност синдикалне организације, у смислу подршке и заштите запосленог:

- Свако ко жели да приступи синдикату најпре попуњава приступницу која садржи изјаву да особа одобрава да му се одбија од плате део за чланарину, која је регулисана статутом синдиката. Дакле, запослени ће добровољно

одлука УС и 113/2017.

19 Према члану 238, поменутог Закона о раду, синдикат, као и удружење послодаваца стичу статус правног лица, од дана уписа у регистар, што указује на њихову неоспорну правну валидност, у смислу поштовања закона и других прописа.

20 Закон о раду, исто.

21 Кривични законик, *Сл. гласник РС*, бр. 94/2016, члан 152.

приступити синдикату потписивањем приступнице (члан 121.).²²

- Све приступнице се затим предају овлашћеном лицу које заступа тај синдикат и које мора да обезбеди чување приступница у складу са Законом о заштити података о личности (у којем се подаци о чланству у синдикалној организацији помињу као посебно осетљиви подаци).
- Овлашћено лице затим даје налог обрачунској служби установе да се тој особи одбија чланарина, односно особа се обавештава да је постала члан синдиката. Дакле, одбија се износ потребан за синдикалну чланарину од плате запосленог, а у складу са статутом (члан 126. Посебног уговора).

На исти начин али у обрнутом смеру се врши ишчлањење из синдиката, такође преко овлашћеног лица за ту организацију. Послодавац, треба да поштује услове за учлањење и ишчлањење, као и висину синдикалне чланарине, утврђене актом синдиката (члан 130.)

С тим у вези, “запослени у органу послодавца имају право да слободно образују синдикат, да му приступају, да организују његове органе, утврђују и спроводе програме и активности организације синдиката у складу са Уставом законом, својим статутом и Уговором”.²³ Тиме се, између осталог, омогућује запосленом, жртви мобинга, слобода говора и изражавања мишљења, давања изјава у медијима и слично. На тај начин, а према одредбама закона, представник синдиката постаје особа задужена за предузимање свих потребних мера/радњи које су у циљу поштовања колективног уговора (како општег, тако и посебног), као и за организацију потребне едукације чланова о начинима и мерама препознавања и елиминације мобинга.

Члан 132. Посебног колективног уговора, говори о забрани послодавцу да на било који начин опструира представника запослених/синдиката, у смислу отказивања

²² Члан 121. Посебног колективног уговора за здравствене установе чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, (*Службени гласник РС*, бр. 1 од 6. јануара 2015)

²³ Посебан колективни уговор за државне органе (*Сл. гласник РС*, бр. 25/2015, 50/2015, 20/2018, 34/2018)

уговора о раду или стављања у неки од неповољних положаја, како за време обављања ове функције, тако и по њеном истеку. Сходно томе, дужан је да представнике синдиката врати на послове након истека функције. С друге стране, запослени има право да захтева објашњења од послодавца по питањима од значаја за запослене у здравственим установама (члан 134.), као и да организује штрајк под условима које дозвољава закон и посебни уговор (члан 135.), јер организовање штрајка и учешће у њему не представљају повреду рада (члан 136.). Послодавац нема могућност спречавања штрајка, на основу закона и поменутог уговора.

Посебним колективним уговором за здравствене организације, чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, регулисани су посебни услови за рад синдиката у здравственим установама у Србији. Према овом уговору, на основу члана 118.: “Запослени код послодавца имају право да, без претходног одобрења, образују синдикат, као и да му приступају под искључивим условима, да се придржавају његових статута и правила”, као и да “има право доношења својих статута и правила, слободне изборе представника”... начина управљања и формулисања акционих програма (члан 119.).²⁴

Када је у питању послодавац, према посебном уговору, треба да обезбеди представнику/представницима синдиката присуствовање седницама, да их обавештава о питањима из своје надлежности, давање мишљења синдикату, одсуствовање са рада, едукативне семинаре, да им обезбеди обављање административних и техничких послова, коришћење канцеларијског простора итд.

Такође, према члану 120. синдикат се не може распустити или обуставити, односно забранити своју делатност, актом послодавца.

---

24 Посебни колективни уговор за здравствене установе чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, члан 118. и 119, исто.

4. ПРИКАЗ СЛУЧАЈА МОБИНГА У ЗДРАВСТВУ

- Постоји одређени вид злостављања на радном месту у здравственој установи у Београду;
- Запослени су свесни постојања мобинга у организацији;
- Спроводе се активности за спречавање узрока и отклањање последица мобинга.²⁵

4.1. Приказ случаја

Интервју је започет причом о синдикату као организацији која традиционално врши заштиту радника и њихових права на раду. Директорка дома здравља је из непознатог разлога вршила опструкцију рада синдикалне организације на следећи начин: У сарадњи са обрачунском службом најпре је престало одбијање чланарине неким од чланова синдиката, а да председница синдиката о томе није била обавештена. Такво поступање доводи чланове у недоумицу, а читаву организацију у неповољан положај. Такође, вршио се притисак на поједине чланове синдиката како би се приморали на ишчлађење, тачније да сами (добровољно) напишу молбу, односно обрете се председнику синдиката ради ишчлађења. У случају да то нису били спремни да ураде, стављали су их на такозвану “црну листу” или су им нудили неки од видова награде уколико то учине. Дакле, вршен је својеврсни притисак, како вербални, формама присиле, тако и условљавањем на радње које нису у складу са Законом и уговорима, општим и посебним.

Када су у питању резултати тако вршених претњи, евидентирано је да су се из организације ишчланиле личности које су и саме биле жртве мобинга, угњетавани и условљавани, дужи временски период, па тиме и врло ослабљени, што је свакако, једна од последица мобинга, као неоспорно, врсте социјалног насиља, у свим својим елементима. С тим у вези, насиље, је, психолошки али и социјални феномен, па се мобинг јасно сагледава као облик насиља у социјалној

25 Када је у питању методологија рада, ова студија случаја сачињена је на основу интервјуа са тадашњом председницом Извршног одбора Синдиката лекара и фармацеута Србије, дана: 29.02.2012. године

средини.²⁶ Питање које се поставља, на нивоу моћи емоција над менталним животом, јесте: “на који начин постајемо до те мере ирационални.”²⁷

Квантитативно мањи опсег запослених поступио је коректно и ишчланило се из синдикалне организације, уз образложење да су били притиснути од стране надређених и да сматрају да је у реду да се то председници пријави. Већи број притиснутих чланова се ишчлањивао у одређеном континуитету. Утврђено је да се ради о неправилностима на раду које треба хитно исправити, па је један од начина борбе синдиката, било и давање изјава за штампу о истом. На основу поменутог вршења недозвољених радњи присиле, тадашња председница синдиката отпочела је борбу против неправичног и неетичког понашања надређене.

Имајући у виду надлежност коју је имала, поменута председница је водила борбу, залажући се да, заједно са истомишљеницима, отклони недолично понашање и доведе до решења овог случаја. Тиме је, најпре тужила директорку за мешање у унутрашње ствари синдиката; затим за вршење опструкције рада (не само синдиката него и других организација); за злоупотребу службеног положаја; за фалсификовање докумената. Она је, притом, сматрала да је ефикасније написати кривичну пријаву на основу наведених тужби, него за мобинг. Оваква одлука донета је из разлога што, имајући у виду тадашње стање у Србији (да поред донетог закона још увек није обављено квалитетно суђење за случај мобинга), сматрала је за целисходније, написати тужбу за наведене акте директорке дома здравља, иако је јасно да се ради о случају мобинга на раду.

Организација тадашњег синдиката фиктивно је укинута јер је укинута и право синдикату на заштиту својих права. Поред тога, председници синдиката одузета су сва права која јој припадају, а која произилазе из Закона о раду и из колективног (и посебног) уговора о раду. Синдикату су одузете

---

26 Аутор Д. Симеуновић, у делу *Теорија политике 1. део*, наводи да насиље, има “поред рационалне и ирационалну, нагонску и активну страну, која израћа из особености људске природе или из условљености ситуационог реаговања на средину која окружује субјекат насиља.” Тиме је мобинг, евидентан вид социјалног насиља.

27 Д. Големан, *Емоционална интелигенција*, Геопоетика, Београд, 2009, стр. 15.

просторије за рад, новчана надокнада и сва друга овлашћења и помоћна средства која му, по закону припадају. Организација је поднела тужбу Управном суду. Спор је добијен, међутим Министарство за рад и социјалну политику²⁸ одступило је од давања решења о регистрацији и поновном отварању рачуна синдиката након што је укинут. Активности тадашње председнице синдиката лекара и фармацеута, престале су још почетком 2016. године, након десетак година залагања за заштиту и решавање проблема запослених у здравственом систему. На основу описаног, епилог иде у смеру латентног укидања простора за постојање квалитетног синдиката, као организације која постоји ради помоћи у правима запослених у систему, што имплицира неопходност поновног сагледавања стања и опстајања (и јачања) правне заштите запослених од последица мобинга.

5. РЕЗУЛТАТ

Из описаног види се да су у питању озбиљне неправилности на раду и вршење опструкције рада, односно злоупотребе положаја у структури организације. Како је појам мобинга још увек релативно нов код нас, ниједан судија није едукован за адекватно суђење, на нивоу примера на раду, што отежава ситуацију, не само у државним институцијама него и у целокупној држави.

С обзиром да се Закон о спречавању злостављања на раду, до скоро није довољно јасно разматрао и узимао у обзир на нивоу државе, (а на основу забележених резултата суђења и њихових разјашњења), готово је било немогуће предвидети период разрешења једног оваквог случаја. Како се мобинг дефинише као низ негативних активности, усмерених против појединца или групе на радном месту, јасно је да се овде радило о случају мобинга, односно угњетавања од стране надређеног. Похвално је, међутим, што радници нису устукнули пред појавом вертикалног мобинга у једној од државних установа. Тиме, потребно је да запослени пораде првенствено на личном ставу. Дакле, потребно је бити професионалан и колегијалан,

---

28 Министарство за рад и социјалну политику једина је институција у којој се може установити репрезентативност неке организације или удружења.

али и имати став који не дозвољава да се неадекватно понашање мобера, уколико постоји, настави. У том смислу, запослени неће постати жртва или остати посматрач, већ ће правовремено реаговати онако како доликује затченој ситуацији.

У складу са тим, неопходно је заједничко залагање државе и представника запослених и послодаваца, у смислу превазилажења овакве социјалне аномалије. Једино тако, омогућиће се раст и развој друштва на нивоу пословног окружења, као социјалног миљеа у којем се мобинг појављује.

6. БОРБА ПРОТИВ МОБИНГА НА НИВОУ ДРЖАВЕ

Када је реч о постојању изазова мобинга у нашој држави, против ове појаве може се реаговати на следећи начин:

Најпре, потребно је тражити медијацију, односно посредовање у мобингу које представник синдиката може затражити за запосленог, у смислу изналагања особе (медијатора) који ће бити задужена за посредовање. У случају да медијација не да резултате, приступа се тужби суду. Наиме, када је у питању вертикални мобинг може се тужити директно судији, али уз приложено образложење и давање веродостојних доказа. У том случају, треба одмах реаговати и истог момента радити на доказивању злочиначких активности које су вршене на раду. Притом, важна је улога одабраног лекара да би се доказало да ли је у питању болест или последице злостављања на раду, које су готово неизбежне у ситуацијама доживљеног мобинга.

Када посматрамо ситуацију у Србији, најчешћи облик виктимизације, поред насиља у породици, јесте насиље на раду. У оквиру насиља на радном месту, највише запослених се, према подацима Службе Виктимолошког друштва Србије²⁹ обраћало због психичког злостављања (подаци су из 2008/2009. год.). У складу са тим, у оквиру Виктимолошког друштва, 2003. године основана је Служба ВДС инфо³⁰ за жртве криминалитета, али и насиља на раду. Помоћ се пружа у виду емотивне подршке, упућивања на одговарајуће службе, институције, установе,

29 Интернет, <http://www.vds.rs/PodrskaZrtvamaMenu.htm>, 30/01/2019

30 Интернет, <http://www.vds.rs/PrimerOobracanjaSluzbiVDSInfoIPZ.htm>, 30/01/2019

појединце који им могу помоћи у зависности од ситуације, као и у виду давања информација о њиховим правима и начинима како да их остваре путем правних средстава.

С обзиром да су психичке последице злостављања на радном месту све чешћи разлог због којег се пацијенти обраћају за стручну помоћ, неопходно је стварање удружења и саветовалишта против мобинга, ради пружања психолошке, медицинске и правне подршке жртвама. Свакако је потребно дубље залагање стручњака, попут психолога, лекара породичне медицине, психијатара, правника и представника синдиката, који ће и поред донешених закона и колективних уговора, реаговати стручно, пружајући адекватнију помоћ жртвама мобинга.³¹

7. НАЧИНИ ПОМОЋИ ЖРТВАМА У СРБИЈИ

Истражујући релевантне ауторе у поменутој области, на нивоу теорије али и праксе, изналазимо да још увек није много урађено на санирању ове врсте друштвене патологије. За разлику од Србије, европске државе су видно порадиле на санирању изазова мобинга и свекупном подизању квалитета (живота) и рада.³² Да би се искоренила, потребно је радити на уочавању првенствено узрока појаве, а потом приступити лечењу последица, уколико се појаве. С тим у вези, начини помоћи жртвама мобинга у Србији, уколико до тога дође, првенствено су јасна и правовремена комуникација о томе, односно истицање проблема на нивоу појединца, колектива и државе. Потребно је изложити насталу појаву надлежним лицима који ће приступити случају и посаветовати жртву о начинима адекватног поступања у конкретној ситуацији, а у складу са околностима у којима опстаје. У том случају, стручну помоћ може пружити Републичка агенција за мирно решавање радних спорова, који акцентирају појединачан случај, објашњавајући поступке, почевши од пријаве самог случаја па до решења спора у мирним условима, уколико је

31 Евидентно је да у нашем окружењу термини мобинг, мобер и жртва мобинга још увек нису довољно истражени, иако неоспорно постоје у пословним срединама. Људи у Србији трпе мобинг, а да притом са самом терминологијом и дијагностиком нису упознати.

32 Видети више на: Интернет, <https://www.eurofound.europa.eu/country>, 29/01/2019

то могуће спровести (па до тужбе, уколико је неопходна). На њиховом сајту³³ налази се бесплатан ССС телефон који служи пружању саветодавне помоћи. Жртвама мобинга омогућено је информисање, али и позив, односно обраћање адвокатима, путем сајта организације – *Стоп мобинг*.³⁴

8. ЗАКЉУЧАК

Феномен мобинга, како је разматрано, односи се на злостављање на раду и као такав, опстаје у виду облика патолошке комуникације која се одвија у пословном окружењу, међу пословним актерима. Подразумева специфично понашање, у којем једна особа или више њих, дуже време, психички злоставља или понижава колегу, са намером угрожавања угледа, части, достојанства, интегритета личности (Лејман). Тиме је, као друштвена појава, јасно дефинисана и видљива у свом испољавању.

У савременим условима глобализације опстаје неедукован менаџмент, често недорастао савременим токовима руковођења и управљању људским ресурсима као једним од темеља доброг функционисања организације. Дobar менаџерски кадар потребан је, не само у виду истицања важности квалитетне корпоративне културе, већ и професионалне комуникације, нарочито у савременим условима пословања. У том смислу, неопходна је едукација и спровођење тренинга комуникационих вештина, важних у савременим условима рада. Исти закључак односи се на функционисање приватних али и државних институција, које полако добијају квалитетан руководећи кадар, у смислу нових генерација запослених као и технолошки поткованије корпоративне културе која полако улази у њихов рад. У таквим условима пословања нема места за социјалну отуђеност и деколективизацију, где влада нетолеранција и мањак асертивне комуникације.

Како се за мобинг, са сигурношћу може рећи да представља “хроничну болест” савремене цивилизације,³⁵ јасно је да

33 Видети више на: Интернет, <http://www.ramtrs.gov.rs/>, 28/01/2019

34 Видети више на: Интернет, <https://mobing.rs/category/aktivnosti/>, 28/01/2019

35 С тим у вези, на креирању и одржавању система превенције и заштите, морали би порадити, не само држава, већ и сви релевантни социјални актери, попут синдиката и других

законска регулатива, треба да се води потребом успостављања ефикасног система заштите, како би се спречио сваки вид вршења притисака на запосленог. То најпре подразумева превенцију, као најбитнији део борбеног арсенала против мобинга, затим пружање основне заштите запосленом, као једне од најбитнијих дужности послодавца у стварању здраве и сигурне радне атмосфере па све до гаранције запосленом да ће се остварити правна заштита у ефикасном судском поступку, уколико до мобинга дође. Такве мере заштите, присутне су тренутно само на теоријском нивоу и у одредбама закона, па их је потребно поставити на ниво практичне примене, у датој ситуацији. Уз овакве мере приступило би се нормалнијој корпоративној средини у којој се злостављање не толерише.

ЛИТЕРАТУРА

- Големан Данијел, *Емоционална интелигенција*, Геопетика, Београд, 2009.
- Диги Леон, *Преображај јавног права*, Геца Кон, Београд, 1913.
- Жилић Марија, Јанковић Јосип, “Насиље”, *Социјалне теме*, Загреб, 2016.
- Костелић Мартић Андреја: *Мобинг: психичко малтретирање на радноме мјесту*, Школска књига, Загреб, 2005.
- Миленковић Дејан, *Јавна управа: одабране теме*, Чигоја, Београд, 2013.
- Радић Радивој, „Две цртице о мобингу у средњем веку“, *Годишњак за друштвену историју*, 2, 2011, Одељење за историју, Филозофски факултет, Београд.
- Симеуновић Драган, *Теорија политике I. део*, Удружење “Наука и друштво” Београд, 2002.

професионалних удружења запослених, као и послодаваца и невладиних организација које су задужене за заштиту радника и уопште, људских права. Више о томе видети на сајту Виктимолошког друштва Србије: Интернет, <http://www.vds.rs/Realizovanalstrazivanja.htm>, 01/02/2019

- Томић Зорица, *Комуникација и јавност*, Чигоја, Београд, 2004.
- Закон о спречавању злостављања на раду, *Службени гласник РС*, бр. 36/2010.
- Закон о безбедности и здрављу на раду, *Службени гласник РС*, бр. 101/2005, 91/2015, 113/2017.
- Закон о раду, *Службени гласник РС*, бр. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017, одлука УС и 113/2017.
- Кривични законик, *Службени гласник РС*, бр. 94/2016.
- Посебан колективни уговор за државне органе *Службени гласник РС*, бр. 25/2015, 50/2015, 20/2018, 34/2018.
- Посебан колективни уговор за здравствене установе чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина и јединица локалне самоуправе, *Службени гласник РС*, бр. 1, јануар 2015.
- Laymann, Heinz: *Mobing and Psychological Terror at Work Places, Violence and Victims*, 5 (1990)
- Leymann, Se, *The definition of mobbing at workplaces*, <http://www.leymann.se/English/12100E.HTM>, 24/01/2019
- <http://www.vds.rs/PodrskaZrtvamaMenu.htm>, 30/01/2019
- <http://www.vds.rs/PrimerObracanjaSluzbiVDSInfoIPZ.htm>, 30/01/2019
- <https://www.eurofound.europa.eu/country>, 29/01/2019
- <http://www.ramrrs.gov.rs/>, Интернет: 28/01/2019
- <https://mobing.rs/category/aktivnosti/>, 28/01/2019

Ljupka Katana

**VIOLENT COMMUNICATION FORMS:
(CASE STUDY OF MOBING IN HEALTHCARE, IN THE
PERIOD FROM 2012-2018)**

Resume

The subject of this work is the problem of mobbing, seen through the analysis of the impact of this phenomenon on a person in the working environment. In particular, this case of harassment at work, in public administration is analyzed, specifically in health centers in Serbia and, in particular, in Belgrade. Mobbing is a type of social violence, but also a form of violent communication, so the case is presented in the paper is an example of a violent form of communication in the state (public) administration. Some of definitions of mobbing are, also covered in this paper, as well as the current ways of combating mobbing in Serbia. All that through the definition of the concept of mobbing from the level of psychology (psychological determination of aggression), that is, the aforementioned violent behavior that leads to this phenomenon in public institutions, and through a concrete example in health care. The aim of this paper is paying attention or finding ways of overcoming such as social anomalies, with the help of prevention, in the form of education and empowerment of the working man, especially at the state level (and state institutions). The interview instrument was used, as a method, in terms of the perception of the phenomenon that appeared in the public administration, and in the field of social sciences. The results of this work, based on the aforementioned case of mobbing in healthcare, should bring a comprehensive change in the insight into the definition and meaning of the mobbing phenomenon, to the usefulness of the applicability, both at the individual level - in the

working environment, as well as on the national scale of observation.

Keywords: mobbing, victim, mobber, violent communication, social violence, violence in health, harassment at work.

---

* Овај рад је примљен 15. маја 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

МЕДИЈИ И КОМУНИКАЦИЈЕ

191

Владимир Сапунов

ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ЕВРОСОЈУЗА
И ГЛОБАЛНЕ МЕДИЈАКОМПАНИЈЕ:
НОВЕ ПРОБЛЕМЕ У УСЛОВИЈАМА
ЦИФРОВИЗАЦИЈЕ ИНФОРМАЦИОНОГ
ПРОСТРАНСТВА

209

Јелена Вујановић

САЈТОВИ ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА У
СРБИЈИ У ИЗБОРНИМ КАМПАЊАМА
2016. И 2017. ГОДИНЕ

УДК 34(4-672EU):[316.774:004.738.5

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.9>

Оригинални научни рад

Владимир Сапунов*

Воронежский государственный университет

ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО ЕВРОСОЮЗА И ГЛОБАЛЬНЫЕ МЕДИАКОМПАНИИ: НОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА

Аннотация

Статья призвана дополнить отечественные исследования массовой коммуникации анализом событий, связанных с правовыми конфликтами между регуляторами Евросоюза и глобальными медиакомпаниями. Под термином «законодательство ЕС» автор понимает как наднациональные правовые механизмы Евросоюза, так и законодательства отдельных стран. В статье исследуются только правовые коллизии между глобальными медиакомпаниями и государственными (надгосударственными) структурами ЕС.

Автор считает, что к основным проблемам в сфере медиазаконодательства ЕС, исходя из целей и задач данной статьи и из практики взаимодействия глобальных медиакомпаний с регуляторами Евросоюза, стоит отнести:

1. Авторские и смежные права
2. «Право на забвение» и проблема безопасности

---

* vsapunov76@rambler.ru

- персональных данных
3. Налоговая сфера
  4. Антимонопольное регулирование
  5. Политические отношения регуляторов и иновещательными компаниями.
  6. Борьба с «фейковыми новостями»
  7. Клевета и диффамация.

Ключевые слова: правовые конфликты, авторское право, персональные данные, право на забвение, антимонопольное регулирование, борьба с фейковыми новостями, уклонение от налогов.

В условиях цифровизации европейского медиасектора возникают новые правовые коллизии между ЕС и глобальными медиакомпаниями – те, что диалектически вытекают из развития технологий и соответствующих существенных изменений в каналах массовой коммуникации. Автор данной статьи ставит целью проанализировать основные правовые проблемы, связанные с технологическими изменениями и сопутствующими процессами в глобальном медиасекторе. Старые правовые проблемы в меняющихся условиях трансформируются и приобретают новые смыслы, что также будет объектом внимания в нашем исследовании.

Под термином «законодательство ЕС» автор понимает как наднациональные правовые механизмы Евросоюза, так и законодательства отдельных стран. В статье исследуются только правовые коллизии между глобальными медиакомпаниями и государственными (надгосударственными) структурами ЕС. Для ознакомления с правовыми конфликтами в указанном контексте между глобальными компаниями (например, AFP-Google или Viacom-YouTube) можно обратиться к предыдущим публикациям автора.¹

К основным проблемам в сфере медиазаконодательства ЕС, исходя из целей и задач данной статьи и из практики

¹ Сапунов В.И. Мировые информационные агентства: системное воздействие на аудиторию. Воронеж: ВГУ, 2017. – 250 с.; Сапунов В.И. Глобальные медиапроцессы и новейшие телевизионные технологии / Особенности функционирования современных аудиовизуальных медиа. Воронеж, Кварта, 2018. – с. 9-124.

взаимодействия глобальных медиакомпаний с регуляторами Евросоюза, стоит отнести:

1. Авторские и смежные права
2. «Право на забвение» и проблема безопасности персональных данных
3. Налоговая сфера
4. Антимонопольное регулирование
5. Политические отношения регуляторов и инновационными компаниями.
6. Борьба с «фейковыми новостями»
7. Клевета и диффамация.

Прежде всего, обратимся к проблеме *авторских и смежных прав*. В сентябре 2018 года Европейский парламент поддержал проект Директивы об авторских правах на едином цифровом рынке. Директива ставит целью обновить законодательство ЕС об авторском праве, в июле Европарламент не принял два самых противоречивых изменения. Статью 11, которая устанавливает смежные права прессы на «сниппеты» (фрагменты исходного текста), размещенные на онлайн-платформах, а также на ссылки на сторонние сайты, на которых размещены исходные материалы прессы. И статью 13, которая обязывает видеоплатформы, такие как YouTube, Amazon или Netflix выплачивать более высокие лицензионные отчисления музыкантам, кино- и телережиссёрам. Сейчас, например, музыканты по договорам с YouTube получают 67 центов в год с каждого пользователя, просмотревшего их клипы.

Поправки о смежных правах на материалы прессы, распространяемые агрегаторами и социальными сетями, поддержали Международная федерация журналистов и Европейская федерация журналистов. Кроме того, обращение к депутатам Европарламента подписали 20 руководителей крупнейших европейских информационных агентств и около 100 редакторов и ведущих журналистов европейских газет из 27 стран. Внимание информационных агентств периодической печати абсолютно понятно. Большинство национальных и

региональных агентств ЕС - это паевые организации прессы - кооперативные (как итальянское ANSA или голландское ANP) или корпоративные (как немецкое DPA или швейцарское ATIS/SDA).

Кроме того, за принятие 13 статьи высказалась Гильдия музыкантов Европы, в поддержку 165 известными кинорежиссёрами была подписана Венецианская декларация (во время одноименного фестиваля). Все они говорили, что интернет-гиганты должны делиться своими гигантскими прибылями с авторами контента, который они используют.

Против директивы высказались около 700 видных деятелей Интернета, активную информационную кампанию с целью заблокировать поправки вели Google и Facebook, заявлявшие, что директива уменьшит пространство бесплатного Интернета.

Поправки не коснутся гиперссылок, от авторского права освободят тексты, выкладываемые на некоммерческих сайтах и энциклопедиях, таких как Wikipedia, интернет-стартапы и небольшие интернет-платформы. Директиву в мае 2019 года должен одобрить Европейский Совет.²

Угрозы Google и Facebook стоит воспринимать серьёзно, поскольку капиталисты, как известно, очень не любят законы, заставляющие их за что-то платить, и всячески пытаются переложить бремя дополнительной платы на пользователей.

Вероятность ограничения бесплатного пространства в Google и Facebook, конечно, практически равна нулю - поскольку этим они сразу отпугнут пользователей и рекламодателей. А вот другие способы доставить неудобства простым людям у них есть. Например, увеличить количество рекламы обязательной для просмотра. Или убрать определённые СМИ из своих сетей, особенно те, которые наиболее ретиво поддерживали законопроект. Хотя бы на время. Вспомним, как 12 лет назад Google убрал из своих поисковых сетей все материалы AFP, после того как французское информационное агентство подало против интернет-монополиста иск о нарушении авторских прав на фотографии.

² Droitsvoisins: question de survieselon les agences de presse (<https://www.cbnews.fr/medias/image-droits-voisins-question-survie-agences-presse-38398>)

Далее о «праве на забвение» - правовой проблеме, которая генетически выросла вместе с Интернетом. В январе 2019 года Европейский суд постановил, что «право на забвение» в интернет-поисковиках не должно выходить за границы ЕС. Решение последовало за заявлением Генерального адвоката Европейского суда Мацея Шпунара о том, компания Google не обязана гарантировать «право на забвение» вне Евросоюза. Европейский суд, как обычно, с мнением Генерального адвоката согласился.

Суд принял дело на рассмотрение после того, как в 2016 году французский регулятор CNIL (Commission nationale de l'informatique et des libertés) оштрафовал Alphabet Inc. - материнскую компанию Google - на 100 тысяч евро за нарушение предписания о применении «права на забвение» ко всем доменам компании по всему миру. На это решение Google и подал апелляцию в ЕСJ.³

Сейчас адвокаты Google и поддерживающие их общественные организации, позиционирующие себя борцами за права человека и свободу информации (например, Article 19), построили судебную стратегию на том, что «право на забвение» в странах вне ЕС может помочь «странам с государственной цензурой, таким как Китай, Россия и Саудовская Аравия». Генеральный адвокат ЕС также заявил, что «право на забвение должно быть сбалансировано такими фундаментальными правами, как право на защиту данных, на доступ к информации, представляющей общественный интерес, и на неприкосновенность частной жизни».

В 2014 году «право на забвение» стало частью законодательства Евросоюза - Европейский суд принял сторону испанского гражданина Костеха, требовавшего удалить информацию о себе из глобальной поисковой сети Google. Годом позже ЕСJ обязал интернет-поисковики удалять ссылки на информацию о гражданах по их требованию, если такая информация устарела, является ложной или нарушает их право на неприкосновенность личной жизни.

---

3 Right to be forgotten' by Google should apply only in EU, says court opinion (<https://www.theguardian.com/technology/2019/jan/10/right-to-be-forgotten-by-google-should-apply-only-in-eu-says-court>)

Проблема безопасности персональных данных в сетях поисковиков «правом на забвение» не ограничивается. В 2014 году Германия оштрафовала *Google* на 190 000 евро за несанкционированный сбор и хранение персональных данных - адресов электронной почты, фотографий, паролей и чат-протоколов из незащищенных wi-fi сетей с помощью специального оборудования. А годом позже 6 крупнейших стран Евросоюза пригрозили санкциями против *Google* в связи с новой политикой конфиденциальности компании.

Национальная комиссия Франции по информационным технологиям и гражданским свободам тогда обнародовала заявление, суть которого в том, что объединение 60 интернет-служб (в том числе *Google+*, *YouTube* и *Gmail*) в одну базу не соответствует законодательству ЕС и может серьезно угрожать безопасности пользователей.

А в январе 2019 года CNIL оштрафовала *Google* на рекордную сумму в 50 миллионов евро за нарушение за нарушение европейских правил о защите персональных данных (GDPR), которое было принято в Евросоюзе в мае 2018 года. По мнению CNIL, компания предоставляла пользователям недостаточно информации при получении согласия на обработку и использование их личных данных. Чтобы получить необходимую информацию, пользователям приходится совершать пять-шесть действий на сайте *Google*, в результате они не всегда в полной мере осознают масштабы использования их данных.

Наиболее иллюстративный пример – пользователи *Android* – платформы, принадлежащей *Google*, сразу при первом входе получают уведомление о том, что им надо привязать свой аккаунт к почте *GMail*, мотивируя это тем, что это даст возможность пользоваться более широким набором услуг. Если пользователь регистрируется, *Google* просит согласиться или отказаться от некоторых настроек, не объясняя их значение, продолжает французский регулятор. Например, когда *Google* просит согласия на показ персонализированной рекламы, компания не предупреждает, что речь идёт о рекламе во всех её сервисах, хотя положения GDPR требуют конкретного согласия пользователей в каждом случае.

Надо сказать, что согласно GDPR за более серьезные проступки компания может быть оштрафована на 4% от своего ежегодного оборота. Учитывая, что за последний квартал Google заработал почти 34 миллиарда долларов, такие денежные санкции могли бы стать ошутимым ударом по финансам компании.

Налоговая сфера. В ноябре 2018 года правоохранные структуры Италии одержали очередную победу над глобальным медиагигантом. Итальянское Агентство по доходам (фактически государственная налоговая служба) заключило с менеджментом Facebook договор, по которому филиал социальной сети - Facebook Italy S.R.L - выплатит в бюджет Италии 100 миллионов евро в качестве компенсации за сомнительные финансовые операции, выявленные итальянской Финансовой гвардией и прокуратурой Милана за период с 2010 по 2016 годы.

Соглашение о выплате в бюджет Италии такой же суммы было заключено с компанией Amazon год назад за её налоговые махинации на Апеннингах. В мае 2017 года менеджмент Google согласился вернуть итальянскому государству 306 миллионов евро за то, что в период с 2009 по 2013 годы компания платила налоги в Ирландии с доходов, получаемых в Италии. В декабре 2015 года руководство Apple приняло решение выплатить в итальянский бюджет 300 миллионов евро за свои сомнительные финансовые операции в стране.

Подобный прецедент имел место в январе 2016 года в Великобритании, когда налоговое соглашение было подписано между Alphabet Inc. (корпорацией, в которую входит Google) и правительством островного государства. По соглашению Google обязывалась выплатить в бюджет Соединенного Королевства 130 миллионов фунтов стерлингов, которые они скрыли от налогообложения с 2005 года через свои оффшорные структуры на Бермудах. Кроме того, компания согласилась платить в будущем британские налоги по более высокой ставке.

Однако тогда выяснилось, что эта сумма составляет лишь 2,77% от доходов компании за 10 лет, тогда как Google украла у британского бюджета 20% (около £939 млн). В связи с этим Комитет по вопросам казначейства палаты общин парламента

Великобританији начал расследование условий соглашения. Соглашение жестко раскритиковал Руперт Мердок, который заявил, что этот документ - не что иное, как результат «блестящего лоббирования» со стороны *Google*. Парадокс в том, что News Corp. Руперта Мердока с 1987 по 1999 год вообще не платила налогов на прибыль в Великобритании (на сумму в 1,4 миллиарда фунтов).⁴

В марте 2019 года Франция объявила о том, что вводит налог в 3% на компании, оборот которых превышает 750 миллионов евро по всему миру и 25 миллион евро во Франции. Эта мера коснется прежде всего четверки *GAFA* (*Google*, *Amazon*, *Facebook*, *Apple*) и должна обеспечить поступления в бюджет Франции 500 миллионов евро в год. Министр финансов Франции Бруно Ле Мэр заявил, что такие действия будут направлены на восстановление справедливости, поскольку глобальные медиакорпорации платят в его стране налоги в 9%, тогда как в других сферах промышленности компании облагаются налогом в среднем в 23%.

Единства в ЕС по этому вопросу добиться не удалось, поскольку против выступили Ирландия, Дания, Швеция и Финляндия. Так что на ближайшем заседании ОСЭР решения принято не будет, как не стоит его ожидать и на майском саммите Евросоюза. Комиссар ЕС по экономике и финансам Пьер Московиси уже заявил, что если до конца 2019 года общеевропейского решения принято не будет, в следующем году вопрос будет снова поставлен в повестку дня. Великобритания, Испания и Испания уже заявили, что в 2020 году тоже введут «цифровой налог» - в 2%. Сама Франция несколько смягчила первоначальные намерения, так как предполагалось введение прогрессивного «цифрового налога» - от 1 до 5 процентов.

Кроме того, Бруно Ле Мер объявил о том, что Франция усилит меры по уклонению от налогов - сейчас распространена практика, когда компании, работающие во Франции платят налоги в Ирландии или Люксембурге, где налоговые ставки значительно ниже (иногда в 3 раза). А после налоговой реформы в США 2017, сократившего налоги на крупные корпорации (особенно на прибыль от основной деятельности),

⁴ Taxesur les Gafa : les Etats-Unis montrent les crocs, la France se défend (<https://francais.rt.com/economie/59952-taxe-sur-gafa-etats-unis-montrent-crocs-france-se-defend>)

у американских медиакомпаний появилось желание «репатриировать» свои доходы, полученные за границей, особенно в европейских странах с высокими налогами.⁵

Спецпредставитель министерства финансов США по международным финансовым переговорам Чип Хартер резко раскритиковал намерение Франции ввести «цифровой налог» на крупные IT-компании. Хартер заявил, что это «ущемляет права транснациональных корпораций, зарегистрированных в США, и не останется без ответа». Ответ долго себя ждать не заставил. В июле правительство США объявило, что начинает судебное расследование по статье 301 Закона о торговле по поводу решения французских властей. Именно это статья была использована администрацией Трампа для введения торговых пошлин против Китая.

Менеджмент Amazon подготовил свой, сугубо капиталистический ответ, заявив, что после введения во Франции налога *GAF*A в 3% - с 1 октября абонентская плата для зрителей в этой стране вырастет на те же 3%. В министерстве экономики Франции заявили, что наказать за это Amazon не могут, но компания сама себя накажет, потому что это сделает её менее конкурентоспособной по сравнению с аналогами (очевидно имелись в виду Netflix, OCS и Canal Plus).⁶ Действительно, этот налог не является вертикальным, на который все монополисты отреагировали бы синхронно. Представители Facebook во Франции уже заявили, что будут платить налог *GAF*A честно. Они абонентскую плату поднять не могут.

Антимонопольное регулирование. В августе 2018 года испанская медиамонополия PRISA отказалась от сделки по продаже ведущей португальской медиакомпании Media Capital (в которую входят: канал TVI, платные каналы TVI24, TVI Ficção, TVI Reality, TVI Internacional и África TVI (вещание различных каналов осуществляется на 22 страны), а также крупнейшая в Португалии сеть радиостанций Media Car-

5 Rupert Murdoch Attacks Google Over U.K. Tax as Cameron Defends Deal(<https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-01-27/rupert-murdoch-attacks-google-over-u-k-tax-as-cameron-defends-deal>)

6 Taxe Gafa: Amazon va faire payer les Français (http://www.leparisien.fr/amp/economie/taxe-gafa-amazon-va-faire-payer-les-francais-01-08-2019-8127462.php?__twitter_impression=true)

ital Radios (50% португалској аудитории)) - голландском телеком-оператору Altice. Причином, како се саопштава у комуникационој испанској Националној комисији по тржиштима и вредним папирима (Comisión Nacional del Mercado de Valores (CNMV)), било неслагање антимонополних португалских регулатора.⁷

По поводу суме трансакције El País, припадајућа PRISA, саопштава, да она мора бити саставила око 440 милиона евра - приближно у 10 пута више, него показатељ EBITDA Media Capital за последњу годину (40,1 милиона евра). Други финансијски резултати португалске групе за годину - профит износи 19,7 милиона евра и приходи износи 165,5 милиона евра. Разуме се, главним догађајима, повезаним са антимонополном активношћу регулатора у 2018. години догодило се у Великој Британији, али њихов аутор ове студије детаљно анализирао у својим претходним радовима.⁸

Тепер о *политичким односима европских регулатора са иностраним каналима и владама*. У августу 2018. године британски регулатор у области емисије и телекомуникација Ofcom забранио је показивање на ТВ рекламног спота, финансираног Саудовском Арабијом. Минутно видео, које канал Sky 1 показао је 56 пута за три дана, прича о «променама живота» у Саудовској Арабији: жене за руком, кинотеатри поново отварају се - додатно слика визита чланова краљевске породице у главу са принцем Мохамедом бин Салманом у Велику Британију у марту ове године.

Ofcom проценио је, да спот утиче на јавно мишљење Британаца и представља себи политичку рекламу, а платна политичка реклама на телевизији и радио у Великој Британији забрањена (у партијама постоји могућност постављања ограниченог броја политичких видеоспова у периоду изборних кампања). Влада Саудовске Арабије, у своју

---

7 PRISA da por finalizado el acuerdo con Altice para vender Media Capital (https://elpais.com/economia/2018/06/18/actualidad/1529301855_766321.html)

8 Сапунов В.И. Монополизација светског медијског сектора на позадини финансијације и конвергенције / Вестник Воронежског државног универзитета. Серија Филологија. Журналистика. Број 3, 2018. – с. 167-171.

очередь, настаивает на том, что ролик создан для развития торговых отношений между двумя королевствами. Саудиты известны своим интересом к британским СМИ. Когда в 1984 году агентство Reuters осуществило IPO, одним из крупнейших пакетов акций сразу был приобретён саудовским инвестором. Сейчас, помимо Reuters, официальная доля капитала из Саудовской Аравии есть в Independent. А неофициально - Саудовская Аравия, Катар и ОАЭ имеют колоритную историю заказных публикаций в британских СМИ.

В свою очередь, Ofcom известен своими репрессивными решениями по отношению к иновещательным каналам. В 2012 году британский регулятор запретил вещание на территории Великобритании в любом виде иранского канала PressTV, а в декабре 2018 года объявил о результатах расследования в отношении российского RT. По их итогам регулятор заявил, что канал допустил нарушения британского вещательного кодекса в семи эпизодах из десяти, по которым проводилось расследование. Что, в конечном итоге, может привести к отзыву лицензии на вещании RT на территории Великобритании.

Борьба с «фейковыми новостями». Предложенные президентом Макроном поправки в Закон о прессе 1881 года по поводу запрета «фейковых новостей» в Интернете вызвали раскол во французском обществе и в политической элите. Правые выступили за, левые - против. Национальная ассамблея в начале июля 2018 года приняла законопроект в первом чтении, поддержал его и французский регулятор в сфере аудиовизуальных СМИ CSA, но Сенат (выборы в который сторонники Макрона осенью 2017 года проиграли) - в конце июля отверг его.

Противники законопроекта говорили, прежде всего, о слишком широкой формулировке «ложная информация». Была создана межпартийная комиссия для обсуждения поправок. Возникли также закономерные вопросы - это законопроект против «фейковых новостей» или против RT France и Sputnik France, которым в описании поправок уделялось слишком много внимания и которых там определили как «агентов влияния».

На самом деле очевидно было, что французская власть решила несколько расширить полномочия и так очень неоднозначной статьи 14 Закона 1881 года на Интернет. Статья, между прочим, гласит: «Обращение, распространение или продажа во Франции газет, периодических или иных изданий на иностранных языках может быть запрещено решением министра внутренних дел. Такому запрету могут быть подвергнуты газеты и издания иностранного происхождения на французском языке, напечатанные за границей или во Франции... Экземпляры и репродукции газет и запрещенных изданий, а также тех, публикация которых возобновлена под другим названием, подвергаются административному аресту».

За полтора века эту статью никто не отменил. Раньше с помощью неё боролись с советскими изданиями, потом с арабскими, теперь - с RT/Sputnik с дополнительными полномочиями. По мнению разработчицы законопроекта Наймы Мушту, представляющей правящую партию «*Republique en marche*», «он должен предотвратить попытки дестабилизации, в частности, предпринимаемые извне Франции, которые основываются на злонамеренном распространении ложной информации».

Но часть французской политической элиты и большую часть французского общества не впечатлил такой предлог для ограничения свободы слова в Интернете, потому как они справедливо считают, что это просто может быть использовано во внутривнутриполитических целях.

После того как Сенат дважды отклонил законопроект, в ноябре 2018 года Национальная ассамблея проголосовала за него в третий раз. В последнем варианте указывается гражданин, претендующий на победу в ходе выборов в органы власти разного уровня, вправе обратиться в суд, чтобы тот заставил замолчать распространителя ложной информации о нем за три месяца до голосования. Кроме того, социальные сети Facebook и Twitter будут обязаны четко указывать, что информация оплачена одним из коммерческих клиентов, и называть его. Кроме того, CSA сможет приостанавливать во Франции деятельность СМИ с участием иностранных государств или находящихся под их косвенным влиянием, если

они распространяют «заведомо ложную информацию с целью повлиять на исход выборов». Противники законопроекта обратились в Конституционный совет, где и решится судьба вышеупомянутых поправок.

Клевета и диффамация. Наиболее показательным в ракурсе изменений, связанных с функционированием Интернета и в целом отражающих развитие законодательства ЕС, является Закон о клевете в Великобритании, вступивший в силу в 2013 году. По нему администраторам сайтов предписано удалять потенциально клеветнические сообщения со стороны анонимных «троллей» или передавать их номера и адреса властям. Без ордера полиции и постановления суда. Сайты, на которых будут размещаться клеветнические и оскорбительные сообщения «троллей», избавлены от судебных исков, если они поспособствуют раскрытию личности клеветников. Если же сайты этого не сделают, они будут нести ответственность за клевету в той же мере, что и авторы лживых сообщений.

Сообщение в Интернете может считаться клеветническим в Великобритании, если вредит чьей-либо репутации «по оценкам благонамеренных членов общества», демонстрируя «ненависть, насмешку или презрение». Это гражданское правонарушение, за которое виновный должен будет выплатить компенсацию пострадавшему. Это же правило распространяется на «ретвиты» и «репосты».

Похожий закон был принят в Германии в 2017 году, но он расширил объём клеветы на социальные сети. Они должны удалять нежелательный контент в течение 24 часов (в некоторых случаях в течение нескольких недель). В частности, немецкий закон запрещает размещать в социальных сетях посты, которые нарушают уголовный кодекс Германии, а также материалы с клеветой или оскорблениями. Если платформа-нарушитель отказывается их удалять, её штрафуют — выплаты могут достигать 50 миллионов евро.

Британские власти тоже хотят изменить своё законодательство, приблизив его к немецкому. В октябре 2018 года британское правительство предложило ввести новый закон, по которому социальные сети будут обязаны удалять оскорбительные посты и недостоверную информацию (об

отдельных людях и компаниях) в течение нескольких часов после публикации, а также проверять возраст пользователей. При этом Британия не только примет закон, но и создаст регулирующий орган, который будет следить за исполнением новых правил. Месяцем ранее Ofcom выпустил отчет с рекомендациями по борьбе с «вредоносной» информацией в соцсетях. В нем британский регулятор посоветовал правительству разработать стандарты для онлайн-контента и систему наказаний для компаний, которые не будут подчиняться этим требованиям.

В марте 2019 года Комитет по коммуникациям Палаты Лордов поддержал эти идеи, включая предложение создать в Великобритании «суперрегулятор» в сфере Интернета, наделив новый орган значительными полномочиями. Саморегулирование британского Интернета признано неэффективным.

Главная цель законопроекта - борьба с интернет-гигантами. В частности, британские власти считают, что в них работает слишком мало модераторов, которые перегружены и порой недостаточно компетентны. В законопроекте также предусматривается воспрепятствование «продаже и покупке информации гражданами без их согласия» и «слишком большому доступу IT-компаний к личным данным граждан». В дополнение к этому было предложено создать регулирующий орган, который будет следить за исполнением новых правил. Предполагается, что новый регулятор будет действовать параллельно с уже существующими - Ofcom, ICO и ASA.

По итогам исследования можно сделать главный вывод. Пространство свободы в медиазаконодательстве ЕС в последние 5 лет постоянно сужается – будь то ограничения, связанные с распространением информации в Интернете, или меры в сфере авторского права. Где-то эти ограничения выглядят оправданными (борьба с клеветой или «фейковыми новостями»), но на деле они могут под благовидным предлогом использоваться для ограничения добросовестных субъектов высказывания, например, иностранных медикомпаний стран, у которых с ЕС не очень хорошие отношения.

Западные медиакомпании спорят с ЕС не по политическим, а по финансовым вопросам (налоги, авторское право, содержание информации в поисковиках, антимонопольное законодательство). В основном, в борьбе одерживают верх европейские регуляторы, однако недавняя победа Google в Европейском суде по поводу «права на забвение» подчеркивает, что глобальные медиагиганты в таких спорах тоже могут добиваться своего.

ЛИТЕРАТУРА

- Сапунов В.И. Мировые информационные агентства: системное воздействие на аудиторию. Воронеж: ВГУ, 2017. – 250 с.; Сапунов В.И. Глобальные медиапроцессы и новейшие телевизионные технологии / Особенности функционирования современных аудиовизуальных медиа. Воронеж, Кварта, 2018. – с. 9-124.
- Droitsvoisins: question de survieselon les agences de presse (<https://www.cbnews.fr/medias/image-droits-voisins-question-survie-agences-presse-38398>)
- 'Right to be forgotten' by Google should apply only in EU, says court opinion (<https://www.theguardian.com/technology/2019/jan/10/right-to-be-forgotten-by-google-should-apply-only-in-eu-says-court>)
- Taxesur les Gafa : les Etats-Unismontrent les crocs, la France se défend (<https://français.rt.com/economie/59952-taxe-sur-gafa-etats-unis-montrent-crocs-france-se-defend>)
- Rupert Murdoch Attacks Google Over U.K. Tax as Cameron Defends Deal(<https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-01-27/ruPERT-murdoch-attacks-google-over-u-k-tax-as-cameron-defends-deal>)
- Taxe Gafa: Amazon va faire payer les Français (http://www.leparisien.fr/amp/economie/taxe-gafa-amazon-va-faire-payer-les-francais-01-08-2019-8127462.php?__twitter_impression=true)

- PRISA da por finalizado el acuerdo con Altice para vender Media Capital (https://elpais.com/economia/2018/06/18/actualidad/1529301855_766321.html)
- Сапунов В.И. Монополизација мировог медиасектора на фоне финансијализације и конвергенције / Вестник Воронежског државног универзитета. Сериа Филологија. Журналистика. №3, 2018. – с. 167-171.

Vladimir Sapunov

EUROPEAN UNION LAW AND GLOBAL MEDIA COMPANIES: NEW PROBLEMS IN CONDITION OF INFORMATION SPACE DIGITALIZATION

Resume

The issue aims at supplementing investigations of mass communication with analysis of events linked with conflicts of interests between EU regulators and global media companies. In conditions of digitalization of European media sector new law collisions arise between EU and global media companies – those that dialectically rise from technology development and corresponding essential changes in mass communication channels. Old law problems in changing conditions are transformed and get new senses, that will also be object of investigation. The author supposes that the main problems of media law in EU, given objectives and tasks of the issue, and practice of interaction between global companies and EU regulators, are:

1. Copyright and related rights
2. “The Right to be forgotten” and problem of personal data security
3. Taxes
4. Anti-monopoly regulations
5. Political relationships between regulators and foreign broadcasting companies
6. Struggle against “fake news”
7. Slander and defamation.

To conclude, the author points out that the freedom of speech space in EU is constantly contracting – be it reductions linked with spreading of information in Internet, or measures in copyright sphere. Somewhere these reductions seem justified (struggle against slander, defamation, or fake news), but somewhere, as a matter of fact, they may be used under plausible

excuse to restrict conscientious subjects of statements, for instance – foreign media companies from countries that have bad relationship with European Union. Western media companies have disputes with EU based not on political, but on financial issues (taxes, copyright, content in searching systems, antimonopoly regulations). Mainly European regulators win those clashes, but recent Google victory in European court of justice shows that global media giants can also defeat opponents in such struggles.

Keywords: law conflicts, copyright, personal data, right to be forgotten, struggle against “fake news”, tax evasion.

---

* Овај рад је примљен 1. августа 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

УДК 929:004.738.1]:324(497.11)“2016/2017“

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.10>

Прегледни рад

Јелена Вујановић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

САЈТОВИ ПОЛИТИЧКИХ ПАРТИЈА У СРБИЈИ У ИЗБОРНИМ КАМПАЊАМА 2016. И 2017. ГОДИНЕ

Резиме

Присуство на Интернету и посједовање званичног интернет сајта политичке партије/организације данас је постала нужност. Многи су мислили да ће управо тај нови аспект комуникације и представљања поправити нарушен однос партија са грађанима и вратити њихову примарну улогу – да артикулишу интересе друштвених група и претварају их у политичке захтјеве. Данас већ можемо поставити питање да ли су таква предвиђања била превише оптимистична. Нама се чини да су одређене промјене присутне, али да партије генерално користе своје званичне сајтове као „огласне плоче“, како их је назвао Домагој Бебић, а овим истраживањем ћемо покушати да одговоримо на питање да ли је то заиста тако. Покушаћемо, дакле да истражимо: како су политичке партије/организације у Србији користиле своје званичне веб сајтове у кампањи за парламентарне изборе 2016. године?; Да ли је у том погледу дошло до неких промјена у кампањи 2017. године?; Колико се сајтови партија у Србији разликују од сајтова политичких партија у западно-европским

државама? Само истраживање се методолошки базира на аналитичком оквиру који је дао Кристиан Вакари у својој студији „Дигиталне политике у Западним демократијама: Компаративна студија“, што ћемо детаљније објаснити у самом раду.

Кључне ријечи: веб сајт, изборна кампања, политичке партије, интерактивност

1. УВОД

Често се истиче да се избори не могу добити на Интернету, али да ће се без присуства на овој мрежи сигурно изгубити. Политичке партије у Србији прихватиле су Интернет као незаобилазан дио изборне кампање. Свака политичка партија је креирала званични сајт, као и налоге на друштвеним мрежама. Оно што нас овдје интересује није у којој мјери су партије присутне на „мрежи“ већ на који начин оне користе званичне веб сајтове у изборној кампањи.

Поједине партије су овом питању посветили више пажње, па је шеф изборног штаба Уједињених региона Србије саставио шест правила „којих би странке требало да се придржавају да би им online кампања била успјешна:

1. Морате увек бити на Интернету. И ваши гласачи су тамо.
2. После неког догађаја у кампањи морате испратити реакције на Интернету.
3. Интернет је данас примарно друштвено умрежавање. Укључите се.
4. Видео мора бити центар ваше кампање на Интернету.
5. Погрешно је размишљање: Направићу сајт и они ће доћи. Неће. Морате бити активни и интересантни.
6. Свака кампања је на крају локална. Употребите Интернет за скупљање ИП бројева и локализујте своје поруке.^{“1}

1 Сенка Игњатовић, „Коришћење Интернета у изборној кампањи у Србији 2012. године“,

Већина партија и њихових лидера, међутим, не доживљава своје online присуство на овај начин. Сајтови, а најчешће и странице и профили на друштвеним мрежама, се користе као „продужена рука“ телевизије у смислу да се дијеле вијести и материјали већ приказани на тв-у. У том смислу, online изборне кампање у Србији се, изгледа, још увијек налазе на самом почетку. То нам показују и малобројна истраживања која су у Србији рађена на ову тему. У изборној кампањи 2012. године примјећено је да се не користе „стварне могућности нове технологије, од којих је најбитнија – двосмерност комуникације“², али и то да се на Интернету не поштује изборна тишина.

Међутим обимнијих анализа није било, а објашњења слабе искориштености могућности које Интернет пружа своде се на истицање утицаја ауторитарне политичке културе и „навика чланова политичких партија да се за све пита један човек“³

Наш циљ је да ова истраживања продубимо и дамо један нов преглед начина на који партије у Србији користе своје званичне веб презентације.

2. АНАЛИТИЧКИ ОКВИР

У односу на друштвене мреже и друге аспекте online представљања партија у изборној кампањи (Facebook, Twitter и слично), сајтови су прикладнији за анализу јер су они у потпуности креирани од стране партије, те на основу њиховог садржаја можемо закључивати о самој стратегији кампање коју партија примјењује, о имиџу који се жели креирати и о томе шта партија жели понудити бирачима, а шта не. Такође, иако данас људи већину времена које проводе на Интернету користе на друштвеним мрежама и платформама попут YouTube-а, већина активности партија на овим сајтовима односи се на „привлачење људи на платформе које контролишу – институционалне сајтове и апликације.“⁴

у: *Зашто гласам, како гласам, ако уопште гласам*, ФЕС, Београд, 2012, стр. 187.

2 Исто, стр. 191.

3 Исто, стр. 191.

4 Cristian Vaccari, *Digital Politics in Western Democracies: A Comparative Study*, Baltimore,

У овом раду анализираћемо садржај веб сајтова неколико релевантних партија у Србији у току изборне кампање за ванредне парламентарне изборе 2016. године, и то: Српске напредне странке (СНС), Социјалистичке партије Србије (СПС), Демократске странке (ДС), Демократске странке Србије (ДСС), Српског покрета Двери, Српске радикалне странке (СРС), Социјалдемократске странке (СДС), покрета Доста је било (ДЈБ), Либерално-демократске партије (ЛДП) и Лиге социјалдемократа Војводине (ЛСВ). Када су у питању председнички избори 2017. године разматраћемо и сајтове нових политичких „играча“ попут „Белог“, Саше Јанковића и Вука Јеремића, али и појаву сајтова политичких лидера појединих партија (сајт Александра Вучића и Бошка Обрадовића).

Дио истраживања који се односи на парламентарне изборе 2016. године раније је и на обимнији начин представљен у мом мастер раду и рађен је периоду од 11. до 16. априла 2016. године, док је други дио истраживања рађен у периоду од 20. до 26. марта 2017. године.

Анализа садржаја интернет страница политичких партија ослањаће се на аналитички оквир који је понудио Кристиан Вакари, инспирисан радом Гибсонове и Ворда (Rachel Gibson and Stephen Ward).

Вакари је идентификовао три функције интернет сајтова: информативност, интерактивност и начин „испоруке“ ових функција (употребљивост сајта), и формирао кодну шему са 57 варијабли. Свака од три функције сајта ће бити детаљније представљена у наставку. Да бисмо омогућили упоређивање резултата анализе сајтова партија у Србији са резултатима анализе коју је спровео Вакари, трудили смо се да користимо исте варијабле и на исти начин кодирамо сајтове. Међутим, одређене измјене, које неће значајније утицати на могућност компарације резултата, су биле нужне.

Прије свега, Вакари је користио дихотомне варијабле кодиране на начин да се присуство исте вреднује као 1, а одсуство као 0. Узимајући у обзир карактеристике одређених варијабли одлучили смо да уведемо слjedeће вриједности:

The Johns Hopkins University Press, 2013, p. 35.

- 0 за одсуство варијабле на анализираном сајту,
- 0,5 ако је варијабла присутна на анализираном сајту, али се не ажурира редовно/ако је присутна само дјелимично;
- 1 ако је варијабла у потпуности присутна на сајту и редовно се ажурира;

3. ИНФОРМАТИВНОСТ

Информативност се односи на једносмјерну дистрибуцију садржаја и улогу сајтова у представљању партије и кандидата, обавјештавању о догађајима у кампањи и пружању других информација бирачима. Овим аспектом тражи се одговор на питања да ли партије на својим сајтовима нуде информације о организационој структури и кандидатима; о политичком програму и идеолошкој позицији; о актуелностима и најавама догађаја, и колико су те информације видљиве и редовно ажуриране. Поред тога, информативност обухвата и питање да ли и у којој мјери партије користе званичне интернет сајтове за пласирање сегментираних порука различитим групама бирача (старосним, идентитетским, интересним). На примјер, сајт Лабуристичке партије Велике Британије има посебне странице намијењене омладини (<http://www.younglabour.org.uk/>), женама (<http://www.labourwomen.org.uk/>), студентима (<http://www.labourstudents.org.uk/>), инвалидима (<http://www.labour.org.uk/pages/disability-labour>), ЛГБТ популацији (<http://www.lgbtlabour.org.uk/>) те страницу намијењену мањинама (BAME– Black Asian Minority Ethnic, <http://www.bamelabour.org.uk/>).

Анализа информативности одређеног сајта подразумијева идентификацију присуства – одсуства одређених садржаја који испуњавају ту функцију, и обухвата посматрање 21 варијабле. Варијабле су кодирание тако да 20 њих има вриједност од 0 до 1, док једна варијабла има распон вриједности од 0 до 4, што значи да максимална вриједност категорије информативност износи 24.

Као и Вакаријева анализа, и наша је показала да постоје категорије информација које су на сајтовима партија присутније од других. Генерално, опште информације о организацији, идеолошкој позицији и лидеру партије могу се наћи на више

од 90% сајтова, као и вијести и саопштења припремљена да би их могли преузети други медији, и значајно су присутније од информација и порука усмјерених специфичним групама бирача (интересним групама, мањинама, женама и сл.). Странице за гласаче из различитих географских подручја присутне су на 45% сајтова, и већином се ради о постојању једне странице/линка гдје се кумулативно смјештају вијести из локалних одбора. Странице за идентитетске и старосне групе присутне су на мање од 20% сајтова. Када су у питању идентитетске групе на три сајта налазимо посебну страницу на којој се налазе вијести о раду форума жена дате партије, али друге идентитетске групе уопште нису заступљене. Код старосних група партије су на својим сајтовима понудиле категорије са вијестима и информацијама у вези са радом омладине дате странке, али нису мимо тога упућивале посебне поруке младима или пензионерима. Странице намијењене интересним групама нису присутне ни на једном анализираном сајту.

Такође, варијабле које можемо окарактерисати као визуелне, „имиц“ варијабле, попут видео снимака и фотографија, су присутније од „суштински информативних“ варијабли попут конкретног изборног програма, листе кандидата и информација о њима или података и статистика о јавним политикама. Прву групу садржаја налазимо на више од 90% сајтова, док је друга присутна на мање од 45%, што значи да мање од половине партија у Србији користи своје званичне интернет странице да представи грађанима свој изборни програм, план рјешења одређених проблема и кандидате за посланике Народне скупштине. Шта више, чак и оне партије које су своју изборну листу за изборе 2016. године учиниле доступном online нису понудиле потпуне биографије кандидата већ само податке о њиховом занимању, пребивалишту и години рођења.

Без обзира на релативно слабу излазност грађана на изборе, на сајтовима партија у Србији нема информација које би служиле за подстицање и мобилизацију – не нуде се информације о изборном систему нити се упућују позиви и мотивационе поруке појединим групама како би се подстакло њихов излазак.

Ако посматрамо сајтове партија појединачно, показало се да сајт Српског покрета Двери нуди највише садржаја који испуњавају функцију информативности, док се на сајту Српске радикалне странке они налазе у најмањој мјери.

Странке	СНС	ДС	СПС	Двери	ДСС	СРС	СДС	ДЈБ	ЛДП	ЛСВ
2016.	47,9%	58,3%	45,8%	62,5%	39,5%	27,1%	54,2%	52,1%	37,5%	54,2%
2017.	47,9%	58,3%	45,8%	62,5%	39,5%	31,3%	54,2%	52,1%	37,5%	54,2%

У току председничких избора 2017. године није било значајнијих промјена на анализираним сајтовима политичких партија. Потпуно нов сајт имала је само Српска радикална странка и он је у значајној мјери бољи од претходног. На сајту су предвиђене и подстранице за промотивни материјал, пјесме и позадине за рачунаре, али с обзиром да ове подстранице нису попуњене садржајем додијелили смо им вриједност 0. Оно што је било ново у председничкој кампањи су два сајта лидера партија – сајт Александра Вучића и Бошка Обрадовића. Примјетно је да су ови сајтови мање информативни од сајтова њихових партија (СНС и Двери), али је аспект више на мотивационим садржајима и имиџу. Поред њих сајтове су имали и кандидати Вук Јеремић и Саша Јанковић и, како видимо, у погледу информативности нема велике разлике између ових сајтова. На свима су присутне вијести из кампање, саопштења, фотографије и видео снимци догађаја, као и опција пријављивања на e-mail newsletter. Као ни на сајтовима партија, ни овдје нису присутне сегментиране поруке или подстранице намијењене посебним групама бирача.

Коначно споменућемо још и сајт покрета „Само јако“, чији је кандидат Лука Максимовић, познатији као „Бели“ освојио скоро 10% гласова и био највеће изненађење избора. Наиме овај сајт је у форми блога и нема никакву сличност са осталим сајтовима. Фокус тима окупљеног око Белог био је на друштвеним мрежама, а с обзиром да се ради о грађанском

покрету који нема формалну структуру, идеологију и сл. није им ни било потребно да развију веб презентацију на којој би информисали бираче о овим аспектима. Управо с тога нећемо га упоређивати са осталим сајтовима, али ћемо споменути да је фокус сајта на личним ставовима аутора објављених текстова, на хумористичном приказу политичке стварности у Србији, али и на већем укључивању грађана у политичке процесе кроз позиве за формирањем грађанских мрежа на локалном нивоу.

Сајт	А.Вучић	Б.Обрадовић	В.Јерemiћ	С.Јанковић
2017. год.	40,9%	40,9%	45,5%	43,2%

Одређене аспекте можемо врло лако објаснити. На примјер сајт покрета Доста је било је једини који не садржи податке о организационој структури, но за разлику од других анализираних сајтова овдје се ради о покрету који још увијек нема развијену и формализовану организациону структуру. Такође, варијабла „упоређивање са резултатима и платформом опонената“ је присутнија на сајтовима партија које су у опозицији (Нпр. веб сајт Демократске странке у кампањи 2016. је имао истакнут одјељак под називом „Влада у сјенци“) јер оне у изборну утакмицу улазе као „изазивачи“ настојећи да на што бољи начин прикажу да су квалитетније од партија на власти.

Са друге стране, није јасно зашто могућност креирања и пласирања промотивног и информативног материјала посебно намијењеног новим медијима није искоришћена у значајнијој мјери. Андроид апликације су креирали само Социјалистичка партија Србије и Социјалдемократска странка, међутим ни оне нису у значајнијој мјери „заживјеле“ – вијести се не објављују симултано на сајту и на апликацији. Када су у питању сајтови предсједничких кандидата 2017. године, андроид апликацију пласирао је тим Саше Јанковића, међутим она има мање од 1000 преузимања, а нешто боље је прошла апликација сајта Александра Вучића која има између 5 и 10 хиљада преузимања. Материјали попут мелодија за мобилне телефоне, позадина за компјутер са логом партије, банера и слично могу се

преузети само на сајтовима Лиге социјалдемократа Војводине и Либерално-демократске партије. Поред тога, сајт Александра Вучића садржи материјале посебно креиране за дијелење на друштвеним мрежама.

4. ИНТЕРАКТИВНОСТ

Аспект интерактивности односи се на истраживање да ли партије на сајтовима нуде садржаје који подстичу укључивање бирача (кроз позиве за волонтирање, тражење донација и сл.) и двосмјерну комуникацију (могућност коментарисања објава, блогови, форуми, on-line игрице и апликације). Пред опште изборе у Шпанији, 2008. године, двије супротстављене партије – Социјалистичка радничка партија и Народна партија, развиле су веома интерактивне интернет платформе. Социјалистичка радничка партија развила је платформу *La mirada positiva* (Позитиван поглед) „гдје су корисници могли представити своје политичке идеје и поставити питање премијеру. Партија је такође креирала платформу `Прогресивни интернет волонтери`. Народна партија је пратила ове напоре са секцијом `Популарни волонтери` на свом веб сајту и организовањем интернет такмичења `Твој приједлог у 30 секунди` гдје су учесници могли да поставе видео који сами израде“⁵

Интерактивност се односи и на питање да ли партије користе своје веб сајтове за комуникацију са сопственим члановима и стварање интранет мрежа кроз које се мање активни чланови укључују у кампању. На сајту британске Лабуристичке партије можемо наћи секцију „My Labour“ којој могу приступити само чланови партије а на којој је истакнута порука „Придружи се лабуристичкој дигиталној револуцији и помози обликовању будућности наше партије“ (<https://my.labour.org.uk/>)

Да бисмо утврдили који степен интерактивности и укључивања бирача у кампању нуде званични сајтови политичких странака у Србији анализирали смо присуство/одсуство 20 варијабли чији садржај утиче на испуњавање ове функције.

---

5 Исто, стр. 70.

Резултати анализе су показали да највише интерактивних садржаја нуде сајтови покрета Доста је било, Српског покрета Двери и Лиге социјалдемократа Војводине, док најмање ових садржаја налазимо на сајту Социјалдемократске странке.

Странке	СНС	ДС	СПС	Двери	ДСС	СРС	СДС	ДЈБ	ЛДП	ЛСВ
2016. год.	30%	20%	17,5%	50%	30%	40%	13%	52,5%	35%	50%
2017. год.	30%	20%	17,5%	50%	35%	45%	15%	57,5%	35%	50%

Показало се да су свега три интерактивне варијабле присутне на више од 2/3 посматраних интернет страница, од чега су двије везане за друштвене мреже. Трећи алат, који се појављује на 90% сајтова је формулар за Online учлањене у странку.

Шест варијабли је присутно на између 1/3 и 2/3 сајтова. Ако изузмемо варијаблу „могућност коментарисања на страници“ која подразумева двосмјерну комуникацију и могућност да бирачи искажу своје мишљење и приједлоге, ради се претежно о садржајима који служе за укључивање бирача у кампању попут формулара за регистрацију волонтера и сигурног гласа или линкова са материјалима из кампање за преузимање. Наравно, само присуство ових алата не мора се нужно претворити у стварни ангажман, нарочито с тога што већина партија не нуди `корак даље`, опције попут Offline дистрибуција материјала или Организатор догађаја, алат који показује кориснику који се догађаји организују у његовој близини и нуди могућност кориснику да сам предложи и организује неки догађај.

Преосталих 11 варијабли је присутно на мање од 1/3 веб презентација, од чега чак 5 није присутно ни на једном анализираном сајту (нпр. форуми за дискусију, пријава на страницу – log in, online анкете/прикупљање података о бирачима итд.). Тек је сајт ДЈБ у 2017. години понудио могућност log in-а на страницу за своје чланове.

Ако погледамо присутност појединачних садржаја, алат који нуди пријаве волонтера може се наћи на 50% анализираних сајтова што је проценат сличан оном који је добио Вакари у свом истраживању (51,2%). Међутим посебне платформе за волонтере и инклузивније опције попут бодовања учинка, организовања такмичења у давању приједлога и награђивања волонтера нису присутне у изборној кампањи у Србији.

Online прикупљање средстава је присутно на 40% анализираних сајтова што је за 18% мање од процента присутности овог алата у Вакаријевом истраживању⁶, али је у складу са претпоставком да је овај вид прикупљања средстава мање присутан у политичким системима у којима постоји законом гарантовано државно финансирање партија у изборној кампањи што је случај и у Србији. Примјетно је да су све партије које су на свом веб сајту понудиле могућност донирања, партије које су у изборну утакмицу ушле као ванпарламентарне, било да никада раније нису партиципирале у српском парламенту, било да су на прошлим изборима изгубиле парламентарни статус. Очигледно је да су ове партије на овај начин покушале надокнадити мањак средстава који је настао услед ванпарламентарног статуса и дјеловања. Други облици прикупљања средстава попут посебне секције на веб сајту преко које се могу купити мајице, оловке, привјесци са партијским логом и слични производи (Online продавница гацета) нису присутни на веб презентацијама партија у Србији.

Посебно треба истаћи да су алати који би омогућили комуникацију са бирачима и симпатизерима странке, комуникацију симпатизера међусобно и прикупљање података о њиховим преференцијама и ставовима врло мало присутни на сајтовима партија у Србији. Блог можемо наћи на сајтовима 4 партије, од чека у два случаја објаве на блогу нису ажуриране дуже вријеме. Формулар за питања налазимо на два сајта, док форуми и „собе за разговор“ уопште нису присутни.

Партије у Србији нису искористиле ни могућност да путем својих сајтова, кроз анкете и формуларе за прикупљање података, анализирају ставове сопственог бирачког тијела као и његову структуру и карактеристике како би могле утврдити

---

6 Видјети Исто, стр. 74.

циљне групе за које ће се креирати посебне поруке и садржаји. Једина анкета ове врсте је она коју је ДЈБ радио на – Фејсбуку послџе председничких избора 2017. године. Ово је уједно и податак паралелан са резултатима у погледу испуњености функције информативности гдје смо утврдили да партије у Србији врло мало користе своје интернет презентације за упућивање порука појединим групама бирача – мали проценат сајтова има посебне странице за старосне, идентитетске и интересне групе. Видимо да је употреба званичних сајтова за микротаргетирање, тј. анализу преференција и креирање група⁷, и упућивање сегментираних порука, што је нпр. у САД и Великој Британији присутно у значајној мјери, у Србији врло мало присутно.

Сајтови	А. Вучић	Б. Обрадовић	В. Јерemiћ	С. Јанковић
2017. год.	31,5%	31,5%	25%	31,5%

Када су у питању сајтови лидера, у погледу присутности интерактивних елемената нема веће разлике између њих. Најзаступљенији елементи су и овдје „прозори“ и пречице до страница на друштвеним мрежама, пречице за дијелење садржаја са сајта и календар догађаја. Ови сајтови дјелују доста модерније од сајтова партија. Фокус је на сликама и видео снимцима високе резолуције и израженим бојама. Међутим, они садрже врло мало елемената који подстичу двосмјерну комуникацију. Не постоји могућност коментарисања објава, нема блогова и форума, чак је врло мало заступљена и регистрација сигурних гласова. У том смислу се једино разликује раније поменути сајт покрета „Само јако“ који је у форми блога и има могућност коментарисања. Оно што је занимљиво је да сајт Александра Вучића нуди слике са цитатима посебно креиране за дијелење на друштвеним мрежама и да једини нуди опцију log in, односно могућност регистрације на сајт и укључивања у дигиталну кампању. Занимљиво је и да сам лого кампање Вука Јерemiћа има облик поруке на Фејсбуку или

⁷ Видјети и Марија Видић, „Предизборна кампања на Интернету: Политички живот и смрт у друштвеној мрежи“, доступно на: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1026299>

паметном телефону, и сајт генерално одаје утисак модерности, међутим недостају му многи интерактивни садржаји.

5. УПОТРЕБЉИВОСТ САЈТА

Конечно, када се говори о употребљивости сајта мисли се на начин презентације и организације садржаја и изглед сајта, доступност и видљивост различитих елемената, ажурност информација и лакоћу навигације на сајту. Овдје, дакле, постављамо питање на који начин сајтови политичких партија испоручују своје функције и какав кориснички доживљај пружају. Иако су садржаји и алати који доприносе употребљивости сајта промјењиви усред сталних технолошких иновација, ипак су варијабле које је утврдио Вакари релативно трајне. Мапа сајта или трака за унутрашњу навигацију су алати који ће бити потребни без обзира на то колико је сам изглед и структура сајта иновативан.

За разлику од функције интерактивности, када је у питању употребљивост сајта наша анализа је показала резултате врло сличне онима које је по овом питању добио Вакари, што значи да по питању присутности алата који нам олакшавају употребу сајта, као и претраживање, видљивост и доступност његових садржаја, сајтови партија у Србији не одступају од сајтова европских и америчких партија. Чињеница је да употреба алата у оквиру ове категорије зависи првенствено од иновација у погледу веб дизајнирања које су у Србији доступне као и у другим земљама, те с тога ова подударност не чуди.

Сајтови	СНС	ДС	СПС	Двери	ДСС	СРС	СДС	ДЈБ	ЛДП	ЈСВ
2016.	75%	87%	75%	75%	63%	41%	69%	69%	56%	87%
2017	75%	87%	75%	75%	63%	72%	69%	69%	56%	87%

Седам варијабли које су нужне за адекватан кориснички доживљај доступне су на више од 2/3 анализираних сајтова,

од чега су 4 важна алата, као што су трака са алаткама за навигацију или алат за унутрашњу претрагу доступна на свим сајтовима, а грешке са учитавањем страница су уочене само на сајтовима Српске радикалне странке и Либерално-демократске партије.

Интерактивну мапу и RSS feeds, налазимо на мање од 2/3 сајтова, док 4 варијабле, попут присуства карикатура и анимација и превод на страни језик, налазимо на мање од 1/3 посматраних сајтова. Када је у питању превод на страни језик ради се о преводу на енглески и у једном случају (Двери) на енглески и руски. Ни један анализирани сајт не нуди превод сајта на неки од језика националних мањина у Србији. Наравно треба напоменути да овом приликом нисмо анализирали сајтове партија националних мањина, попут Савеза војвођанских Мађара, који су преведени и на језик те мањине.

Када је у питању ажурирање садржаја на страници у кампањи 2016. године, 8 од 10 сајтова ажурирано је у протекла 24 сата, садржај на једном сајту ажуриран је у протекла два дана, а као најслабији по овом питању показао се сајт Српске радикалне странке. У председничкој кампањи 2017. године СРС је имала нов сајт који је чешће ажуриран.

Сајтови	А.Вучић	Б.Обрадовић	В.Јеремић	С.Јанковић
2017.год.	75%	59,4%	63%	50%

У погледу присуства садржаја који испуњавају функцију употребљивости, сви сајтови кандидата у кампањи 2017. године су остварили више од 50%. Алата попут траке за навигацију на страници и пречице за унутрашње претраживање су доступни на свим сајтовима. Такође сви сајтови су оптимизовани, може им се приступити са различитих уређаја и не садрже празне подстранице или грешке са учитавањем. Ни један сајт не садржи RSS feeds нити превод на страни језик, а могуће да је разлог томе сама сврха ових платформи – оне су намијењене искључиво председничкој кампањи, дакле циљ су им корисници који причају српски.

6. ОПШТА СЛИКА

Прије свега, иако су информације о раду партија постале доступније, партије су на својим сајтовима нудиле мало „суштински значајних“ информација попут конкретног изборног програма или биографија кандидата као и врло мало материјала посебно припремљеног за пласирање путем нових медија. Сајтови су се користили као својеврсне „огласне плоче“ за пласирање саопштења и вијести доступних и на другим медијима, те за фотографије и видео снимке догађаја из кампање. Такође, партије су више пажње посветиле изгледу сајта, корисничком доживљају и висококвалитетним фотографијама и видео снимцима него информацијама о политикама које се нуде и људима који ће те политике спровести у дјело.

Када је у питању двосмјерна комуникација са бирачима проценат сајтова на којима можете наћи блогове и форуме, или на којима можете коментарисати објаве је врло мали. Овдје можемо рећи да важи исто оно што је Бебић констатовао за сајтове партија у сусједној Хрватској. Иако укључивање у расправу на форумима, блоговима и сл. „нипошто не имплицира квалитет расправе, а још мање стварни допринос таквих расправа демократском процесу, искључивање форума са страначких страница сугерира да странке не показују ни декларативну вољу укључити грађане у процес политичке делиберације.“⁸

Не само да партије кроз своје сајтове нису укључивале бираче, већ нису искористиле ни могућност да путем званичних сајтова остваре бољу комуникацију и укључивање сопствених симпатизера и мање активних чланова партије. Анализирани сајтови немају затворене интранет мреже, нити нуде опције пријављивања на страницу (изузев сајта А. Вучића и ДЈБ), како би се приступило посебним садржајима или платформе које симпатизерима и члановима омогућавају креирање сопствених налога и профила.

Конечно, за разлику од западно-европских партија, партије у Србији нису искористиле могућност да путем

8 Бебић, Домагој, „Улога Интернета у политичкој комуникацији и потицању политичке укључености грађана у Хрватској: изборна кампања на Интернету 2007», *Медијске студије*, бр. 2, 2011, стр. 39 и 40.

сајтова прикупљају информације о својим симпатизерима или да упућују сегментиране поруке. Сем одјељка са штурим вијестима о раду партијске омладине, форума жена или локалних одбора сајтови нису понудили никакве садржаје специјално намијењене посебним групама бирача.

Без обзира на овакву општу слику, треба напоменути да постоји значајна разлика у приступу интернет маркетингу између појединих партија. Показало се да су партије са мањом финансијском снагом, а самим тим и мањом могућношћу плаћеног оглашавања путем масовних медија, више користиле своје интернет сајтове да привуку бираче кроз интерактивне садржаје (корелација између финансија утрошених у кампању и интерактивности сајта је $-0,387$). Актери, попут Двери и покрета Доста је било, те Луке Максимовића 2017. године, су се кроз одговарање на коментаре и питања бирача у преносу емитованом уживо настојали позиционирати као нова политичка снага којој је стало до мишљења грађана.

Показало се, такође, да су партије са млађим бирачким тијелом нудиле више интерактивних алата на својим сајтовима (степен корелације $0,433$), док су партије попут СНС и СПС које имају више од 40% бирачког тијела старијег од 60 година⁹ у овом аспекту оствариле исподпросјечне резултате. Утицај на употребу различитих алата на званичном сајту имао је и проценат бирача који не користе Интернет, у смислу да су партије са већим процентом бирача који не користе интернет мање пажње посвећивале свом виртуелном маркетингу. Узмимо само примјер Социјалистичке партије Србије чији сајт веома добро изгледа и технички је добро опремљен, али је остварио скоро најслабије резултате у погледу интерактивних садржаја. Наиме чак 56,2% бирача ове партије је изјавило да не користи Интернет, а само 7,6% да не прати информативне програме на ТВ-у.¹⁰

Коначно, иако се показало да је у Србији политика на Интернету и даље политика „као и обично“, након читања различитих аутора и спроведеног истраживања сматрам да се ипак требамо сложити са Вакаријем да се ово питање не

9 НСПМ, „Истраживања јавног мњења: Србија, пролеће 2016“, доступно на: <http://www.nspm.rs/istrazivanja-javnog-mnjenja/srbija-prolece-2016.html>;

10 Исто;

треба посматрати као дихотомно – да/не питање. „Интернет можда неће направити велику разлику за партије и гласаче у оквиру одређеног контекста, али ће то можда урадити за неке друге у другој ситуацији.“¹¹ Можда се начин комуникације партија са бирачима у изборној кампањи у Србији генерално није значајније промијенио употребом Интернета, нити су искориштени сви потенцијали ове мреже, али је за мање, посебно ванпарламентарне партије, Интернет био значајан канал приступа бирачима и комуникације са њима. Поред тога, на сајтовима појединих партија понуђени су одређени алати, попут снимака уживо и могућности отворене дискусије са лидерима партије, који тренутно представљају изузетак, али су на тај начин постављени бар за једну степеницу виши стандарди интернет представљања партија који ће утицати на неку наредну изборну кампању.

ЛИТЕРАТУРА

- Бебић, Домагој, „Улога Интернета у политичкој комуникацији и потицању политичке укључености грађана у Хрватској: изборна кампања на Интернету 2007“, у *Медијске студије*, бр. 2, 2011, 29-47.
- Видић, Марија, „Предизборна кампања на Интернету: Политички живот и смрт у друштвеној мрежи“, доступно на: <http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1026299>;
- Игњатовић, Сенка, „Коришћење Интернета у изборној кампањи у Србији 2012. године“, у: *Зашто гласам, како гласам, ако уопште гласам*, Friedrich Ebert Stiftung, Београд, 2012, стр. 181-193.
- НСПМ, „Истраживања јавног мњења: Србија, пролеће 2016“, доступно на: <http://www.nspm.rs/istravanje-javnog-mnjenja/srbija-prolece-2016.html>
- Интернет странице:
  - Српска напредна странка: <https://www.sns.org.rs/>

---

11 Cristian Vaccari, navedeno djelo, str. 18;

- Демократска странка: <http://www.ds.org.rs/>
  - Социјалистичка партија Србије: <http://www.sps.org.rs/>
  - Српски покрет Двери: <https://dveri.rs/>
  - Демократска странка Србије: <http://www.dss.rs/>
  - Српска радикална странка: <http://www.srpskaradikalnastranka.org.rs/>
  - Доста је било: <http://dostajebilo.rs/>
  - Либерално-демократска партија: <http://istina.ldap.rs/Liberalno-demokratska-partija/1/Naslovna.shtml>
  - Социјалдемократска странка: <http://www.sds-org.rs/>
  - Лига социјалдемократа Војводине: <http://www.lsv.org.rs/>
  - Покрет Бели-Само јако: <http://www.samojako.rs/>
  - Александар Вучић: <https://vucic.rs/>
  - Бошко Обрадовић: <https://bosko2017.rs/>
  - Вук Јеремић: <https://www.jeremic.rs/>
  - Саша Јанковић: <http://www.sasajankovic.rs/>
  - Конзервативна партија Уједињеног Краљевства: <https://www.conservatives.com/>
  - Лабуристичка партија Уједињеног Краљевства: <http://www.labour.org.uk/>
- Vaccari, Cristian, „Research Note: Italian Parties’ Websites in the 2006 Elections“, *European Journal of Communication*, vol. 23, no. 1, 2008, pp. 69-77.
  - Vaccari, Cristian; *Digital Politics in Western Democracies: A Comparative Study*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2013.
  - Ward Stephen, Gibson Rachel and Nixon Paul, *Introduction, u Political parties and the Internet: Net gain?*, London: Routledge, 2003, p.p. 1-10.

Jelena Vujanović

**WEB SITES OF POLITICAL PARTIES IN SERBIA IN
THE ELECTION CAMPAIGNS OF 2016. AND 2017.**

Resume

Internet presence and managing an official web site has become a necessity for a political party/organization. It was believed that exactly this new aspect of communication and representation would repair the damaged relation between parties and citizens and restore their primary role – articulating the interests of social groups and transforming them into political demands. Nowadays, we can already question the optimism of these predictions. It seems to us that certain changes are in motion, but that parties generally use their web sites as billboards, as Domagoj Bebić called them, and in this investigation, we will attempt to find out whether this is so. Therefore, we will try to examine: how did political parties in Serbia use their official web sites in the campaign for parliamentary elections of 2016; whether any changes came about in the campaign of 2017; what the difference is between web sites of political parties in Serbia and those in western European countries? This investigation itself is methodologically based on the analytical framework presented by Cristian Vaccari in his study “Digital Politics in Western Democracies: A Comparative Study”, which we will explain in more detail in the paper itself.

Keywords: web site, election campaign, political parties, interactivity.

---

* Овај рад је примљен 1. августа 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

231

Зоран Б. Радоњић

ИЗБОРНО ТАКМИЧЕЊЕ ИЛИ ЕТНИЧКО
ПРЕДСТАВЉАЊЕ? ПОЛИТИЧКЕ
СТРАНКЕ И ЕТНИЧКЕ ПОДЕЛЕ У
ЦЕНТРАЛНОЈ И ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

УДК 324:323.11(4-11)(4-191.2)

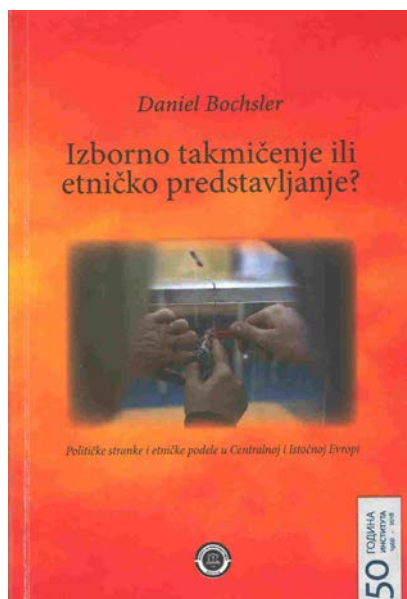
DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6132019.11>

Приказ

Зоран Б. Радоњић

Народна скупштина Републике Србије, Београд

ИЗБОРНО ТАКМИЧЕЊЕ ИЛИ ЕТНИЧКО ПРЕДСТАВЉАЊЕ? ПОЛИТИЧКЕ СТРАНКЕ И ЕТНИЧКЕ ПОДЕЛЕ У ЦЕНТРАЛНОЈ И ИСТОЧНОЈ ЕВРОПИ

Приказ књиге: Данијел Бохслер (Daniel Bochsler), *Изборно такмичење или етничко представљање? Политичке странке и етничке поделе у Централној и Источној Европи*, Институт за политичке студије, Београд 2018, 174 стр.

Са великим геополитичким променама у Европи почетком деведесетих година прошлог века и стварањем већег броја нових држава насталих распадом бивших СССР и СФРЈ, питања националних мањина, њихових личних и колективних права и учешћа у политичком животу новоформираних земаља, отворила су ново и до тада углавном слабо истражено и занемаривано поље политичких наука. Временом се у овој области појавио значајан број радова, есеја и студија писаних како од стране домицилних аутора, тако и од оних из западноевропских држава. Једно од таквих представља и дело *Изборно такмичење или етничко представљање* Данијела Бохслера (Daniel Bochsler). Иако се ради о иностраном стручњаку који долази из државе која је одавно превазишла сопствене међуетничке размирице, његово знање великог броја страних језика, академска мобилност и динамично бављење научно-истраживачким радом омогућили су му да постане добар познавалац проблематике међунационалних односа на подручју источноевропских држава и њиховог преламања у различитим сферама политичке праксе. О ауторовим стручним квалитетима можда најбоље говори чињеница да је он недавно изабран у звање редовног професора на Факултету политичких наука Универзитета у Београду.

Бохслерова књига састоји се заправо из четири његова ранија рада у којима је разматрао утицај етничитета и међуетничких односа на изборне процесе у земљама у транзицији. У уводу, аутор наглашава да се књига бави истраживањем политичког живота унутар етничких сегмената друштва и преко етничких расцепа, показујући да етничке групе нису само монолитни блокови грађана са једнаким политичким преференцама (стр. 12). Прва глава у књизи бави се питањем односа изборних правила и заступљености етничких мањина у посткомунистичким демократијама земаља централне и источне Европе. На непосредним примерима двадесет држава истраживани су одговори на питања: да ли изборна правила дозвољавају странкама и организацијама мањина да освоје места у парламенту, како и да ли врше позитивну дискриминацију етничких мањина и да ли изборни системи подстичу појаву мултиетничких странака (стр. 27). Иако је у уводним деловима ове расправе указано да су кључни

аспекти изборног система ових држава прилично слични, односно да их карактерише коришћење пропорционалног изборног система, средње или велике изборне јединице и одређени изборни цензус (стр. 32), аутор је систематизовао врло разнолика решења у пракси – од потпуне забране организовања националних странака мањина (у Албанији и Бугарској), преко фактичког негативног утицаја изборног цензуса или величине изборне јединице (у највећем броју земаља), до различитих видова гарантоване заступљености и олакшица за партије (стр. 34). Већ у овом делу делимично је дат и одговор на друго питање, где су приказани примери из праксе оних држава које примењују разноврсне методе фаворизовања мањинских странака: засебна изборна јединица (Црна Гора), укидање цензуса за странке које претендују да заступају интересе националних мањина (Пољска и Србија), засебна правила која се односе на гласаче националних мањина (Хрватска и Словенија), системи посебних квота за етничке странке („Косово“). Но, аутор је исправно приметио да овакве одредбе у изборним системима имају и своје лоше стране, јер отварају и просторе за потенцијалне злоупотребе, наводи примере са избора на „Косову“ 2004. године и из Румуније 2000. године и закључује да проблем одређења етничке припадности у контексту правила позитивне дискриминације није само теоријски, као и да су у пракси повластице намењене одређеним мањинским заједницама подложне злоупотреби (стр. 52).

У наредном делу, Бохслер се бавио питањима унутаргрупне страначке компетенције, трагајући за узроцима који утичу на процесе стварања националних мањинских партија. У својим настојањима, он се користио и математичко-аналитичким методама квалитативне упоредне анализе која се заснива на Буловој алгебри, на узорку од 123 мањинске групе из 19 европских посткомунистичких држава (стр. 67). Анализа је показала да је за постојање унутаргрупне компетенције кључно да постоји чињеница да мањински народ представља локалну већину у неким општинама или регионима, али да не треба занемарити ни утицаје правила изборног законодавства. То значи да ће територијално концентрисане мањинске групе које чине локалне већине бити представљене од стране

неколико странака, уколико изборни систем нема национални изборни праг. И обрнуто, мањинске групе које ни у једној општини или региону нису локалне већине вероватно неће имати унутаретничку партијску компетенцију (стр. 93-94). Оно што је посебно интересантно је да су према налазима из анализе повољни услови за развој вишепартијских система међу мањинским групама били присутни у свега девет од 123 случаја.

У трећем раду, аутор анализира на који начин изборни системи подстичу етнички радикализам, односно значај етничког фактора на доношење одлуке о изборном опредељењу. Он је на изборним резултатима из Србије 2003. и нарочито 2004. године проверавао тачност тзв. Кејовог ефекта – тврдњу да би гласачи већинског народа вероватно гласали другачије да живе у средини у којој је приметна поларизација етничких и расних разлика. Када се у оквиру већинског изборног система гласачима већинског народа супротстави приметно велика етничка или расна мањина, они могу гласати тако да допринесу поразу кандидата кога сматрају блиским тој мањини, могу гласати за кандидате који гарантују одрживост доминантног положаја већине и да зато већински изборни систем убрзава етничку радикализацију (стр. 100-101). Наведено је да су ови случајеви посебно карактеристични за јужне државе САД, где доводе до парадокса под називом „етнички бумеранг“, да тамо где је удео етничких и расних мањина у укупном становништву већи, долази до изборних резултата и законских решења која су лошија по мањине (стр. 104). Скицирајући политичку сцену Србије средином 2000, аутор је дао основне карактеристике изборних система који су се користили за републичке и локалне изборе, а за потребе даље анализе он је одступио од, у оно време веома раширене дихотомне поделе на „демократске снаге“ и „стари режим“, и релевантне политичке партије сврстао у четири групе: радикалне националисте (СРС и СПС), умерене националисте (ДСС и Нова Србија), демократе (ДС и СПО) и странке етничких мањина. Укрштањем резултата ових политичких блокова из избора за Народну скупштину у децембру 2003. године и за скупштине општина из септембра 2004, са подацима о етничкој структури општина, чини се да је Кејов ефекат на тим изборима дошао до изражаја, јер из

обрађених података приказаних у табелама произилази да је и на јединим и на другим изборима блок „радикалних снага“ процентуално најчешће побеђивао у оним општинама у којима је проценат националних мањина достигао од 10-40%, док је број победа опадао у етничким хомогеним општинама где су мањине чиниле или испод 10% или преко 50%, док су „демократске снаге“ карактерисале обрнуте тенденције (стр. 112-113). Дискусија је настављена и на додатним анализама и примерима, тако што је испраћена динамика двокружног гласања за председнике општина и градоначелнике у општинама у којима су се кандидати „демократског блока“ и „радикалних снага“ надметали у другом кругу гласања (стр. 120), а нарочито на који начин су се опредељивали гласачи „демократских националиста“ у бројним случајевима када у другом кругу избора за председнике општина није било кандидата њихових странака (стр. 124-125). Укупни закључци иду ка потврди почетних хипотеза, јер су према овим налазима „умерени националисти“ у етнички мешовитим општинама перцепирали „демократске снаге“ и партије етничких мањина као превише демократске, те су се у другом кругу избора опредељивали за кандидате „радикалних снага“ (стр. 126). Такође, политичка радикализација настаје како на пропорционалним, тако и приликом примене двокружног већинског изборног система, али је знатно наглашенија у другом случају (стр. 128), те такви закључци воде прилично песмистичном ставу у погледу могућности ублажавања етничких сукоба у дубоко подељеним друштвима помоћу већинског изборног система (стр. 129).

Напослетку, аутор се бавио политичком праксом у Босни и Херцеговини, односно изборима за чланове државног Председништва. Описујући укратко политички и страначки систем БиХ, запажа се да су из надметања за место члана председништва искључене не само све националне мањине (које не припадају ниједном од три конститутивна народа), већ и Бошњаци и Хрвати из Републике Српске и Срби из Федерације, те да етничка логика избора чланова Председништва подстиче избор поларизујућих кандидата, изабраних само од стране својих сународника (стр. 133). Покушавајући да понуди алтернативу таквом начину избора, Бохслер разматра три могућа решења за реформу система

избора чланова Председништва, а која би истовремено задржала гарантовану заступљеност све три главне етничке групе. Као прву могућност види увођење јединствене изборне јединице, која би се комбиновала за етничким квотама (стр. 143-144), али и сам примећује да би се тиме отворила врата стратешком гласању за кандидате из других етничких група. Друго могуће решење је проширење броја чланова Председништва на пет, додавањем неетнички дефинисаних мандата, уз гарантоване мандате за три конститутивна народа и уз задржавање појединачног непреносивог гласа. На тај начин би се избегли случајеви стратешког националног прегласавања, јер би партије највеће етничке групе постављале кандидате само за неке мандате, или би кандидати мањих етничких група могли лако да освоје мандате ако бирачи мањине гласају јединствено за неког или неколико кандидата (стр. 145). Такве тезе аутор је поткрепио симулацијама на основу изборних резултата из 2006. и 2010. године, из којих произилази да би четврти и посебно пети мандат члана Председништва били међуетнички компатабилни, па би бирачи који припадају „другима“ добили већу важност у поступку гласања, што би приморало странке да своје политике прилагоде ка овом слоју становништва. Трећа алтернатива је и у теорији врло ретко разматран избор у складу са правилном „геометријске средине“, која омогућава избор кандидата који је прихватљив и већини и мањини, чак и ако ниједан кандидат не добије већину гласова оба суверена. То би се омогућило применом просте уобичајене математичке формуле геометријске средине (корена производа броја гласова већине и мањине), а она би дала предност оним кандидатима са сличним уделом гласова и међу већином и међу мањином над кандидатима које подржава само једна група (стр. 152-153). Недостатак овог модела је што би се бирао само један члан Председништва, па би га требало модификовати тако што би се бирало више чланова Председништва уз давање два до три гласа бирачима (стр. 154). Међутим, и сам аутор на крају овог рада закључује да су мале шансе за изборну реформу, јер је мало вероватно да би политички представници одбацили институцију (начин избора) која их одржава на власти (стр. 158).

Књига Данијела Бохслера даје вишеструки допринос на пољу проучавања утицаја националне припадности на политичке процесе. Она најпре може домаћим политиколозима пружити увид у специфична инострана виђења ове проблематике, стил излагања и коришћења научних метода. Иако је књига невелика по обиму, у радовима су прикупљени, систематизовани и класификовани бројни значајни подаци из ове области. На крају књиге, дат је и сразмерно обиман попис коришћене литературе и извора, који може бити од користи потенцијалном читаоцу који жели да се даље бави овом материјом. Са друге стране, оно што може представљати извесну слабост књиге је чињеница да је од првобитног момента писања радова, па до њиховог објављивања у овој књизи протекло временски период од читаве деценије, па и више, чиме су они у извесној мери изгубили на актуелности. Такође, чини се да је аутор нарочито у трећем раду (везаном за проучавањем Кејовог ефекта у Србији на изборима 2003. и 2004. године), вероватно услед ограниченог простора, у приличној мери занемарио утицај бројних економских, демографских, социјалних и разних других околности на изборне резултате, што у крајњој линији може довести до релативизације добијених закључака. Стога би било веома корисно да аутор, који сада свакако има још више непосредних сазнања и искустава у вези српске политичке праксе, понови неке од својих претходних анализа, како би се увидело да ли је протек времена утицао на истоветност добијених закључака.

---

* Овај рад је примљен 31. јула 2019, а прихваћен за штампу на састанку редакције 1. октобра 2019.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

Редакција часописа Политичка ревија прихвата радове који су уређени на следећи начин.

Радови који нису усклађени са датим упутствима неће бити разматрани за објављивање у часопису.

За писање рада користити **ћирилично писмо**.

Текст писати у фонту Times New Roman, величина фонта **12**, са увученим пасусима и проредом **1,5** и маргинама **Normal 2,5 cm**.

Обим рада не сме бити већи од 36.000 карактера са размаком (приликом провере броја карактера користити: Review/Word Count/Character (with spaces) - активирати опцију *Include text-boxes, footnotes and endnotes*).

Име и презиме аутора се пише на средини, малим словима – *Bold* и *Italic* (фонт 12).

Афилијација се пише испод имена аутора на средини, малим словима – *Italic* (фонт 12). Уколико је аутор запослен на факултету, након навођења факултета, наводи се и универзитет (нпр. *Факултет политичких наука, Универзитет у Београду*). Уколико је аутор запослен на институту, наводи се и град у коме се институт налази (нпр. *Институт за политичке студије, Београд*).

Наслов се пише на средини, великим словима – *Bold* (фонт 14). Фуснота поред наслова служи за навођење назива и броја пројекта у оквиру кога је чланак написан.

Сажетак се пише испод наслова на средини малим словима величина фонта 12. Испод тога пише се текст сажетка у обиму од 100 до 250 речи - фонт 12, *Justify*. Сажетак садржи предмет анализе, циљ рада, коришћене теоријско-методолошке приступе, резултате и закључке рада.

Кључне речи се пишу испод текста сажетка малим словима (фонт 12), и одвајају зарезом. Наводи се од 5 до 10 кључних речи.

Поднаслови се пише на средини, великим словима – *Bold* (фонт 12) и нумеришу се арапским бројевима. Уколико поднаслов садржи више целина, оне се такође означавају арапским бројевима, и то: 1.1. – малим обичним словима *Bold* (фонт 12).

Начин цитирања:

Фусноте у форми напомена се дају на дну стране у којој се налази коментарисани део текста или навођене литературе. Фусноте уносите командом *Insert – Reference – Footnote*. Фусноте се пишу у фонту **Times New Roman**, величина слова **10**. Фусноте треба поравнати по левој и десној маргини, односно изабрати опцију *Justify*.

Приликом навођења фуснота руководити се следећим упутствима:

● **приликом навођења монографије/књиге фуснота мора садржати:**

- Име и презиме аутора, наслов рада курзивом (*Italic*), назив издавача, место, годину издања и број стране.

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.

● **приликом навођења чланака из часописа:**

- Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив часописа курзивом (*Italic*), назив издавача, место издавања, број, година излажења и број стране.

- **Пример:** Миша Стојадиновић, „Од теорије социјалних конфликта до њихових решења“, *Политичка ревија*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 04/2009, стр. 67.

● **приликом навођења зборника радова/поглавља из књиге:**

- Име и презиме аутора, назив рада под наводницима, назив зборника/поглавља курзивом (*Italic*), имена и презимена приређивача зборника у загради, назив издавача, место издања, година издања, број стране.

- **Пример:** Дејана Вукчевић, „Србија и придруживање Европској унији“, у зборнику: *Србија – политички и институционални изазови* (приредили: Момчило Суботић, Живојин Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 239.

● **приликом навођења извора са Интернета (не смеју прећи више од 10% коришћене литературе):**

- Име и презиме аутора, наслов чланка курзивом (*Italic*), пуну интернет адресу и датум приступа.

- **Пример:** Karen Devine, *Stretching the IR theoretical spectrum of debate on Irish neutrality: arguments and evidence in favor of a critical social constructivist framework of understanding*, Internet, http://doras.dcu.ie/609/1/int_pol_sci_29_4_2008.pdf, 05/03/2013

● **приликом навођења архивске грађе:**

- мора да садржи назив институције у којој се грађа чува, фонд, фасциклу (уколико има), назив документа (ако нема назива документа одређује се тако да одговори на питања: ко? коме? шта?), место, датум.

- **Пример:** Архив Србије, МИД, К-Т, ф 2, р93/1894, Извештај Министарства иностраних дела о постављењу конзула, Београд, 19. април 1888.

● **приликом навођења прописа/закона:**

- Пуним називом прописа/закона, курзивом гласило у коме је пропис објављен, број и година објављивања.

- **Пример:** Закон о извршном поступку – ЗИП, *Службени гласник РС*, бр. 125/04.

● **приликом навођења публикација у новинама:**

- Име и презиме аутора, назив чланка под наводницима, назив новине курзивом, датум објављивања

- **Пример:** Слободан Кљакић, „Черчилов рат звезда против Хитлера“, *Политика*, 21. 12. 2004.

● **Код поновљеног цитирања истог извора узастопно на истој страни користити:**

- Исто, број стране

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54. Исто, стр. 55

● **Код поновљеног цитирања истог извора уколико није узастопно и на истој страни користити:**

- Име, презиме аутора, назив извора, нав. дело, број стране.

- **Пример:** Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, Досије, Београд, 2006, стр. 54.

Кристофер Кокер, *Сумрак запада*, нав. дело, стр. 54.

Код уноса табела и графикана користити:

Изнад табеле/графикана центрирано пише се Табела/Графикон, редни број, назив табеле, величина фонта 10.

Испод табеле/графикана пише се Извор: навести извор по правилима цитирања за фусноте, величина фонта 10.

Литература се наводи на исти начин као и у фуснотама, с тим што се прво наводи презиме, па име аутора. Литература је поређана по азбучном реду за изворе на ћириличном писму, који се први наводе, а затим по абecedном реду за изворе на латиници.

За чланке из часописа, зборника као и за поглавља у књигама потребно је навести од које до које стране је чланак или поглавље у зборнику/књизи.

Литература садржи само изворе који су наведени у фуснотама.

Након литературе, латиничним писмом навести **име и презиме аутора** на средини - *Bold* (фонт 12), испод тога наслов рада на енглеском великим словима - *Bold* (фонт 14).

Резиме (Resume) се пише на средини, малим словима – *Bold* (фонт 12). Испод тога пише се текст резимеа на енглеском језику у обиму до **1/10** дужине чланка. Резиме садржи резултате и закључке истраживања до којих је аутор дошао у свом раду и то знатно шире него у сажетку.

Кључне речи (Keywords) се пишу малим словима (фонт 12) и одвајају зарезом.

Радови који се предају за објављивање морају да се заснивају на новијој литератури, посебно на изворима, тј. радовима који су објављени у научним часописима политиколошке тематике.

Рокови за достављање радова су: 15. фебруар, 15. мај, 15. август, 15. новембар.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе и изјаву да тај рад није раније објављиван, тј да рад није аутоплагијат или плагијат. Изјава може да се преузме на интернет презентацији часописа: <http://www.ips.ac.rs/magazines/politicka-revija/>

Текстове слати у електронском облику на адресу: pr@ips.ac.rs

УПУТСТВО РЕЦЕНЗЕНТИМА

Улога рецензента је да допринесе очувању високог квалитета нашег часописа. Рецензије су анонимне у оба смера. Рок за рецензирање је седам дана од пријема рада. Садржај рецензије је поверљив, те се не сме откривати особама које нису у уредништву часописа. Уколико рецензент у било ком тренутку схвати да постоји било који вид конфликта интереса у вези са радом који треба да рецензира потребно је да о томе што пре обавести редакцију. **Приликом рецензије рукописа, рецензент треба да попуни рецензентски лист у прилогу.**

Име, презиме и звање аутора текста:

Назив рада:

Актуелност, друштвени и научни значај разматране теме:

У којој мери је аутор јасно назначио теоријски, методолошки приступ у раду:

Да ли је рад заснован на савременој и релевантној литератури, посебно у којој мери је аутор користио најновије резултате објављене у научним часописима и зборницима (посебно часописи и зборници из политикологије).

Научни и друштвени допринос рада. Општи коментар о квалитету рада:

Ваша сугестија аутору за побољшање квалитета рада, ако је потребно:

Молимо Вас да одаберете једну од препорука за категоризацију рада:

1. Оригинални научни рад
2. Прегледни рад
3. Научна критика, полемика и осврти

Молимо Вас да одаберете једну од препорука о публикавању овог рада:

1. Објавити без измена
2. Објавити уз мале измене
3. Након корекције, рад послати на нови круг рецензије
4. Одбити

Додатни коментари за уредника који се тичу етичких (плагијаризам, превара, итд.) или неких других аспеката рада, а који ће уреднику помоћи у доношењу коначне одлуке о даљем статусу рада.

Датум оцене рада

Име, презиме и научно звање рецензента:

ЦИП - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
1 + 2 + 3 + 32 + 9

ПОЛИТИЧКА ревија = Political review
: часопис за политикологију, политичку
социологију, комуникологију и примењену
политику / главни и одговорни уредник
Момчило Суботић (в.д.). - Год. 1, бр. 1 (2002) - .
- Београд Светозара Марковића 36) : Институт за
политичке студије, 2002 -
(Житиште : Ситопринт). - 23 см.

Четири пута годишње. - Наставак публикације:
Политичке свеске
(Београд) = ISSN 1451-4281 = Политичка ревија
CD-ROM ISSN: 1452-1741;
COBISS.SR-ID 105060364

03
2019

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА

ОГЛЕДИ И СТУДИЈЕ

Алекса Николић, Милош Петровић
Богдан Стојановић, Младен Радуловић

ЕВРОПСКЕ ТЕМЕ

Дејана М. Вукасовић, Aksana Chmyha

АКТУЕЛНО

Момчило Суботић, Недељко Цветковић
Данило Вујовић, Љупка Катана

МЕДИЈИ И КОМУНИКАЦИЈЕ

Владимир Сапунов, Јелена Вујановић

ОСВРТИ И ПРИКАЗИ

Зоран Б. Радовић

ISSN 1451-4281 UDK 1+2+3+32+9 Година (XXX) XIX vol. 61 №3/2019

ISSN 1451-4281

9 771451 428002 >